

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Επιβλέπων Καθηγητής : Δρ. Κυριάκος Μικέλης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Στρατηγικό δόγμα και κουλτούρα: Σύγκριση Ισραήλ-Τουρκίας»

ΤΟΥ

Σταματίου Ν. Κεφάλα

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Δεκέμβριος 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Σταμάτιος Ν. Κεφάλας

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Ένα νέο σχετικά πεδίο έρευνας έχει προστεθεί στην πειθαρχία των Διεθνών Σχέσεων και αφορά στη σύγκριση του στρατηγικού δόγματος και κουλτούρας διαφόρων κρατών, του ενδιαφέροντος της εν λόγω επιστήμης αλλά και διπλωματών, πολιτικών και στρατιωτικών εφόσον ασκούν εξωτερική πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό, η μελέτη της περίπτωσης του Ισραήλ και της Τουρκίας φωτίζει πτυχές της στρατηγικής τους κουλτούρας, που είναι έννοια ευρύτερη του στρατηγικού δόγματος και το περιλαμβάνει, ενώ εξυπηρετεί και στην πρόβλεψη της διεθνοπολιτικής τους συμπεριφοράς, παράγοντας αξία για την Ελλάδα και την εξωτερική της πολιτική. Οι παράγοντες που διαμορφώνουν ή επηρεάζουν τη στρατηγική κουλτούρα έχουν να κάνουν στο πλείστο των περιπτώσεων με ιστορικές καταβολές, γεωγραφία, διεθνοσυστημικές αλλαγές, πιέσεις από μεγάλες δυνάμεις ή από την εσωτερική/εξωτερική κοινή γνώμη και από την κρατούσα αντίληψη για την εθνική ασφάλεια. Όσον αφορά στο Ισραήλ, η στρατηγική του κουλτούρα υποδεικνύει την προσαπείθεια της εδαφικής του ακεραιότητας με κάθε μέσο, ακόμα και επιθετικού χαρακτήρα, χωρίς να αμφισβητεί το status quo της ευρύτερης περιοχής και επιδιώκοντας περιφερειακή συνεργασία σε αμυντικά και ενεργειακά θέματα. Η Τουρκία αντίθετα, έχει υιοθετήσει μία στρατηγική κουλτούρα αναθεωρητικής φύσεως, στροφής στο νέο-Οθωμανισμό, συντηρητισμό και ταυτόχρονης απομάκρυνσης - ανεξαρτητοποίησης από τη Δύση. Η εμπλοκή της σε πολλαπλά μέτωπα και η εθνικιστική ρητορική της σε εσωτερικό - εξωτερικό, καταδεικνύουν μία αναζήτηση παγκόσμιου ρόλου και ικανοποίησης των πάγιων επεκτατικών της βλέψεων. Η Ελλάδα, αντιμετωπίζοντας τις αυξανόμενες προκλήσεις από την αναθεωρητική γείτονα Τουρκία, είναι επιτακτική ανάγκη να διαμορφώσει εκ νέου τη στρατηγική της κουλτούρα και να αναπροσαρμόσει την εξωτερική της πολιτική προς όφελος της εθνικής της ασφάλειας.

Λέξεις Κλειδιά : Στρατηγική Κουλτούρα, Στρατηγικό Δόγμα, Δόγμα Εξωτερικής Πολιτικής, Εθνική Ασφάλεια, Στρατηγική, Διεθνής Πολιτική, Τουρκία, Ισραήλ, Συγκριτική Στρατηγική.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ABSTRACT

A relatively new field of research has been added to the discipline of International Relations and concerns the comparison of strategic doctrine and culture of different countries, deemed of interest of this science but also of diplomats, politicians and military provided that they pursue foreign policy. In this context, the study of the cases of Israel and Turkey illuminates aspects of their strategic culture, which is a broader concept of the strategic doctrine and includes it, whilst it also serves to predict their international policy behavior, producing value for Greece and its foreign policy. The factors that shape or influence strategic culture are in most cases related to historical backgrounds, geography, international systemic changes, pressures from major powers or from internal / external public opinion and the prevailing perception of national security. As far as Israel is concerned, its strategic culture suggests protecting its territorial integrity by any means, even aggressive, without questioning the status quo in the wider region and seeking regional cooperation on defense and energy issues. Turkey, on the other hand, has adopted a strategic culture of a revisionist nature, turning to neo-Ottomanism, conservatism and at the same time moving away - seeking independence from the West. Its involvement on multiple fronts and its nationalist rhetoric at home and abroad demonstrate a quest for a global role and the satisfaction of its constant expansionist aspirations. Greece, facing the growing challenges from its revisionist neighbor Turkey, is in dire need of reshaping its strategic culture and adjusting its foreign policy to the benefit of its national security.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΕΝΑΝΤΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ	5
1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	5
1.1.1 Στρατηγικό Δόγμα.....	5
1.1.2 Στρατηγική Κουλτούρα.....	6
1.2 Στρατηγικές των κρατών.....	8
1.2.1 Πόλεμος.....	8
1.2.2 Πειθαναγκασμός.....	9
1.2.3 Εξισορρόπηση.....	10
1.2.4 Διαίρει και Βασίλευε.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ	13
2.1 ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ.....	13
2.1.1 Η Διακήρυξη του Μπάλφουρ.....	13
2.1.2 Σύγκρουση Εβραίων και Αράβων.....	14
2.1.3 Το κίνημα του Σιωνισμού.....	14
2.1.4 Η Ανεξαρτησία του Ισραήλ.....	15
2.1.5 Αραβοϊσραηλινός πόλεμος του 1948.....	15
2.1.6 Αραβοϊσραηλινή σύγκρουση.....	15
2.1.7 Το Ισραήλ σήμερα.....	17
2.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ.....	18
2.2.1 Νοοτροπία της πολιορκίας.....	18
2.2.2 Έλλειψη στρατηγικού βάθους.....	20
2.2.3 Η πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων και της κοινής γνώμης.....	24
2.3. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΣΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΟΥΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΡΑΗΛ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ.....	26
2.3.1 Τρωτότητα του Ισραήλ.....	26

2.3.2 Στρατηγικές βελτίωσης της τρωτότητας και άμβλυνσης των περιορισμών της δυναμικής του Ισραήλ στο γεωπολιτικό του περιβάλλον.....	28
2.3.3 Βασικά πολιτικοστρατιωτικά στοιχεία του Ισραηλινού στρατηγικού δόγματος.....	30
2.3.4 Βασικά επιχειρησιακά στοιχεία του Ισραηλινού στρατηγικού δόγματος.....	36
2.3.5 Σύγχρονες απειλές και τρόπος αντιμετώπισης.....	39
2.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	43
3.1 ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ.....	43
3.1.1 Διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας – Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας.....	43
3.1.2 Η στάση της Τουρκίας κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.....	43
3.1.3 Η Τουρκία κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.....	44
3.1.4 Περίοδος πολιτικής αστάθειας 1990 – 2002.....	45
3.1.5 Διακυβέρνηση Ερντογάν - Τουρκία σήμερα - Στροφή στον αναθεωρητισμό.....	45
3.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	46
3.2.1 Ιστορικές καταβολές και επίδρασή τους στην Τουρκική εξωτερική πολιτική.....	46
3.2.2 Ιδιαιτερότητα γεωγραφικής θέσης της Τουρκίας.....	49
3.2.3 Επίδραση των συστημικών αλλαγών στην Τουρκική εξωτερική πολιτική.....	51
3.3 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΟ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ.....	54
3.3.1 Διακυβέρνηση Κεμάλ, περίοδος ύφεσης της Σοβιετικής απειλής.....	54
3.3.2 Στάση της Τουρκίας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο - Είσοδος στην Ατλαντική Συμμαχία.....	56
3.3.3 Η Τουρκία μετά τον Ψυχρό Πόλεμο – Προκλήσεις της νέας παγκόσμιας τάξης.....	58

3.3.4 Η εξέλιξη της Τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας από την ανάληψη εξουσίας του Ερντογάν έως σήμερα.....	61
3.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	
ΣΥΚΡΙΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΙΣΡΑΗΛ - ΤΟΥΡΚΙΑΣ, ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	71
4.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΥΓΚΡΙΣΗΣ.....	71
4.2 ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΜΕΣΩ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ.....	72
4.2.1 Ιστορικό παρελθόν.....	72
4.2.2 Γεωγραφική θέση.....	74
4.2.3 Χρήση ήπιας - σκληρής ισχύος.....	75
4.2.4 Πίεση του εξωτερικού παράγοντα και της κοινής γνώμης.....	80
4.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	83
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	90

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη εποχή, στο πλαίσιο της πειθαρχίας των Διεθνών Σχέσεων, μεγάλη συζήτηση έχει προκύψει μεταξύ των μελετητών, ακαδημαϊκών, στρατιωτικών αλλά και πολιτικών προσώπων για τις έννοιες του στρατηγικού δόγματος και της στρατηγικής κουλτούρας, στην προσπάθεια να εξηγήσουν τη διεθνοπολιτική συμπεριφορά των κρατών. Γιατί όμως μπορεί να ενδιαφέρει μία τέτοια εξήγηση ώστε να μπαίνει κάποιος στον κόπο να αναγνωρίσει μία επανάληψη τέτοιων συμπεριφορών και να αναζητά το μοτίβο και τις αιτίες από τις οποίες θα μπορούσε να πηγάζει αυτό; Ο λόγος αρχικά είναι ότι αποτελεί ένα θεωρητικού ενδιαφέροντος πεδίο έρευνας για την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, η οποία *«... παρατηρεί, παρακολουθεί τα διεθνή φαινόμενα και επιχειρεί να εξαγάγει συμπεράσματα και, ει δυνατόν, να διαπιστώσει τους «φυσικούς» νόμους που τα διέπουν¹»*. Η εξήγηση όμως των διεθνών φαινομένων έχει μία πολύ σοβαρή πρακτική πλευρά. Δύναται να βοηθήσει αυτούς που διαμορφώνουν και ασκούν την εξωτερική πολιτική, είτε είναι πολιτικοί, είτε διπλωμάτες είτε ακόμα και στρατιωτικοί όταν υπηρετούν σε διεθνείς οργανισμούς, αλλά ενίοτε και στο εσωτερικό σε επίπεδο ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων, να προβλέψουν και να αντιμετωπίσουν τη διεθνή πολιτική ή στρατιωτική πρακτική κυρίως αντίπαλων κρατών. Έτσι, εξυπηρετούνται με το βέλτιστο τρόπο τα εθνικά συμφέροντα και οι πολιτικοί σκοποί ενός κράτους ενώ ταυτόχρονα εξάγονται τα απαραίτητα στοιχεία για την αποκρυστάλλωση μίας σταθερής εθνικής στρατηγικής. Η σύγκριση περαιτέρω, αποτελεί μία νέα σχετικά διαδικασία στην πειθαρχία των Διεθνών Σχέσεων, που σκοπό έχει εντέλει να εκμαιεύσει τα επιτυχημένα εκείνα στοιχεία της στρατηγικής κουλτούρας ενός έθνους - κράτους, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν το υπόδειγμα για την υιοθέτηση και από άλλα κράτη που ενδιαφέρονται να βελτιώσουν τη θέση τους στο διεθνές σύστημα ισορροπίας της ισχύος.

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί αφενός να εντοπίσει και να παρουσιάσει τα συστατικά που συνθέτουν το στρατηγικό δόγμα και κουλτούρα της γείτονος χώρας εξ' ανατολών Τουρκίας καθώς και τα αντίστοιχα του Ισραήλ και αφετέρου να διεξάγει μία σύγκριση των δύο στη βάση των κύριων χαρακτηριστικών τους και των παραμέτρων που τα διαμορφώνουν ή τα επηρεάζουν. Αν και διαφορετικές σε μέγε-

¹ Κουσκουβέλης, 2010: σελ. 23.

θος οι υπό εξέταση χώρες, το γεγονός ότι ευρίσκονται στην ίδια ευρύτερη από γεωπολιτικής άποψης περιοχή, αναμένεται ότι έχει μία ιδιαίτερη αξία στην αναζήτηση των παραγόντων και των παραμέτρων που επηρέασαν την ιστορική τους πορεία και καθόρισαν τη διεθνοπολιτική τους συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός ότι αμφότερα τα κράτη, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, δημιουργήθηκαν μέσα στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, που σηματοδοτήθηκε από δύο παγκόσμιους πολέμους ενώ και μεταγενέστερα δεν έλειψαν οι προκλήσεις ασφαλείας στον περίγυρό τους με τους πολέμους διεθνούς εμπλοκής που ακολούθησαν, προδιαθέτει για μία παρόμοια εξέλιξη στο στρατηγικό δόγμα και κουλτούρα. Τα ίδια ή παρόμοια ερεθίσματα στην ίδια ευρύτερη προβληματική Ευρασιατική περιοχή, γενικά προσανατολίζουν προς μία αναζήτηση διεθνών συμμαχιών, την επιδίωξη εσωτερικής ενδυνάμωσης προς αντιμετώπιση των προκλήσεων ασφάλειας, μία προσήλωση προς τη διατήρηση του status quo στην περιοχή και υιοθέτηση μίας μάλλον αμυντικής αποτρεπτικής στρατηγικής. Δεδομένης και της μηδενικής ανοχής της διεθνούς κοινότητας σε αυταρχικά, ανελεύθερα καθεστώτα με τη γνωστή για παράδειγμα κατάληξη του Γερμανικού ναζιστικού καθεστώτος ή της Ιρακινής δικτατορικής διακυβέρνησης, που με την επιθετική τους στρατηγική σε βάρος γειτονικών χωρών, όχι μόνο δεν επιβίωσαν, αλλά οδήγησαν σε ολοκληρωτική καταστροφή τις χώρες τους, θα μπορούσε να αποτελεί μονόδρομο η ανωτέρω εικαζόμενη διεθνοπολιτική συμπεριφορά. Η πράξη βέβαια τείνει συχνά να διαψεύδει τη θεωρία ενώ και η υιοθέτηση κοινής στρατηγικής από τα κράτη δεν αποδίδει το ίδιο ούτε οδηγεί πάντα στα ίδια αποτελέσματα. Μένει λοιπόν, να αποδειχθεί διαμέσου της συγκριτικής στρατηγικής και της αξιολόγησης της διεθνούς στάσης των δύο χωρών, όπως παρουσιάζεται στην πραγματικότητα, αν έχουν βάση οι υποθέσεις αυτές.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, στο 1^ο κεφάλαιο, επιχειρείται η εννοιολογική προσέγγιση των δύο εννοιών, του στρατηγικού δόγματος σε πρώτο χρόνο και της στρατηγικής κουλτούρας ακολούθως, όπου υποστηρίζεται η ευρύτητα της δεύτερης σε σχέση με την πρώτη. Σκοπός είναι να γίνουν κατανοητά τα στοιχεία που θα αναζητηθούν στη συνέχεια και θα συνθέτουν την εικόνα της εκάστοτε εφαρμοζόμενης εξωτερικής πολιτικής, από αμφότερα τα κράτη, που θα παρουσιάζει μία συνέχεια και ανθεκτικότητα στο χρόνο ώστε να δικαιολογεί το στρατηγικό της χαρακτήρα. Έπειτα, περιγράφονται οι βασικές στρατηγικές που είναι δυνατόν να υιοθετήσουν τα κράτη ώστε να προωθήσουν τους πολιτικούς τους σκοπούς και να εξυπη-

ρετήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα, σύμφωνα με την πείρα και τα διδάγματα που έχει συσσωρεύσει η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων στο διάβα της ιστορίας. Η αναφορά αυτή θα βοηθήσει στη συνέχεια να εντοπιστούν τα συστατικά της διεθνοπολιτικής συμπεριφοράς των δύο υπό εξέταση κρατών, που θα μπορούσαν να κατατάξουν τη στρατηγική τους σε μία ή συνδυασμό των υπόψη κατηγοριών. Στο 2^ο κεφάλαιο, αναλύεται διεξοδικά το στρατηγικό δόγμα και κουλτούρα του Ισραήλ. Αρχικά, συνοψίζονται ιστορικά στοιχεία προκειμένου να δοθεί μία εικόνα του γεωπολιτικού περιβάλλοντος του Ισραήλ και των προκλήσεων με τις οποίες ήρθε αντιμετώπιση, ώστε να προσδιοριστούν επαναλαμβανόμενα μοτίβα διεθνούς συμπεριφοράς του και να σχηματιστούν οι πιθανές παράμετροι επηρεασμού της στρατηγικής του κουλτούρας. Ακολούθως, επιχειρείται η παρουσίαση των παραγόντων που εκτιμάται ότι διαμόρφωσαν τη στρατηγική κουλτούρα του Ισραήλ με παράθεση των ανάλογων ιστορικών παραπομπών. Η επίδραση των καθοριστικών αυτών παραγόντων στην υιοθετούμενη στρατηγική του Ισραήλ έρχεται να συνδέσει μετά αίτιο με αιτιατό, την παραμετροποίηση με το αποτέλεσμα στην πράξη επί της εφαρμοζόμενης στρατηγικής. Στο σημείο αυτό περιγράφονται οι τρωτότητες και αδυναμίες του Ισραήλ, έναντι των Αραβικών κρατών της ευρύτερης γειτονιάς του, καθώς και οι στρατηγικές που ανέπτυξε για να περιορίσει αυτές τις τρωτότητες, εκμεταλλευόμενο ταυτόχρονα τις εγγενείς αδυναμίες των Αράβων αντιπάλων του. Καθώς είναι γνωστό ότι το Ισραήλ έχει συχνά προσφύγει στη χρήση στρατιωτικής ισχύος, αναπτύσσονται τα βασικά πολιτικοστρατιωτικά και επιχειρησιακά στοιχεία του Ισραηλινού στρατηγικού δόγματος, που καταδεικνύουν εντέλει και τη στρατηγική του κουλτούρα. Τέλος, μνημονεύονται οι σύγχρονες απειλές που αντιμετωπίζει το Ισραήλ και η σχετική αντίδρασή του σε αυτές, συμπεριλαμβανομένης και της πυρηνικής αποτροπής. Στο 3^ο κεφάλαιο, ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία, συνοψίζονται αντίστοιχα κύρια ιστορικά στοιχεία από την ίδρυση του Τουρκικού κράτους και εντεύθεν. Σκοπός εν προκειμένω, να αποτυπωθεί κατά τον ίδιο τρόπο το γεωπολιτικό περιβάλλον και οι προκλήσεις που αντιμετώπισε κατά περιόδους η Τουρκία, προς εντοπισμό των κύριων σταθμών της εξωτερικής της πολιτικής καθώς και πιθανών μεταβολών αυτής. Στη συνέχεια, επιχειρείται η ανάπτυξη των παραγόντων που εκτιμήθηκαν ως καθοριστικοί για τη στρατηγική της κουλτούρα, με χρήση ιστορικών αναφορών που υποστηρίζουν τη σχετική επιχειρηματολογία. Τέλος, παρουσιάζεται η εξέλιξη της στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας, από ιδρύσεώς της έως σήμερα, προκειμένου να επισημανθεί μία σημαντική τροποποί-

ηση αυτής κατά τον 21^ο αιώνα καθώς και οι αιτίες πίσω από αυτή τη μεταβολή. Άλλωστε, όπως θα υποστηριχθεί, η στρατηγική κουλτούρα δεν παραμένει σταθερή στο σύνολό της στο χρόνο, αλλά ενδέχεται να αλλάζουν κατά περιόδους διάφορα στοιχεία της. Ωστόσο παραμένει δυνατή η παρατήρηση των επαναλαμβανόμενων μοτίβων διεθνοπολιτικής συμπεριφοράς που επιτρέπουν τον εντοπισμό των στρατηγικού χαρακτήρα ιδεών και πεποιθήσεων ενός έθνους - κράτους.

Έχοντας αναλύσει εκτενώς τους παράγοντες διαμόρφωσης και επηρεασμού της στρατηγικής κουλτούρας των δύο υπόψη κρατών, στο 4^ο κεφάλαιο επιδιώκεται μία σύγκριση μεταξύ των δύο στρατηγικών δογμάτων και κουλτουρών με τα σχετικά συμπεράσματα. Αρχικά δίδεται μία εξήγηση της ακολουθούμενης στην παρούσα εργασία μεθοδολογίας κατά τη σύγκριση και επισημαίνονται οι επισφάλειες κατά την εξαγωγή των συμπερασμάτων. Έπειτα, επιχειρείται η εν λόγω σύγκριση δια της αντιπαραβολής συγκεκριμένων κριτηρίων, που σχετίζονται με τους παράγοντες καθορισμού της στρατηγικής κουλτούρας που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια. Στον επίλογο τέλος, επαναδιατυπώνεται η χρησιμότητα της συγκριτικής στρατηγικής για όλους τους ενδιαφερόμενους μελετητές ή παράγοντες εξωτερικής πολιτικής, ενώ επιχειρείται να απαντηθούν δύο βασικά ερωτήματα επί της διεθνούς στάσης Ισραήλ - Τουρκίας με βάση τη στρατηγική τους κουλτούρα, ειδικά κατά τη σημερινή εποχή. Καθώς οι περιπτώσεις αμφότερων των κρατών παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα Ελληνικά συμφέροντα και την εθνική ασφάλεια, η μεν Τουρκία ως ο αναθεωρητικός γείτονας και το Ισραήλ ως δυνητικός σύμμαχος απέναντι στην προκλητικότητα της πρώτης, διατυπώνονται εντέλει κάποιες απόψεις για τη στρατηγική κουλτούρα της Ελλάδος και την προτεινόμενη εξωτερική πολιτική της για το άμεσο μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΕΝΑΝΤΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

1.1.1 Στρατηγικό Δόγμα

Το στρατηγικό δόγμα δύναται να προσεγγιστεί εννοιολογικά ως η σχέση μέσων - σκοπών, κατά την οποία τα στρατιωτικά μέσα συνδέονται με τους πολιτικούς σκοπούς. Ιδανικά θα έπρεπε να περιλαμβάνει και μία εξήγηση ως προς το γιατί η θεωρία προσδοκάται να λειτουργήσει αποτελεσματικά στην πράξη. Τα πραγματικά γεγονότα (συμβάντα) θέτουν υπό έλεγχο την εγκυρότητα της θεωρίας εθνικής ασφάλειας του κράτους και εξυπηρετούν στο να επιδείξουν κατά πόσο η θεωρία βοηθά το κράτος να επιτύχει τους πολιτικούς του σκοπούς ή όχι. Ένα στρατηγικό δόγμα οφείλει να ταυτοποιεί τις απειλές και να σχεδιάζει θεραπείες για αυτές τις απειλές. Μία πιο κρίσιμη λειτουργία του δόγματος συνίσταται στην προτεραιοποίηση. Αυτό σημαίνει ότι προτεραιότητες πρέπει να τίθενται μεταξύ τόσο των απειλών όσο και των θεραπειών, καθώς ο αριθμός των πιθανών απειλών είναι συνήθως μεγάλος και οι πόροι είναι ανεπαρκείς. Με την υπόθεση ύπαρξης ισοδυναμίας σε άλλους τομείς, η προαναφερθείσα διατύπωση είναι ιδιαίτερως αληθής για τα μικρά κράτη επειδή οι περιορισμένοι πόροι τα ωθούν στο να κάνουν δύσκολες επιλογές². Το Ισραήλ, ως μικρό κράτος, δύναται να αποτελεί μία τέτοια περίπτωση μελέτης, κατά την οποία για λόγους που θα αναφερθούν σε επόμενο κεφάλαιο εκτενώς, εξαναγκάστηκε να προβεί σε δύσκολες επιλογές. Το ίδιο δε μπορεί να ειπωθεί βεβαίως για την Τουρκία λόγω μεγέθους και πληθυσμού, καθώς κάθε επιλογή φαίνεται να είναι πιο εύκολη.

Συνεχίζοντας περαιτέρω όσον αφορά στη σχέση μέσων - σκοπών ο Σπύρος Λίτσας αναφέρει σχετικά: *«κύρια σύνδεση μεταξύ βίας και πολέμου δεν είναι απλώς τα διατιθέμενα μέσα που έχει ένα κράτος στη διάθεσή του και η διαδικασία της οργάνωσής αυτών, για να επιτευχθεί ο επιθυμητός σκοπός, αλλά κυρίως η πολιτικώς λελογισμένη και συνειδητή επιλογή χρήσης όλων των προαναφερομέ-*

² Πλατιάς, 1991: σελ. 91.

νων για την προάσπιση των πολιτικών σκοπών ενός κράτους³». Παρεμβάλλεται δηλαδή η διάσταση του ορθολογισμού, για την οποία ο πλέον συνήθης ορισμός στηρίζεται σε μία ανάλυση μέσων και στόχων⁴.

Ένας άλλος ορισμός του στρατηγικού δόγματος θέλει αυτό να συνιστά έναν κεντρικό πυρήνα γενικά παραδεκτών οργανωτικών ιδεών, που αφορά τα προβλήματα εθνικής ασφαλείας ενός κράτους. Είναι η αλυσίδα μέσων - σκοπών μέσω της οποίας ένα κράτος πιστεύει ότι θα επιτύχει ασφάλεια για τον εαυτό του⁵. Εδώ υπεισέρχεται επιπλέον η έννοια της εθνικής ασφάλειας, που εννοιολογικά ερμηνεύεται ως η ασφάλεια και άμυνα ενός έθνους - κράτους, περιλαμβάνοντας τους πολίτες του, την οικονομία και τους θεσμούς, οι οποίες (ασφάλεια και άμυνα) θεωρούνται ως κυβερνητικό καθήκον. Αν και αρχικά εκλαμβάνονταν ως προστασία έναντι εχθρικής επίθεσης, η εθνική ασφάλεια είναι ευρέως κατανοητό πλέον ότι περιλαμβάνει επίσης μη στρατιωτικές διαστάσεις, όπως για παράδειγμα την ασφάλεια έναντι της τρομοκρατίας, την περιστολή του εγκλήματος, την οικονομική ασφάλεια, την ενεργειακή ασφάλεια, την περιβαλλοντική ασφάλεια, τη διατροφική ασφάλεια, την κυβερνοασφάλεια κ.ο.κ.. Παρομοίως, οι κίνδυνοι εθνικής ασφάλειας περιλαμβάνουν, επιπλέον των ενεργειών άλλων εθνών κρατών, ενέργειες βίαιων μη κρατικών δρώντων, καρτέλ ναρκωτικών καθώς και πολυεθνικών εταιριών, όπως επίσης και τις συνέπειες φυσικών καταστροφών. Οι κυβερνήσεις στηρίζονται σε μία δέσμη μέτρων που περιλαμβάνει την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ισχύ καθώς επίσης και τη διπλωματία, προκειμένου να διασφαλίσουν την ασφάλεια ενός έθνους κράτους. Είναι δυνατόν επίσης να ενεργούν προς τη δημιουργία των συνθηκών περιφερειακής και διεθνούς ασφάλειας μέσω της μείωσης των διακρατικών αιτιών ανασφάλειας. Ως τέτοιες λογίζονται η κλιματική αλλαγή, η οικονομική ανισότητα, ο πολιτικός αποκλεισμός και η εξάπλωση των πυρηνικών όπλων. Οι προαναφερθείσες προκλήσεις προφανώς αγγίζουν σε κάποιο βαθμό, μικρότερο ή μεγαλύτερο, και τις δύο υπό εξέταση χώρες. Συνεπώς, η διεθνοπολιτική τους συμπεριφορά είναι δυνατόν να επηρεάζεται από αυτές, σε συνδυασμό και με άλλες παραμέτρους που θα αναφερθούν στη συνέχεια.

1.1.2 Στρατηγική Κουλτούρα

³ Λίτσας, 2010: σελ. 37.

⁴ Κουσκουβέλης, 1997: σελ. 56.

⁵ Ben-Horin and Posen, 1981: Σύνοψη (σελ. v).

Στα τέλη του 1970 εισήχθη η έννοια της «στρατηγικής κουλτούρας» στην πολιτική επιστήμη. Έκτοτε, τρεις γενεές μελετητών ερμήνευσαν τη στρατηγική κουλτούρα με δικούς τους τρόπους. Παράλληλα εξελισσόταν μία άλλη έννοια, αυτή των «εθνικών τρόπων πολέμου» που υιοθετήθηκε από τους ιστορικούς - μελετητές της στρατιωτικής ιστορίας. Οι εμπνευστές και συγγραφείς των δύο εννοιών προωθούσαν τις αντιλήψεις τους για δεκαετίες ξεχωριστά, σε διαφορετικά ακροατήρια, ορμώμενοι από διαφορετικά επίσης κίνητρα. Οι στρατιωτικοί ιστορικοί αγνοούσαν εν πολλοίς τις εργασίες των πολιτικών επιστημόνων σχετικά με τη στρατηγική κουλτούρα ενώ και οι τελευταίοι πρόσφατα, στα μέσα του 1990, αναγνώρισαν και ενσωμάτωσαν στις πηγές τους τις αντίστοιχες εργασίες περί εθνικών τρόπων πολέμου. Εντέλει, η αναλογία στις δύο αντιλήψεις εκφράστηκε σε διάφορες μελέτες με αντικείμενο την προοπτική της κουλτούρας στις σπουδές του πολέμου. Κυρίαρχο συμπέρασμα σε αυτές υπήρξε ότι η ιδέα διακριτών στρατηγικών κουλτουρών, σχετικών με διαφορετικές με βάση τη γεωγραφική τους θέση κοινότητες, μπορούσε να εκληφθεί ως μία εξέλιξη της ιδέας του «τρόπου του πολέμου»⁶. Αμφότερες επομένως οι αντιλήψεις θεωρήθηκαν αλληλοσυμπληρούμενες υπό την έννοια ότι ο τρόπος πολέμου μίας χώρας συνιστά υποσύνολο και προϊόν της συνολικής στρατηγικής του κουλτούρας.

Μία άλλη ερμηνεία της στρατηγικής κουλτούρας τη θέλει να είναι το αποτέλεσμα της ανάγκης να ληφθούν υπόψη παράγοντες που η κλασική μετάφραση - βασισμένη στο ρεαλιστικό παράδειγμα - συνήθιζε να παραλείπει στις διεθνείς σχέσεις⁷. Οι ρεαλιστές που αναφέρονταν στα θεωρητικά μοντέλα, όπως το μοντέλο της ορθολογικής επιλογής και της θεωρίας παιγνίων, υπέθεταν ότι η λογική που κατευθύνει τις ενέργειες των κρατών, σε κάθε περίπτωση είναι παρόμοια και συνίσταται στη μεγιστοποίηση του εθνικού συμφέροντος μέσα στο άναρχο περιβάλλον. Έτσι παραμέλησαν πολιτιστικούς παράγοντες (αξίες, ιδέες, πεποιθήσεις), αντιλαμβανόμενοι κατά κάποιον τρόπο τις διεθνείς σχέσεις μέσω υλικών παραγόντων. Υπ' αυτή την έννοια, η στρατηγική κουλτούρα φαίνεται να έχει ευρύτερη διάσταση από την έννοια του στρατηγικού δόγματος, που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, συνιστά τη λελογισμένη και συνειδητή επιλογή χρήσης των διατιθέμενων μέσων (συμπεριλαμβανομένων και των στρατιωτικών) για την προάσπιση των πολιτικών σκοπών ενός κράτους.

⁶ Petrelli, 2018: σελ. 4.

⁷ Kopeč, «The Determinants of the Israeli Strategic Culture», 2016: σελ. 135.

Προς επίρρωση της ανωτέρω διαπίστωσης, έρχεται ένας ακόμη ορισμός της στρατηγικής κουλτούρας να υποδείξει ότι η σχετική αντίληψη αναφέρεται στις παραδόσεις ενός έθνους, αξίες, στάσεις, πρότυπα συμπεριφοράς, συνήθειες, σύμβολα, επιτεύγματα και ιδιαίτερους τρόπους προσαρμογής στο περιβάλλον και επίλυσης προβλημάτων σε σχέση με την απειλή ή χρήση ισχύος. Παρουσιάζει δε ανθεκτικότητα στο χρόνο, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι επιμέρους στοιχεία της ή και μία συγκεκριμένη κουλτούρα εν συνόλω παραμένουν αμετάβλητα. Ωστόσο, η αντοχή των πολιτιστικών στοιχείων στο χρόνο δεν υπερβαίνει μείζονες αλλαγές στη στρατιωτική τεχνολογία, στις εσωτερικές ρυθμίσεις ή στο διεθνές περιβάλλον⁸. Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η στρατηγική κουλτούρα βοηθά στη σχηματοποίηση αλλά όχι στον οριστικό καθορισμό του πώς ένα έθνος αλληλεπιδρά με άλλους στο πεδίο της ασφάλειας. Βοηθά όμως στη διαμόρφωση συμπεριφοράς σε τέτοια ζητήματα όπως η χρήση ισχύος στη διεθνή πολιτική, η ευαισθησία στους εξωτερικούς κινδύνους, οι πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις και το στρατηγικό δόγμα. Θα μπορούσε να λεχθεί, δεδομένης και της συνέχειας σε αυτά τα θέματα, ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερο «εθνικό στυλ» στη θεωρία και εφαρμογή της στρατηγικής. Αυτό λοιπόν το ιδιαίτερο εθνικό στυλ στη διεθνοπολιτική συμπεριφορά του Ισραήλ και της Τουρκίας, θα επιχειρηθεί να αναλυθεί στα επόμενα κεφάλαια προκειμένου να προκύψουν οι ομοιότητες αλλά και οι διαφορές στη στρατηγική των δύο χωρών, προς χάριν της συγκριτικής στρατηγικής που όπως αναφέρθηκε αποτελεί ένα νέο σχετικά πεδίο ενδιαφέροντος στη πειθαρχία των διεθνών σχέσεων.

1.2 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

1.2.1 Πόλεμος

«Ο πόλεμος αποτελεί την πιο γνωστή, ίσως όμως όχι και την πιο συνηθισμένη, μακροσκοπική στρατηγική που μπορεί να ακολουθήσει ένα κράτος στο διεθνές σύστημα. Είναι μία στρατηγική επιθετικού χαρακτήρα, που σκοπό έχει τη βελτίωση των συσχετισμών ισχύος του επιτιθέμενου κράτους, είτε μέσω της άμεσης σύγκρουσης με τον αντίπαλο και της αποδυνάμωσης που ακολουθεί ή καθυπόταξης του αντιπάλου, είτε μέσω της καταστροφής των συμμάχων του αντιπάλου⁹». Η στρατηγική αυτή βέβαια μπορεί να μην έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς

⁸ Booth, 1990: σελ. 121.

⁹ Κουσκουβέλης, 2010: σελ. 208.

σε περίπτωση αποτυχίας έχει δυσανάλογα μεγάλες ανθρώπινες απώλειες και καταστροφές ανυπολόγιστες σε υλικούς πόρους και υποδομές, γεγονός που είναι εξαιρετικά δύσκολο να δικαιολογηθεί στο εσωτερικό της εκάστοτε ηττημένης χώρας και στην κοινή γνώμη της κοινωνίας. Υπάρχει περαιτέρω και η περίπτωση το αντίπαλο κράτος, ενόψει του κινδύνου, να συσπειρωθεί απέναντί του, ακόμη και να επιδιώξει κάποια συμμαχία που θα καταστήσει ανέφικτο το οποιοδήποτε κέρδος εκ μέρους του επιτιθέμενου. Δεν υπήρξαν λίγα τα αντίστοιχα παραδείγματα από την ιστορία. Ένα τέτοιο αποτελεί και η συμμαχία των βαλκανικών κρατών εναντίον της παραπαίουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο το 1912-13. Σε περίπτωση όμως που λόγω ευνοϊκών προϋποθέσεων η εν λόγω στρατηγική παρουσιάσει επιτυχία, τα κέρδη μπορεί να είναι οικονομικά, γεωπολιτικά (επίτευξη στόχων επέκτασης στρατηγικού βάθους), ψυχολογικά (άρση θέλησης του αντιπάλου για πολεμική ή άλλη αντιπαράθεση) ή ακόμα και απλά η διατήρηση του ισχύοντος καθεστώτος (status quo).

1.2.2 Πειθαναγκασμός

Σύμφωνα με τη θεώρηση του κλασικού ρεαλισμού, τα κράτη επιδιώκουν την ισχύ προκειμένου αφενός να δύνανται να ασκούν επιρροή στα υπόλοιπα κράτη και αφετέρου να ικανοποιούν το εθνικό συμφέρον που είναι η ασφάλεια του κράτους, η επιβίωσή του. Βέβαια η στρατηγική αυτή μπορεί να ασκηθεί, ως επί το πλείστον, από κράτη τα οποία διαθέτουν ικανή ισχύ ώστε να μπορεί να παράγει και τα ανάλογα αποτελέσματα. *«Συνίσταται δε στην προσπάθεια ενός κράτους να εξασφαλίσει οφέλη από κάποιο άλλο χρησιμοποιώντας την απειλή βίας. Αφορά τη χρησιμοποίηση της απειλής πολέμου και την ελεγχόμενη κλιμάκωση μίας κρίσης, ώστε ο αντίπαλος να εξαναγκαστεί να συμμορφωθεί με τη βούληση του ασκούντος τον πειθαναγκασμό¹⁰»*. Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι η απειλή πολέμου της Τουρκίας απέναντι στην Ελλάδα προκειμένου να την αποτρέψει να προβεί στην επέκταση των χωρικών της υδάτων από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια, όπως προβλέπει το διεθνές δίκαιο της θάλασσας, και η de facto αμφισβήτηση εθνικού κυριαρχικού χώρου με τις συχνές παραβιάσεις σε θάλασσα και αέρα. Στο ίδιο μοτίβο κινείται και η λογική του «γκριζαρίσματος» (αμφισβήτησης της κυριότητας) ελληνικών νησίδων και μικρονησίδων εκ μέρους της Τουρκίας καθώς και η πρό-

¹⁰ Βλ. στο ίδιο, σελ. 210.

σφατη διεξαγωγή σεισμικών ερευνών εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας ΝΑ της Κρήτης, με το πρόσχημα ότι τα νησιά δε διαθέτουν δικαιώματα σε αποκλειστική οικονομική ζώνη (ΑΟΖ) και υφαλοκρηπίδα, αν και το διεθνές δίκαιο της θάλασσας προβλέπει πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα του οικείου κράτους. Παράλληλα ο πειθαναγκασμός προϋποθέτει την ύπαρξη και προβολή ενός αποφασιστικού κινήτρου με σκοπό να προσδώσει αξιοπιστία στην απειλή. Η προβολή ισχύος που επέλεξε η Τουρκία στο προηγούμενο παράδειγμα εξυπηρετεί το κίνητρο που η ίδια διατυπώνει συχνά και σχετίζεται με το μή εγκλωβισμό στις ακτές της αλλά και με τα συμφέροντά της στην ανατολική Μεσόγειο, όπου διεκδικεί δικαιώματα εκμετάλλευσης στα εντοπισθέντα αποθέματα φυσικού αερίου ή ορυκτελαίων.

1.2.3 Εξισορρόπηση

«Η εξισορρόπηση είναι μία μάλλον αμυντική στρατηγική και συνίσταται στην αύξηση της ισχύος ενός κράτους με σκοπό την αντιμετώπιση της ισχύος ή της απειλής ενός ή περισσότερων αντιπάλων. Η εξισορρόπηση μπορεί να διακριθεί σε εσωτερική και εξωτερική¹¹». Η εσωτερική εξισορρόπηση σχετίζεται με τις προσπάθειες ενός κράτους να ενεργοποιήσει τους εγχώριους συντελεστές ισχύος και την κοινωνία, στηριζόμενο στην αυτοβοήθεια, προς εξασφάλιση της ανεξαρτησίας και της θέσης του στο διεθνές σύστημα ισορροπίας της ισχύος. Αντίθετα, η εξωτερική εξισορρόπηση αφορά στην αναζήτηση συμμαχιών ή δημιουργία αξόνων, συνήθως με άλλες μικρές δυνάμεις, με σκοπό την αντιπαράταξη ικανής συνδυασμένης ισχύος απέναντι σε ισχυρότερο, συχνά αναθεωρητικό κράτος. Βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία αυτής της στρατηγικής είναι η εφαρμογή της στο πλαίσιο ενός πολυπολικού συστήματος (τουλάχιστον 3 κρατών), καθώς κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων (διπολικό σύστημα), Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (Η.Π.Α.) και Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (Ε.Σ.Σ.Δ.), παρατηρήθηκε ότι το σύστημα ισορροπίας της ισχύος παρέμενε σταθερό και καθιστούσε απαγορευτική την ενδεχόμενη μετακίνηση χωρών από τον ένα συνασπισμό στον άλλο. Αυτό βέβαια οφειλόταν τόσο στην ισχυρή ιδεολογική συσπείρωση εκατέρωθεν όσο και στην ισορροπία του τρόμου που είχε αποκατασταθεί μεταξύ των δύο στρατοπέδων λόγω του ανταγωνισμού της πυρηνικής ισχύος.

¹¹ Βλ. στο ίδιο, σελ. 213.

1.2.4 Διαίρει και Βασίλευε

«Η στρατηγική αυτή επιλογή επιτρέπει την έμμεση αντιμετώπιση του αντιπάλου και έχει τρεις εκφάνσεις: μία επιθετική και δύο αμυντικές¹²». Κατά την επιθετική προσέγγιση, το κράτος που την επιχειρεί, από θέση «παρασκηνιακή» προωθεί θέματα στα οποία διαφωνούν τα αντίπαλα κράτη, οξύνοντας την αντιπαράθεση μεταξύ των με σκοπό είτε την αποδυνάμωση αυτών είτε τη βελτίωση της δικής του ισχύος. Απαιτεί ωστόσο μία διπλωματική ευχέρεια και ταχεία προσαρμογή στις αλλαγές με ορθή ανάγνωση του διεθνούς συστήματος ισορροπίας της ισχύος. Μία πιο επιθετική παραλλαγή της ίδιας στρατηγικής μπορεί να είναι η άσκηση προπαγάνδας, δολιοφθορών, σκόπιμης πρόκλησης επεισοδίων με τη μορφή της προβοκάτσιας και γενικά η χρήση μη νόμιμων μεθόδων προς υποκίνηση εχθροπραξιών μεταξύ τρίτων. Σπάνια βέβαια υπήρξαν επιτυχείς τέτοιες μέθοδοι και μάλιστα η αποτυχία οδήγησε τελικά στο άκρως αντίθετο αποτέλεσμα της δραματικής επιδείνωσης των σχέσεων με τα κράτη - στόχους και σε σοβαρή υποβάθμιση του κύρους του εφαρμόζοντος κράτους.

Η αμυντική έκφραση της στρατηγικής, έμμεση επίσης προσέγγιση, έχει δύο διαστάσεις. Η εφαρμογή της πρώτης θέλει το κράτος που την ασκεί να προωθεί το κόστος των επιλογών του και την απαιτούμενη ενέργεια σε τρίτο σύμμαχο κράτος που διαθέτει την απαιτούμενη ισχύ για να αντιμετωπίσει τον αντίπαλο (buck-passing). Προϋπόθεση βέβαια είναι η διατήρηση καλών διπλωματικών σχέσεων με το αντίπαλο κράτος και η αποφυγή συσχετισμού με την οποιαδήποτε εμπλοκή μεταξύ του τελευταίου και του συμμάχου, ώστε να αποφευχθεί πιθανή γενικευμένη σύρραξη με συμμετοχή του. Ο σκοπός σε κάθε περίπτωση είναι η διατήρηση της ισχύος του και η αποφυγή κάθε κόστους, καθώς η αποτυχία της στρατηγικής αυτής δύναται να οδηγήσει σε ενδυνάμωση του αντιπάλου και τη μετατροπή του σε μεγαλύτερη απειλή. Η δεύτερη διάσταση σχετίζεται με τις διπλωματικές ή υπόγειες προσπάθειες ενός κράτους να αποτρέψει τη σύναψη συμμαχιών εκ μέρους του αντιπάλου, προκειμένου να εμποδίσει την ενδυνάμωσή του και τη διάταξη της ισχύουσας ισορροπίας ισχύος. Και σε αυτή την περίπτωση, ενδεχόμενη αποτυχία θα σημάνει επιβάρυνση των σχέσεων με το αντίπαλο κράτος αλλά και

¹² Βλ. στο ίδιο, σελ. 218.

πλήγμα στο κύρος της χώρας, που θα υποβαθμίσει τη θέση του στο διεθνές σύστημα ισχύος.

Οι στρατηγικές που προαναφέρθηκαν δεν είναι απαραίτητο να εφαρμόζονται ξεχωριστά από ένα κράτος, ως η μία αποκλειόμενη από την άλλη, καθώς το ποια θα εφαρμοστεί εξαρτάται εντέλει από δύο βασικούς παράγοντες: αφενός από τη διατιθέμενη ισχύ και κυρίως αυτή που είναι δυνατόν να ασκηθεί στον τομέα της ασφάλειας και αφετέρου από τη διπλωματική δεινότητα. Από την εμπειρία του παρελθόντος, τα κράτη είτε μικρά είτε μεγάλα, με γνώμονα την επιβίωσή τους ή ακόμα και την επικράτηση επί των υπολοίπων, έχουν συχνά υιοθετήσει συνδυασμό των ανωτέρω στρατηγικών για την προώθηση των εθνικών τους σκοπών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

2.1 ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

Πριν αναφερθούμε στο υιοθετούμενο στρατηγικό δόγμα και κουλτούρα κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν ορισμένα ιστορικά στοιχεία¹³, προκειμένου να δοθεί μία εικόνα του γεωπολιτικού περιβάλλοντος του Ισραήλ καθώς και των προκλήσεων που αντιμετώπισε, κατά τη διάρκεια κυρίως του 20ου και αρχές 21ου αιώνων. Με αφετηρία τα προαναφερθέντα και την εννοιολογική προσέγγιση του στρατηγικού δόγματος και κουλτούρας, σε συνδυασμό με τις στρατηγικές που μπορεί να ακολουθήσει ένα κράτος, όπως αυτές έχουν αποτυπωθεί στην πειθαρχία των διεθνών σχέσεων και παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, θα οδηγηθούμε στα ανάλογα συμπεράσματα.

2.1.1 Η Διακήρυξη του Μπάλφουρ

Από το 1517 έως το 1917 το Ισραήλ, όπως και μεγάλο μέρος της Μέσης Ανατολής, ευρισκόταν υπό τη διακυβέρνηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (Α΄ Π.Π.) άλλαξε δραματικά το γεωπολιτικό τοπίο στη Μ. Ανατολή. Το 1917, στην κορύφωση του πολέμου, ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών Άρθουρ Τζέιμς Μπάλφουρ υπέβαλλε μία επιστολή προθέσεων υποστηρίζοντας την ίδρυση μίας Εβραϊκής πατρίδας στην Παλαιστίνη. Η Βρετανική κυβέρνηση ήλπιζε ότι η επίσημη διακήρυξη – γνωστή μετέπειτα ως Διακήρυξη του Μπάλφουρ – θα ενεθάρρυνε την υποστήριξη προς τους συμμάχους στον Α΄ Π.Π. Όταν ο πόλεμος τελείωσε το 1918 με νίκη των συμμάχων, η τεσσαράων αιώνων διακυβέρνηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας τερματίστηκε και η Μεγάλη Βρετανία ανέλαβε τον έλεγχο της περιοχής που έγινε γνωστή ως Παλαιστίνη (Σύγχρονο Ισραήλ, Παλαιστίνη και Ιορδανία). Η διακήρυξη του Μπάλφουρ και η Βρετανική διοίκηση επί της Παλαιστίνης εγκρίθηκαν από την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ) το 1922. Οι Άραβες αντιτέθηκαν σθεναρά στην εν λόγω διακήρυξη καθώς ανησυχούσαν ότι μία Εβραϊκή πατρίδα θα οδηγούσε σε υποδούλωση τους

¹³ History.com Editors, «Israel», (HISTORY) 2017.

Άραβες Παλαιστίνιους. Οι Βρετανοί είχαν τον έλεγχο της Παλαιστίνης μέχρις ότου το Ισραήλ, στα χρόνια που ακολούθησαν το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Β΄ Π.Π.), έγινε ανεξάρτητο κράτος το 1947.

2.1.2 Σύγκρουση Εβραίων και Αράβων

Κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας του Ισραήλ, έχουν υπάρξει ουκ ολίγες φορές εντάσεις μεταξύ Εβραίων και Αράβων. Η περίπλοκη εχθρότητα μεταξύ των δύο ομάδων προέρχεται από τους αρχαίους χρόνους, όταν αμφότερες κατοικούσαν στην περιοχή και την έβλεπαν ως ιερή. Τόσο οι Εβραίοι όσο και οι μουσουλμάνοι θεωρούν την πόλη της Ιερουσαλήμ ως ιερή, καθώς περιέχει το Όρος του Ναού, που περιλαμβάνει τις ιερές τοποθεσίες του τζαμιού Αλ Άκσα, το Δυτικό Τείχος, το Θόλο του Βράχου και άλλα. Η σύγκρουση στα πρόσφατα χρόνια επικεντρώνεται κυρίως στο ποιος κατέχει τις ακόλουθες περιοχές:

- α. Λωρίδα της Γάζας. Ένα τμήμα χερσαίου εδάφους μεταξύ Αιγύπτου και σύγχρονου Ισραήλ.
- β. Τα Υψίπεδα του Γκολάν. Ένα βραχώδες οροπέδιο μεταξύ Συρίας και σύγχρονου Ισραήλ.
- γ. Δυτική Οχθη. Μία περιοχή που χωρίζει μέρος του σύγχρονου Ισραήλ και της Ιορδανίας.

2.1.3 Το κίνημα του Σιωνισμού

Στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνας, ένα οργανωμένο θρησκευτικό και πολιτικό κίνημα, γνωστό ως Σιωνισμός, έκανε την εμφάνισή του ανάμεσα στους Εβραίους. Οι Σιωνιστές επεδίωκαν να επανιδρύσουν μία Εβραϊκή πατρίδα στην Παλαιστίνη. Μεγάλοι αριθμοί Εβραίων μετανάστευσαν στην αρχαία ιερή γη και έχτισαν οικισμούς. Μεταξύ του 1882 και 1903, γύρω στους 35.000 Εβραίους μετεγκαταστάθηκαν στην Παλαιστίνη. Άλλοι 40.000 εποίκησαν την περιοχή μεταξύ 1904 και 1914. Πολλοί Εβραίοι που ζούσαν στην Ευρώπη και αλλού, φοβούμενοι την εκδίωξή τους κατά τη διάρκεια του ναζιστικού καθεστώτος, βρήκαν καταφύγιο στην Παλαιστίνη και ασπάστηκαν το Σιωνισμό. Μετά το ολοκαύτωμα και το πέρας του Β΄ Π.Π, μέλη του Σιωνιστικού κινήματος εστίασαν πρωταρχικά στη δημιουργία ενός Εβραϊκού κράτους. Οι Άραβες της Παλαιστίνης αντιστάθηκαν στο κίνημα και

εντάσεις μεταξύ των δύο ομάδων συνέχισαν με συνέπεια την ανάπτυξη ενός Αραβικού εθνικιστικού κινήματος.

2.1.4 Η Ανεξαρτησία του Ισραήλ

Τα Ηνωμένα Έθνη ενέκριναν ένα σχέδιο διχοτόμησης της Παλαιστίνης σε ένα Εβραϊκό και ένα Αραβικό κράτος το 1947, αλλά οι Άραβες το απέρριψαν. Τον Μάιο του 1948 το Ισραήλ ανακηρύχθηκε επίσημα ως ανεξάρτητο κράτος, με τον Ντέιβιντ Μπεν-Γκουριόν, επικεφαλής της Εβραϊκής Αντιπροσωπείας, ως πρωθυπουργό. Ενώ το ιστορικό αυτό γεγονός φαινόταν να είναι μία νίκη για τους Εβραίους, σηματοδοτούσε επίσης την απαρχή αυξημένης βίας με τους Άραβες.

2.1.5 Αραβοϊσραηλινός πόλεμος του 1948

Μετά την ανακήρυξη ενός ανεξάρτητου Ισραήλ, πέντε Αραβικά έθνη – Αίγυπτος, Ιορδανία, Ιράκ, Συρία και Λίβανος – άμεσα εισέβαλλαν στην περιοχή με αποτέλεσμα τον πόλεμο που έγινε γνωστός ως Αραβοϊσραηλινός του 1948. Εμφύλιος πόλεμος ξέσπασε σε ολόκληρη την επικράτεια του Ισραήλ, αλλά μία συμφωνία κατάπαυσης του πυρός επετεύχθη το 1949. Ως αποτέλεσμα της προσωρινής ανακωχής, η Δυτική Όχθη έγινε τμήμα της Ιορδανίας και η Λωρίδα της Γάζας Αιγυπτιακή περιοχή.

2.1.6 Αραβοϊσραηλινή σύγκρουση

Πολυάριθμοι πόλεμοι και πράξεις βίας μεταξύ Αράβων και Εβραίων έχουν ακολουθήσει από τον Αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1948, με κυριότερους τους παρακάτω:

α. Κρίση του Σουέζ

Οι σχέσεις μεταξύ Ισραήλ και Αιγύπτου είχαν παγώσει τα χρόνια μετά τον πόλεμο του 1948. Το 1956, ο Αιγύπτιος πρόεδρος Νάσερ κατέλαβε και εθνικοποίησε τη Διώρυγα του Σουέζ, τον σημαντικότερο για τη ναυσιπλοΐα θαλάσσιο διάδρομο που συνδέει την Ερυθρά Θάλασσα με τη Μεσόγειο. Με τη βοήθεια των Βρετανικών και Γαλλικών δυνάμεων, το Ισραήλ επιτέθηκε στη Χερσόνησο του Σινά και ανακατέλαβε τη Διώρυγα του Σουέζ.

β. Πόλεμος των 6 Ημερών

Σε αυτό που ξεκίνησε ως αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον του, το Ισραήλ το 1967 οδήγησε σε ήττα την Αίγυπτο, την Ιορδανία και τη Συρία σε έξι ημέρες. Με το πέρας του σύντομου αυτού πολέμου, το Ισραήλ ανέλαβε τον έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας, της Χερσονήσου του Σινά, της Δυτικής όχθης και των Υψιπέδων του Γκολάν. Αυτές οι περιοχές θεωρήθηκαν υπό κατοχή από το Ισραήλ.

γ. Πόλεμος του Γιομ Κιπούρ

Με την ελπίδα να αιφνιδιάσουν τον Ισραηλινό στρατό, το 1973 η Αίγυπτος και η Συρία εκτόξευσαν αεροπορικές προσβολές εναντίον του Ισραήλ κατά την ιερή ημέρα του Γιομ Κιπούρ. Οι μάχες συνεχίστηκαν για δύο εβδομάδες, μέχρις ότου τα Ηνωμένα Έθνη υιοθέτησαν μία απόφαση για τον τερματισμό του πολέμου. Η Συρία ήλπιζε να ανακαταλάβει τα Υψίπεδα του Γκολάν κατά τη μάχη αυτή αλλά δίχως επιτυχία. Το 1981, το Ισραήλ προσάρτησε τα Υψίπεδα του Γκολάν, ενώ η Συρία συνέχισε να τη διεκδικεί ως περιοχή.

δ. Πόλεμος του Λιβάνου

Το 1982, το Ισραήλ εισέβαλλε στον Λίβανο και εξεδίωξε την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης. Αυτή η ομάδα, η οποία ξεκίνησε το 1964 και διακήρυττε ότι όλοι οι Άραβες πολίτες που ζούσαν στην Παλαιστίνη έως το 1947 έπρεπε να ονομαστούν «Παλαιστίνιοι», εστίαζε στη δημιουργία ενός Παλαιστινιακού κράτους εντός του Ισραήλ.

ε. Α΄ Παλαιστινιακή Ιντιφάντα

Η κατοχή της Γάζας και της Δυτικής Όχθης από το Ισραήλ οδήγησε σε μία Παλαιστινιακή εξέγερση το 1987 και εκατοντάδες θανάτους. Μία ειρηνευτική διαδικασία, γνωστή ως Ειρηνευτικές Συμφωνίες του Όσλο, τερμάτισαν την Ιντιφάντα¹⁴. Ακολούθως, σχηματίστηκε η Παλαιστινιακή Αρχή και ανέλαβε μερικές περιοχές μέσα στο Ισραήλ. Το 1997, ο Ισραηλινός στρατός αποσύρθηκε από τμήματα της Δυτικής Όχθης.

¹⁴ Αραβική λέξη που σημαίνει κυριολεκτικά «τίναγμα», αν και ευρέως έχει μεταφραστεί στα αγγλικά ως «εξέγερση», «αντίσταση». Χρησιμοποιείται για να δηλώσει την αντίσταση του απλού μουσουλμάνου.

στ. Β΄ Παλαιστινιακή Ιντιφάντα

Οι Παλαιστίνιοι εκτόξευσαν βόμβες αυτοκτονίας και άλλες επιθέσεις εναντίον των Ισραηλινών το 2000. Η επακόλουθη βία διήρκεσε για χρόνια, μέχρις ότου επετεύχθη η κατάπαυση του πυρός. Το Ισραήλ ανακοίνωσε ένα σχέδιο απόσυρσης όλων των στρατευμάτων και Εβραϊκών εποίκων από τη Λωρίδα της Γάζας μέχρι το τέλος του 2005.

ζ. Β΄ Πόλεμος του Λιβάνου

Το Ισραήλ ενεπλάκη σε πόλεμο με τη Χεζμπολάχ – μία Σιιτική Ισλαμική ομάδα μαχητών στον Λίβανο – το 2006. Μια κατάπαυση του πυρός με μεσολάβηση των Ηνωμένων Εθνών τερμάτισε τη σύγκρουση περίπου δύο μήνες μετά την έναρξη.

η. Πόλεμοι της Χαμάς

Το Ισραήλ έχει εμπλακεί σε επανειλημμένη βία με τη Χαμάς, μία Σουνιτική Ισλαμιστική ομάδα μαχητών η οποία ανέλαβε την Παλαιστινιακή εξουσία το 2006. Ορισμένες από τις πιο σημαντικές συγκρούσεις έλαβαν χώρα αρχής γενομένης από το 2008, το 2012 καθώς και το 2014.

2.1.7 Το Ισραήλ σήμερα

Οι συρράξεις μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων είναι ακόμη κοινοτοπία. Εδαφικές περιοχές κλειδιά είναι διχοτομημένες ενώ ορισμένες διεκδικούνται από αμφότερες τις ομάδες, όπως για παράδειγμα η Ιερουσαλήμ η οποία αναφέρεται και από τις δύο ως πρωτεύουσα. Επίσης, αμφότερες οι ομάδες μέμφονται η μία την άλλη για τρομοκρατικές επιθέσεις με θύματα πολίτες. Ενώ το Ισραήλ δεν αναγνωρίζει επίσημα την Παλαιστίνη ως κράτος, περισσότερα από 135 κράτη μέλη των Η.Ε. το έχουν ήδη πράξει.

Ορισμένες χώρες έχουν ασκήσει πίεση για περισσότερες ειρηνευτικές συμφωνίες τα τελευταία χρόνια. Αρκετές έχουν προτείνει μία λύση δύο κρατών αλλά αναγνωρίζουν ότι Ισραηλινοί και Παλαιστίνιοι είναι απίθανο να εγκατασταθούν στα σύνορα. Ο Ισραηλινός πρωθυπουργός Μπένζαμιν Νετανιάχου έχει υποστηρίξει τη λύση των δύο κρατών αλλά του έχει ασκηθεί πίεση να αλλάξει τη στάση

του. Επιπλέον ο ίδιος έχει κατηγορηθεί ότι ενθαρρύνει τους Εβραϊκούς οικισμούς σε Παλαιστινιακές περιοχές ενώ υποστηρίζει παράλληλα τη λύση των δύο κρατών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ένας από τους στενότερους συμμάχους του Ισραήλ. Σε επίσκεψή του τον Μάιο του 2017 στο Ισραήλ, ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. Ντόναλντ Τραμπ προέτρεψε τον Νετανιάχου να υιοθετήσει ειρηνευτικές συμφωνίες με τους Παλαιστίνιους. Καθώς το Ισραήλ έχει ζήσει τη μάστιγα απρόβλεπτων πολέμων και βίας στο παρελθόν, πολλοί εθνικοί ηγέτες και πολίτες ελπίζουν για ένα ασφαλές, σταθερό έθνος στο μέλλον.

2.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

2.2.1 Νοοτροπία της πολιορκίας

Μελετώντας την ιστορία του Ισραήλ και διαπιστώνοντας την έριδα μεταξύ Εβραίων και Αράβων από την αρχαιότητα ακόμη, επί της γης που αμφότερες οι ομάδες ανέκαθεν θεωρούσαν ιερή και ειδικά μετά τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ, διαπιστώνεται ότι η στρατηγική κουλτούρα των Ισραηλινών δε μπορεί παρά να καθορίζεται ευρέως από την γεωπολιτική. *«Μία ματιά στο χάρτη της Μέσης Ανατολής δίνει μία ιδέα της απομόνωσης αυτής της χώρας, περιστοιχισμένης από κράτη, αν όχι εχθρικά, τουλάχιστον μή ευνοϊκά διακείμενα. Σε συνδυασμό με την αντίληψη του περιβάλλοντος ασφαλείας, στο πνεύμα του ρεαλισμού, ως ενός επικίνδυνου και απρόβλεπτου, έχει δημιουργηθεί μία νοοτροπία πολιορκίας¹⁵»*. Αυτή η νοοτροπία συνδέεται κατά κάποιο τρόπο με τη νοοτροπία του γκέτο που προήλθε από την εμπειρία δύο χιλιάδων χρόνων ζωής του Εβραϊκού λαού στη διασπορά και την περιθωριοποίηση έως και στοχοποίησή του στα κράτη στα οποία ζούσε. Το περιβάλλον δε του Γκέτο ήταν τόσο πνιγηρό, λόγω των περιορισμών που επέβαλλε στους Ευρωπαίους Εβραίους, ώστε δημιούργησε μια μοναδική φυλή Εβραίων. Το βίωμα της καταπίεσης για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς και το διχοτόμο αλλά αντιπαρατιθέμενο σύμπλεγμα κατωτερότητας/ανωτερότητας σε σχέση με το περιβάλλον τους για πολλούς αιώνες, στιγμάτισε τη νοοτροπία ορισμένων Εβραίων. Φαίνεται ότι ακόμα και σήμερα υπαγορεύει και διαμορφώνει τον τρόπο που ζουν και την αντίληψή τους για τη σύγχρονη

¹⁵ Κορεζ, «The Determinants of the Israeli Strategic Culture», 2016: σελ. 137.

πραγματικότητα¹⁶. Η νοοτροπία αυτή προφανώς έχει χαραχθεί βαθιά στο υποσυνείδητό τους και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που επηρεάζει τον τρόπο που βλέπουν τους εαυτούς τους, τη θέση τους στον κόσμο, ακόμη και τη δική τους Εβραϊκή κουλτούρα και θρησκεία.

Στο ίδιο μήκος κύματος ο Νικολό Πετρέλι, αναφερόμενος στην πρώιμη ψυχολογική αντίληψη των Σιωνιστών για το εγγύς περιβάλλον από άποψη επιχειρήσεων, εστιάζει στα κύρια χαρακτηριστικά της που περιστρέφονται γύρω από την αντίληψη περί απομόνωσης και πολιορκίας καθώς και την πεποίθηση ότι η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη. Εξού, κατά τον ισχυρισμό του, και η εμμονή των Ισραηλινών από ιδρύσεως του κράτους τους σε ένα πολύ απαισιόδοξο, στρατοκεντρικό, στρατηγικό παράδειγμα το οποίο και ακολουθούν απαρέγκλιτα¹⁷. Περιγράφοντας το περαιτέρω, υποστηρίζει ότι στηρίχτηκε σε δύο πυλώνες: Πρώτον, ότι η δημιουργία στρατιωτικής ισχύος και η χρήση βίας επιτελούσαν μία βασική επικοινωνιακή λειτουργία μεταξύ του Ισραήλ και των εχθρών του, έπειθαν δηλαδή τους εχθρούς ότι το Εβραϊκό κράτος δε μπορούσε να καταστραφεί με στρατιωτικά μέσα. Δεύτερον, ότι η εθνική ασφάλεια εξαρτώταν περισσότερο από την ικανότητα να εξασφαλίσουν αυτόνομα τα γεγονότα στο έδαφος, από απτές ασυμμετρίες ενώπιον αντιπάλων, παρά από τη θέληση να ξεκινήσουν πολιτικό διάλογο με αυτούς και να αναζητήσουν κοινά αποδεκτή ισορροπία. Όσον αφορά στο πρώτο σκέλος, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η προβολή ισχύος εκ μέρους του Ισραήλ πράγματι επιτελούσε το σκοπό της όπως είχε εκτιμηθεί, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Αραβικός κόσμος, εκ παραλλήλου με τη χρήση βίας, επεδίωκε την αμφισβήτηση της νομικής οντότητας του Ισραήλ και την απομόνωσή του στη διεθνή κοινότητα. Αυτό έγινε ιδιαίτερα εμφανές μετά από τη σύνοδο κορυφής των Αραβικών κρατών το 1964, όπου συμφωνήθηκε κοινή ρύθμιση των εξωτερικών σχέσεων με τρίτες χώρες ανάλογα με τη στάση τους κυρίως στο Παλαιστινιακό ζήτημα. Συγκεκριμένα τότε, για την αντιμετώπιση του Ισραήλ που θεωρούταν προπύργιο της Δύσης στη Μ. Ανατολή, θεωρούταν απαραίτητη η αποκοπή του από τη δύση με απώτερο στόχο την αποδυνάμωσή του. Η στρατηγική της απομόνωσης που υιοθέτησαν τα Αραβικά κράτη εκφράστηκε διαμέσου της χειραγώγησης πολιτιστικών και νομισματικών αξιών εις βάρος του Ισραήλ, αναδεικνύοντας προσωρινά την άσκηση ήπιας ισχύος

¹⁶ Bat-Zion, «Jews have come out of the Ghetto. Isn't it time to take the Ghetto out of some Jews?», 2016.

¹⁷ Petrelli, 2018: σελ. 6.

και τη διπλωματική υποβάθμιση του αντιπάλου στις μόνες αποτελεσματικές μεθόδους εξυπηρέτησης του σκοπού τους.

Βέβαια γεννάται το ερώτημα πώς μετράται πρακτικά η απομόνωση. Ο Εφραίμ Ίνμπαρ, αναζητώντας μία απάντηση, υποστηρίζει ότι υπάρχουν διάφοροι τρόποι: *«Ο πρώτος και πιο προφανής είναι ο αριθμός των κρατών που διατηρούν διπλωματικές σχέσεις με την περιθωριοποιημένη χώρα. Ένα δεύτερο κριτήριο είναι η ιδιότητα του μέλους σε διεθνείς κυβερνητικούς οργανισμούς και υπηρεσίες. Ένα τρίτο μέτρο της απομόνωσης είναι η έκταση της αρνητικής προβολής που δέχεται ένα κράτος στα διεθνή φόρα και από την κοινή γνώμη. Σύμφωνα με αυτά τα κριτήρια η δεκαετία του 1970 αποτελεί τη χειρότερη περίοδο για το Ισραήλ από διπλωματικής άποψης¹⁸»*. Ο ίδιος, συνεχίζοντας, επιχειρεί να αποδείξει ότι το Ισραήλ έχει αφήσει πίσω του τη μακρά περίοδο της απομόνωσης και έχει επιτύχει την κανονικότητα σε μεγάλο βαθμό. Αναγνωρίζει ωστόσο ότι ο αγώνας για τη νομιμοποίηση, παρά τη μερική αναγνώριση της χρήσης βίας από τη Δύση στη διαμάχη με τη Χαμάς, δεν έχει τελειώσει και καθίσταται εξαιρετικά δύσκολος όσο υπάρχουν ακραίες φωνές, είτε από τον κοσμικό είτε από το θρησκευτικό χώρο. Αν και οι σχέσεις του Ισραήλ με τη διεθνή κοινότητα και ειδικά με τον Αραβικό κόσμο έχουν σαφώς βελτιωθεί από το 1970 και αναγνωρίζονται τα κοινωνικά, οικονομικά, τεχνολογικά και διπλωματικά του επιτεύγματα, δεν εκλείπουν οι λόγοι που σχετίζονται με την κατάσταση στο εσωτερικό, την αντιπαλότητά του με το Ιράν αλλά και τη διεθνή του εικόνα, για τους οποίους ο φόβος της απομόνωσης είναι ακόμα ενεργός.

2.2.2 Έλλειψη στρατηγικού βάθους

Η νοοτροπία πολιορκίας που καλλιεργήθηκε ως κυρίαρχο συναίσθημα, εξαιτίας της στοχοποίησης όπως αναφέρθηκε, από τη διαβίωση ακόμα του Εβραϊκού έθνους στη διασπορά, δημιούργησε ένα είδος στρατηγικού φαταλισμού¹⁹ που εκδηλώνεται με την προετοιμασία για το χειρότερο σενάριο και μία στάση μηδενικής υποχώρησης. Η εν λόγω στάση γίνεται μάλλον κατανοητή αν ληφθεί υπόψη ένας άλλος γεωπολιτικός παράγοντας, η μικρή έκταση της χώρας,

¹⁸ Inbar, «Israel Is Not Isolated», 2013: σελ. 9.

¹⁹ Ο Φαταλισμός αποτελεί μια φιλοσοφική πνευματική στάση που αποδέχεται πως ό,τι συμβαίνει είναι προκαθορισμένο και προδιαγεγραμμένο να συμβεί, υπονοώντας έτσι κάποια ανώτερη δύναμη που προσδιορίζει και επιτάσσει αυτή.

ειδικά σε σύγκριση με αυτήν εχθρικών γειτονικών χωρών. Ως εκ του γεγονότος αυτού υπάρχει ένα πολύ περιορισμένο στρατηγικό βάθος που συνιστά σοβαρό επιχειρησιακό μειονέκτημα και αδυναμία για την εθνική ασφάλεια. Σε περίπτωση πολέμου, ο Ισραηλινός στρατός δεν έχει ουσιαστικά καμία δυνατότητα σύμπτυξης εν αναμονή αλλαγής της κατάστασης στο μέτωπο, καθώς προς Δυσμάς εμποδίζεται από τη θάλασσα και τη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, εγκλωβίζεται δηλαδή στις ακτές του. Δε μπορεί επομένως το Ισραήλ να κερδίσει χρόνο χρησιμοποιώντας το έδαφος και προκαλώντας φθορά στον εχθρό με χρήση επιβραδυντικών ενεργειών. Σε κάθε περίπτωση, εξαιτίας του εδαφικού μειονεκτήματος, η προσέγγιση των Ισραηλινών ως προς την ασφάλεια δε μπορεί να είναι αμιγώς αμυντική, όχι τουλάχιστον σε όλα τα επίπεδα. Η καλούμενη ως «αμυντική» πολιτική του δύναται να είναι αμυντική στο στρατηγικό επίπεδο, βασιζόμενη στην αποτροπή και διεξαγόμενη με σκοπό τη διατήρηση του status quo. Αντιθέτως, στο επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο η ίδια πολιτική μεταφράζεται σε δράση, οπωσδήποτε επιθετική²⁰. Ένας από τους αντικειμενικούς σκοπούς (ΑΝ.ΣΚ.) είναι η παρεμπόδιση εισβολής εχθρικών δυνάμεων στο έδαφός του και η μεταφορά της μάχης στην εχθρική περιοχή. Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατή η δημιουργία ενός τεχνητού στρατηγικού βάθους, που για το μικρό μέγεθος της χώρας ασφαλώς αποτελεί ζητούμενο.

Η εξήγηση πίσω από αυτό είναι ότι όντως το Ισραήλ θεωρούσε μια επιθετική, παρά μια αμυντική, στρατηγική τον καλύτερο αποτρεπτικό παράγοντα για την αραβική επίθεση. Λόγω της απουσίας έως το 1967 του βάθους του εδάφους που ήταν απαραίτητο για τη στρατηγική άμυνα, το Ισραήλ μπορούσε να διασφαλίσει ότι η στρατιωτική δράση θα διεξαγόταν σε αραβικό έδαφος μόνο επιτιθέμενο πρώτο. Επιπλέον, υπήρχε ο φόβος ότι μια παθητική αμυντική στρατηγική θα επέτρεπε στους Άραβες, που ένιωθαν ασφαλείς γνωρίζοντας ότι το Ισραήλ δεν θα πολεμούσε παρά μόνο εάν δεχόταν επίθεση, να διεξάγουν παρατεταμένο πόλεμο τριβής χαμηλού επιπέδου, να εμπλακούν σε ακροσφαλή διπλωματία μέσω σταδιακής κλιμάκωσης ή να κινητοποιηθούν για πόλεμο υπό καθεστώς ατιμωρησίας. Παραδόξως, λοιπόν, η πολιτική αποτροπής υπαγόρευε ότι το Ισραήλ έπρεπε πάντα να χτυπήσει πρώτο. Η Ισραηλινή αιφνιδιαστική επίθεση θα μπορούσε να είναι μια «προληπτική» επίθεση ενόψει μιας επικείμενης αραβικής επίθεσης, μια απρό-

²⁰ Κορεΐ, «The Determinants of the Israeli Strategic Culture», 2016: σελ.138.

κλητη «παρεμποδιστική» επίθεση για να οδηγήσει τους αραβικούς στρατούς σε μια αποτυχία που θα απέτρεπε κάθε μελλοντική επίθεση εκ μέρους τους ή μαζικά αντίποινα για μια μικρή αραβική παράβαση.

Στο πλαίσιο της επιστημονικής στρατηγικής και οι τρεις πιθανές επιλογές για μια αναλαμβανόμενη επιθετική ενέργεια έχουν την δική τους ξεχωριστή ερμηνεία, σύμφωνα με τη διεθνή θεωρία. Στη μεν προληπτική επίθεση, ένα κράτος έχει αντιληφθεί ότι το αντίπαλο κράτος προβαίνει σε πολεμική προετοιμασία με την αμεσότητα της απειλής να παραπέμψει σε επικείμενη επίθεση. Στην περίπτωση αυτή το κράτος επιλέγει να χτυπήσει πρώτο με σκοπό αφενός να αποκτήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων και αφετέρου να αποφύγει τη γενικευμένη και παρατεταμένη σύγκρουση. Το Ισραήλ έχει ζωτικό συμφέρον να μην εμπλακεί σε μία τέτοια παρατεταμένη σύγκρουση, για την οποία δε διαθέτει ούτε τα μέσα ούτε την οικονομική δυνατότητα υποστήριξης. Η παρεμποδιστική επίθεση δε, αφορά στη βίαιη διακοπή της ενδυνάμωσης ενός δυνητικού αντιπάλου σε βάθος χρόνου λόγω της αυξημένης αίσθησης του Θουκυδίδειου αδιεξόδου, αυτού που ο Χέρτζ (Herz) ονόμασε δίλημμα ασφαλείας²¹. Παρεμφερείς λόγοι υπήρχαν πίσω από τους πολέμους του Λιβάνου κατά τα έτη 1982 και 2006, εναντίον της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και της Χεζμπολάχ αντίστοιχα. Όσο για τα μαζικά αντίποινα, ήταν μία στρατηγική που υιοθετήθηκε πρώτη φορά από τον πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Αϊζενχάουερ και τον υπουργό εξωτερικών Ντάλες κατά την περίοδο της βέβαιης αμερικανικής υπεροχής, τη δεκαετία του 1950, έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Το δόγμα αυτό απειλούσε με χρήση πυρηνικών όπλων εναντίον οιοδήποτε αντιπάλου ο οποίος θα επιχειρούσε να εκμεταλλευθεί ένα τοπικό ή περιφερειακό πλεονέκτημα. Με αυτό τον τρόπο οι Αμερικανοί επιχειρούσαν και θεωρούσαν ότι μπορούσαν να αποτρέψουν, όχι μία μαζική επίθεση εναντίον της επικράτειας τους, αλλά κυρίως συμβατικούς πολέμους²². Κατ' αντιστοιχία, το Ισραήλ διαθέτει τόσο την πυρηνική επιλογή όσο και τη συμβατική δυνατότητα, με τα όπλα υψηλής τεχνολογίας που διαθέτει, ώστε να εφαρμόσει τα μαζικά αντίποινα είτε εναντίον αντιπάλων κρατών είτε εναντίον μή κρατικών δρώντων.

²¹ Η κατάσταση δράσης αντίδρασης που δημιουργείται όταν τα μέτρα που ένα κράτος λαμβάνει, για να αυξήσει τη δική του ασφάλεια, μειώνουν την ασφάλεια άλλων κρατών, με αποτέλεσμα την όξυνση του μεταξύ των ανταγωνισμού. Ο ανταγωνισμός δε ως προς την αύξηση ασφάλειας των κρατών, οδηγεί συνήθως στην πολεμική σύγκρουση. Ο Θουκυδίδης πρώτος απέδωσε τα αίτια του Πελοποννησιακού Πολέμου στην ανάπτυξη της Αθηναϊκής ισχύος, που φόβισε τους Λακεδαιμόνιους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν.

²² Κουσκουβέλης, 2007: σελ. 88,89.

Το Ισραήλ δικαιολογούσε τέτοιες επιθέσεις με το σκεπτικό ότι ήταν εγκλωβισμένο σε μόνιμη σύγκρουση με τους Άραβες. Βέβαια η δικαιολόγηση ενόπλων επεμβάσεων, τόσο στο εσωτερικό του κράτους (στην κοινωνία) όσο και σε διεθνές επίπεδο, είναι μία διαδικασία απαραίτητη προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι πολιτικοί στόχοι που έχουν τεθεί σε συνδυασμό πάντα με ορθολογική χρήση των διατιθέμενων στρατηγικών μέσων. Σχετικά με αυτήν την παράμετρο ο Σπύρος Λίτσας εξηγεί: *«Η διαδικασία νομιμοποίησης του πολέμου δεν εμπίπτει στην ορθολογική προετοιμασία και εφαρμογή του, αλλά αφορά τις προοπτικές διατήρησης της πολεμικής προσπάθειας, έως ότου να επιτευχθεί ο τελικός σκοπός... Ένας πόλεμος που δεν απολαμβάνει εσωτερική ή/και εξωτερική νομιμοποίηση είναι καταδικασμένος να αποτύχει ανεξαρτήτως του λόγου και των ηθικών ή μη επιχειρημάτων που ωθούν ένα κράτος να εμπλακεί σε αυτόν²³».*

Για να γίνει αντιληπτή τουλάχιστον η διάσταση της εσωτερικής νομιμοποίησης παρατίθενται τα ακόλουθα γεγονότα. Η διατήρηση των κατακτηθεισών κατά τον πόλεμο των έξι ημερών περιοχών (1967) αύξησε σε μεγάλο βαθμό το στρατηγικό βάθος του Ισραήλ, ενώ και η στρατηγική του σκέψη μεταβλήθηκε αντίστοιχα. Πολλοί στρατηγιστές υποστήριξαν ότι οι Ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις (Ι.Ε.Δ.) θα ήταν σε θέση πλέον να υιοθετήσουν μία αμυντική στάση, να απορροφήσουν το πρώτο χτύπημα και κατόπιν, ως αντίποινα, να εκτοξεύσουν μία αντεπίθεση. Ο πόλεμος του 1973 (Γιομ Κιπούρ) εν μέρει δικαίωσε το σκεπτικό αυτό. Με το πρόσθετο απόθεμα ασφαλείας των κατεχόμενων περιοχών, το Ισραήλ θεωρούνταν ότι ήταν σε θέση να απορροφήσει ένα πρώτο χτύπημα και να ανταποδώσει με επιτυχία. Όταν όμως ο Σαρόν ορίστηκε υπουργός άμυνας το 1981, υποστήριξε ότι το Ισραήλ επανερχόταν στην πιο επιθετική στρατηγική, την προ του 1967. Η λογική του ήταν ότι η αυξημένη μηχανοποίηση και κινητικότητα των Αραβικών στρατών, σε συνδυασμό με το αυξημένο βεληνεκές των αραβικών πυραυλικών συστημάτων εδάφους - εδάφους, εκμηδένιζε τη στρατηγική «μόνωση» (απυρόβλητο) και έγκαιρη προειδοποίηση που προσféρανε οι κατεχόμενες περιοχές στο Ισραήλ. Επομένως, η χώρα αντιμετώπιζε την ίδια απειλή που είχε αναγνωριστεί πριν το 1967 και, μή δυνάμενη να απορροφήσει ένα πρώτο χτύπημα, έπρεπε οπωσδήποτε να επιδιώκει την επιβολή παρεμποδιστικών και προληπτικών πληγμάτων κατά των δυνητικών Αραβικών απειλών. Μετά την εισβολή στο Λίβανο το 1982, για την

²³ Λίτσας, 2010: σελ. 67.

οποία ο Σαρόν ήταν ουσιαστικά υπεύθυνος, η επιθετική στάση εθνικής ασφάλειας που ακολουθούσε απώλεσε την αποδοχή και στήριξη στο εσωτερικό. Μέχρι το 1988 ωστόσο, η χρήση από το Ιράκ πυραύλων εδάφους - εδάφους κατά του Ιράν και η απόκτηση από τη Σαουδική Αραβία αντίστοιχων συστημάτων μεγάλης εμβέλειας από την Κίνα, παρείχε το επιχείρημα σε ορισμένους Ισραηλινούς στρατηγιστές ότι έπρεπε να δοθεί και πάλι μεγαλύτερη βαρύτητα στις έννοιες της εκτεταμένης απειλής και της προληπτικής δράσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, θα ήταν εξάλλου πιο εύκολη και η εκστρατεία πειθούς της κοινωνίας στο εσωτερικό καθώς και η εξασφάλιση της υποστήριξής της προς τις απαραίτητες ενέργειες εξυπηρέτησης των εθνικών δικαίων.

2.2.3 Η πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων και της κοινής γνώμης

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ένας άλλος παράγοντας που έπρεπε να ληφθεί υπόψη ήταν η πίεση των μεγάλων δυνάμεων, που ήταν δυνατόν να αποτελέσει αιτία εξαναγκασμού του Ισραήλ να τερματίσει τον πόλεμο πριν την επίτευξη των στρατηγικών του στόχων. Στη σημερινή εποχή, η πίεση που προέρχεται από την κοινή γνώμη, τόσο εθνική όσο και διεθνή, διαδραματίζει έναν παρόμοιο ρόλο καθώς η τελευταία αντιδρά αρνητικά στις παρατεταμένες συγκρούσεις και ιδιαίτερα στις αναπόφευκτες σε τέτοιες περιπτώσεις στρατιωτικές αλλά και απώλειες άμαχου πληθυσμού²⁴. Παράδειγμα επιρροής εν προκειμένω της κοινής γνώμης αποτελεί η απόφαση πρόωρου τερματισμού του Β΄ Πολέμου του Λιβάνου το 2006, παρά την αποτυχία των τεθέντων από το Ισραήλ στόχων, η οποία ελήφθη κυρίως εξαιτίας της εσωτερικής πίεσης. Όσο για την πίεση που ασκούσαν από τους κύριους διεθνείς δρώντες της εποχής, ο Καρς υποστηρίζει: *«Το μόνο μέρος όπου η επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων έδειχνε να έχει κάποια βαρύτητα ήταν στη σφαίρα του τερματισμού του πολέμου, αλλά ακόμη και εκεί ήταν πιο περιορισμένη απ' ό,τι ήταν ορατό: οι υπερδυνάμεις ήταν συνήθως επιτυχείς στην παρεμπόδιση του Ισραήλ να ολοκληρώσει τη στρατιωτική επιτυχία (π.χ. 1967, 1973, 1982), ωστόσο πολύ λιγότερο στο να εξαναγκάσουν άλλους εμπολέμους να τερματίσουν τη μάχη ενόσω αυτή εξελισσόταν θετικά»²⁵.*

²⁴ Κοπερέ, «The Determinants of the Israeli Strategic Culture», 2016: σελ. 138.

²⁵ Karsh, «Cold War, post-Cold War: does it make a difference for the Middle East?», 1997: σελ. 274.

Υπήρξε παρόλα αυτά και η αντίθετη άποψη, η οποία εν πολλοίς αποδέχτηκε ως λάφυρα πολέμου τις κατακτηθείσες περιοχές από το Ισραήλ κατά τον πόλεμο του 1967, καθώς μπορούσαν να θεωρηθούν ως αποζημίωση για την απρόκλητη και αναπόφευκτη επίθεση που δέχθηκε. Η άποψη δε αυτή προήλθε από τη μεγαλύτερη σύμμαχο χώρα του Ισραήλ, τις Ηνωμένες Πολιτείες, και μάλιστα από τον επί δύο φορές διατελέσαντα υπουργό εξωτερικών αυτής Ράμσφελντ, έστω και αρκετά χρόνια αργότερα κατά τη διάρκεια της δεύτερης θητείας του (2002). Συγκεκριμένα, σε μία αποστροφή του λόγου του σχετικά με τις κατεχόμενες περιοχές, είχε δηλώσει ότι ενώ το Ισραήλ είχε αποθαρρύνει εξαρχής τα γειτονικά κράτη από το να εμπλακούν στον πόλεμο, αυτά αγνόησαν την προειδοποίηση με αποτέλεσμα να απωλέσουν αρκετά εδάφη καθώς οι Ισραηλινοί επικράτησαν τελικά στη σύγκρουση αυτή. Μάλιστα είχε δικαιολογήσει πλήρως τον εποικισμό των κατεχομένων περιοχών εκ μέρους του Ισραήλ, με το επιχείρημα ότι η ενέργεια αυτή υπήρξε το αποτέλεσμα ενός πολέμου που είχε λήξει με νίκη του τελευταίου²⁶.

Σε κάθε περίπτωση, οι μεγάλες δυνάμεις είχαν σημαντικό αντίκτυπο στη διεξαγωγή των Αραβοϊσραηλινών πολέμων, με διάφορους άμεσους και έμμεσους τρόπους. Οι κύριες περιπτώσεις άμεσης επιρροής τους, που όξυναν τις Ισραηλινές ανησυχίες και καθόρισαν τους περιορισμούς και τους κινδύνους όπως τους αντιλαμβάνονται οι Ισραηλινοί, εμπίπτουν σε διάφορες κατηγορίες²⁷ όπως παρακάτω:

α. Η πίεση από τις Η.Π.Α. προκειμένου το Ισραήλ να μην εκτοξεύσει ένα προληπτικό χτύπημα κατά μίας ανερχόμενης απειλής, όπως αυτά στους πολέμους των 6 ημερών (1967) και του Γιομ Κιπούρ (1973).

β. Η εκμετάλλευση, εκ μέρους των μεγάλων δυνάμεων, της ανάγκης για συνεχείς προμήθειες όπλων κατά τη διάρκεια ενός παρατεταμένου πολέμου (οι συνέπειες της εξάρτησης έγιναν αισθητές κατά τη διάρκεια του πολέμου της φθοράς του 1969-1970 και πάλι τον Οκτώβριο του 1973).

γ. Η Σοβιετική συμμετοχή στη μάχη (1970) ή η απειλή πραγματοποίησης αυτής (Οκτώβριος 1973), όπως επίσης και η απειλή που υπέβασκε από τη Σοβιετική προστασία υπέρ ορισμένων Αραβικών στρατών, έθεσε σοβα-

²⁶ Smith, 2016: κεφ. 1.

²⁷ Ben-Horin and Posen, 1981: σελ. 7.

ρούς περιορισμούς στους στόχους του Ισραήλ κατά τον πόλεμο του 1967 στη Συρία και το 1970 στην Αίγυπτο, ενώ το 1973 σε αμφότερους τους αντιπάλους. Αντίστοιχα, ο Βρετανικός παράγοντας είχε επηρεάσει σοβαρά τις Ισραηλινές επιχειρήσεις εναντίον της Ιορδανίας και της Αιγύπτου το 1948, αμέσως μετά τη δημιουργία του Εβραϊκού κράτους. Η επανάληψη μίας τέτοιας επέμβασης δε θεωρείται απίθανη και παραμένει μία συνεχώς επίφοβη κατάσταση. Τα έτη 1969 - 70 και 1973 το Ισραήλ οδηγήθηκε σε μία πολιτική περιστασιακής άμεσης αντιπαράθεσης με τη Σοβιετική δύναμη. Όσο προσεκτικές, περιορισμένες και σποραδικές να ήταν αυτές οι αντιπαραθέσεις, αφηφούσαν εντούτοις τον «σιδερένιο νόμο» του Μπεν - Γκουριόν²⁸, δηλαδή της μη άμεσης εμπλοκής με μεγάλη δύναμη. Ωστόσο, οι Ισραηλινοί θεωρούσαν σημαντικό οι Σοβιετικοί να πειστούν να αφήσουν χώρο για ουσιαστική ευελιξία των ενόπλων τους δυνάμεων κατά την αντιμετώπιση των Αραβικών στρατών.

δ. Η αποστέρηση μίας επικείμενης σαφούς νίκης εκ μέρους των Ισραηλινών, που συνέβη σε δύο περιπτώσεις κατά τον Αύγουστο του 1970 και πάλι τον Οκτώβριο του 1973, είχε αποδοθεί από τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων στη συνδυασμένη και συμπληρωματική πίεση από τις υπερδυνάμεις. Αυτό οδήγησε τους Ισραηλινούς στο να δώσουν έμφαση στην ταχύτητα και εξαπάτηση στο επιχειρησιακό τους δόγμα καθώς ήξεραν ότι, πολύ σύντομα μετά την έναρξη των εχθροπραξιών, οι υπερδυνάμεις θα επενέβαιναν προκειμένου να περιορίσουν το έως τότε κτηθέν πλεονέκτημα των Ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων. Η τακτική αυτή των υπερδυνάμεων δε, επέτρεπε στους Άραβες την ευκαιρία να διεξάγουν πολέμους περιορισμένης επικινδυνότητας, με εκμετάλλευση των ιδιαίτερων δυνατοτήτων τους για εκτέλεση παρατεταμένου πολέμου φθοράς.

2.3 ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΣΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΟΥΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΡΑΗΛ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

2.3.1 Τρωτότητα του Ισραήλ

Όπως προέκυψε από την ανάλυση των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη στρατηγική κουλτούρα του Ισραήλ, είναι προφανές ότι κατά την εφαρμογή του στρατηγικού του δόγματος δε μπορεί παρά να λαμβάνεται υπόψη μία

²⁸ Ισραηλινός πολιτικός, ο κύριος ιδρυτής και ο πρώτος πρωθυπουργός του Ισραήλ.

έντονη και εκτεταμένη άποψη της απειλής. Εξαρχής, τα Αραβικά κράτη θεωρούνται ως πραγματικά ή πιθανά μέλη ενός συνασπισμού που αναζητά είτε την καταστροφή του Ισραήλ είτε τον ακρωτηριασμό των εδαφών του και όχι άδικα θα μπορούσε να ειπωθεί, δεδομένων των επιθετικών ενεργειών στις οποίες προέβησαν από κοινού γειτονικά Αραβικά κράτη κατά τη διάρκεια της σύντομης ιστορίας του. Οι Ισραηλινοί, αξιολογώντας την εχθρική στάση από τους γείτονες, κατέληξαν στην πεποίθηση ότι αρκεί μία και μόνο ήττα για να καταστρέψει το κράτος, το οποίο με επίπονη προσπάθεια επέτυχαν να δημιουργήσουν το 1948. Με την ίδια λογική, μία και μόνο στρατιωτική νίκη του Ισραήλ δε μπορούσε να ρυθμίσει το αποτέλεσμα της σύγκρουσης. Απεναντίας, υπήρχε ο κίνδυνος το Ισραήλ να αντιμετωπίσει ένα μέλλον πολεμικών αναμετρήσεων δίχως τέλος²⁹. Οι γεωγραφικοί, δημογραφικοί, και πολιτικοί περιορισμοί αποτελούσαν ανέκαθεν σοβαρή πρόκληση για τη στρατηγική του. Τα εδάφη που κέρδισε ως λάφυρα κατά τον πόλεμο του 1967 απλά περιόρισαν την τρωτότητα του αλλά δεν την εξάλειψαν, καθώς οι οικονομικοί και πληθυσμιακοί πόροι του παρέμειναν συγκεντρωμένοι πέριξ των Συριακών και Ιορδανικών συνόρων. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε ήδη, η απόκτηση πυραυλικών συστημάτων μεγάλου βεληνεκούς και η μηχανοποίηση των Αραβικών στρατών ακύρωνε εν τοις πράγμασι το πλεονέκτημα του τεχνητού στρατηγικού βάθους που προσέφεραν οι καταληφθείσες περιοχές. Σήμερα μάλιστα που ένα μαχητικό αεροσκάφος μπορεί να διανύσει τη μικρή επικράτεια του Ισραήλ σε λίγα λεπτά, η τρωτότητα έχει σημαντικά αυξηθεί, ενώ ακόμα και η σκέψη για απόκτηση πυρηνικών από εχθρικά κράτη, όπως το Ιράν, ασφαλώς και απαιτεί τη συνεχή εγρήγορση και ετοιμότητα αντίδρασης προς αποτροπή παντός τέτοιου ενδεχομένου.

Πλέον τούτου, υπήρχε μεγάλη οικονομική ανισότητα που οφειλόταν αφενός μεν στο απόλυτο μέγεθος του Αραβικού συνασπισμού, αφετέρου δε στους πετρελαϊκούς πόρους του τελευταίου που του επέτρεπαν να αυξήσει σε ρυθμό και εύρος τις στρατιωτικές δαπάνες και τα εξοπλιστικά προγράμματα. Το Ισραήλ εκτιμούσε αρχικά ότι μπορούσε να αμβλύνει αυτή την ανισότητα, προωθώντας μία πιο προηγμένη οικονομία. Μετά το 1973 όμως και την εκμετάλλευση από τους Άραβες του σημαντικού πετρελαϊκού τους πλούτου, οι ελπίδες εξανεμίστηκαν. Μία παρατεταμένη οικονομική κρίση θα ήταν οπωσδήποτε επιζήμια, καθώς θα κυμαινόταν από την εμφάνιση ενός σημαντικού κύματος μετανάστευσης και ειδικά των πλέον

²⁹ Ben-Horin and Posen, 1981: Σύνοψη (σελ. v).

ταλαντούχων πολιτών μέχρι τη σοβαρή υποβάθμιση της στρατιωτικής εκπαίδευσης, τον περιορισμό του μεγέθους του ενεργού στρατού και την αυξημένη εξάρτηση από την Αμερικανική βοήθεια. Ειδικά η τελευταία ήταν ζωτικής σημασίας προκειμένου να διατηρεί το Ισραήλ τη δυνατότητα υποστήριξης παρατεταμένου γενικού πολέμου ή πολέμων φθοράς, στους οποίους, όπως αναφέρθηκε, οι Άραβες είχαν ιδιαίτερη έφεση αλλά και την κρίσιμη πληθυσμιακή μάζα για να συντηρήσουν επί μακρόν.

Από την άλλη μεριά η τρωτότητα του Ισραήλ διατηρείται και εκ των έσω λόγω της πολιτικής που ακολουθεί στις κατεχόμενες από το 1967 περιοχές, όπου επικρατεί η λογική των διακρίσεων και μεγαλύτερης μισαλλοδοξίας προς τους Ισραηλινούς Άραβες πολίτες. Αυτή τροφοδοτείται από τον ταχέως αυξανόμενο πληθυσμό υπερορθοδόξων (ζηλωτών) Εβραίων, ο οποίος επιδιώκει τα δικά του συμφέροντα εις βάρος της πολιτείας, ενώ συντηρεί και την επικρατούσα εθνοκεντρική διάθεση μεταξύ των Ισραηλινών Εβραίων³⁰. Εγκαταλείποντας την κατοχή, το Ισραήλ θα μπορούσε ενδεχομένως να θεραπεύσει τις πολιτικές ασθένειες και να τερματίσει τη ρήξη μεταξύ Εβραίων και Αράβων πολιτών του, ώστε να προβάλλει τις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας και της ισότητας για όλους τους πολίτες του. Θα ήταν δυνατή ακόμα και μία συμμετοχική ρύθμιση κατά το υπόδειγμα του «διπλοεθνικού» κράτους του Βελγίου, η οποία αν και τύχαινε της αποδοχής σημαντικού ποσοστού των Αράβων πολιτών στο πρόσφατο παρελθόν, ήταν εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθεί λόγω της συνεχιζόμενης αμοιβαίας δυσπιστίας και ανταλλαγής προκλήσεων με τους Εβραίους συμπολίτες τους.

2.3.2 Στρατηγικές βελτίωσης της τρωτότητας και άμβλυσης των περιορισμών της δυναμικής του Ισραήλ στο γεωπολιτικό του περιβάλλον

Το Ισραήλ, έχοντας αξιοποιήσει τα μαθήματα του Εβραϊκού λαού από τη χιλιάδων χρόνων ιστορία του τόσο στην περιοχή όσο και στη διασπορά, που σηματοδεύτηκε από τη δίωξή του και τη συνεπαγόμενη νοοτροπία της πολιορκίας, καλλιέργησε στη στρατηγική του κουλτούρα και εφάρμοσε στο στρατηγικό του δόγμα τρόπους μετατροπής των υφιστάμενων αδυναμιών σε στρατηγικής σημασίας πλεονεκτήματα, όπως παρακάτω:

³⁰ Krebs, «Israel's Bunker Mentality - How the Occupation Is Destroying the Nation», 2011.

α. Εκμετάλλευση των Εσωτερικών Γραμμών. Η μικρή έκταση του κράτους του Ισραήλ, παρά την παράνομη κατάληψη και κατοχή των επιπλέον εδαφών κατά τον πόλεμο του 1967, που μεταξύ άλλων αποσκοπούσε όπως εξηγήθηκε νωρίτερα στη δημιουργία τεχνητού αμυντικού (στρατηγικού) βάθους, δεν ήταν δυνατόν να υποστηρίξει την αμυντική του τοποθέτηση κατά ιδανικό τρόπο. Το περιθώριο ασφαλείας ήταν και πάλι μικρό ενώ μπορούσε να εκμηδενιστεί από ταχικίνητες Αραβικές δυνάμεις αλλά και να στοχοποιηθεί - βληθεί από μεγάλο βεληνεκούς πυραυλικά συστήματα. Ωστόσο, οι Ισραηλινοί στρατηγιστές όφειλαν, και το κατάφεραν εν μέρει, να αντιστρέψουν τις συνέπειες από το εδαφικό αυτό μειονέκτημα και να εκμεταλλευτούν την υφιστάμενη αδυναμία προς όφελος της χώρας τους. Πράγματι λοιπόν, το Ισραήλ ήταν σε θέση να συγκεντρώσει ταχέως δυνάμεις σε κάποιο μέτωπο ή να μεταφέρει δυνάμεις από ένα μέτωπο σε ένα άλλο σε σύντομο χρόνο. Η μόνη περίπτωση που δε θα μπορούσε ασφαλώς να το κάνει αυτό θα ήταν στην ανάγκη ανάπτυξης δυνάμεων σε εχθρικό έδαφος ή ταυτόχρονης αντιμετώπισης πολλαπλών μετώπων. Αυτό, όπως είναι κατανοητό, δεν ήταν δύσκολο να συμβεί εφόσον τα εχθρικά Αραβικά κράτη επεδίωκαν τη στρατηγική περικύκλωση του Ισραήλ, ενώ και το τελευταίο διατηρούσε το κίνητρο να μεταφέρει τη μάχη σε ξένο έδαφος. Μία σύγκριση των πολέμων του 1967 και του 1973 επαληθεύει έναν περιορισμό της δυνατότητας του Ισραήλ να μεταφέρει δυνάμεις σε οποιοδήποτε μέτωπο, καθώς μετά τον πόλεμο των 6 ημερών οι Ισραηλινές δυνάμεις είχαν αναπτυχθεί στη Χερσόνησο του Σινά και δε μπορούσαν εύκολα να απεμπλακούν από το μέτωπο αυτό και να προσανατολιστούν σε άλλο. Κατά τη διπλή επίθεση το 1973 από Συρία και Αίγυπτο, το πρόβλημα είχε γίνει ακόμα πιο σύνθετο, λόγω της απόκτησης της επιχειρησιακής πρωτοβουλίας σε βορρά και νότο ταυτόχρονα από τους Άραβες αλλά και εξαιτίας της κωλυσιεργίας και αναποφασιστικότητας των ιδίων σε αμφότερα τα μέτωπα (Χερσονήσου του Σινά και Υψιπέδων Γκολάν).

β. Εγγενείς Αδυναμίες των Συνασπισμών των Αραβικών Κρατών. Η γεωγραφική θέση του Ισραήλ, κεντρική σε σχέση με αυτήν των αντιπάλων του ευνοεί την επιλεκτική χρονικά αντιμετώπιση αυτών λόγω της κατακερματισμένης φύσης τους. Η φύση αυτή συνίσταται τόσο στη γεωγραφική τους τοποθέτηση περιμετρικά του Ισραήλ όσο και στις δυσχέρειες σχεδίασης, συντονισμού και εκτέλεσης κοινών στρατιωτικών επιχειρήσεων εναντίον του. Αυτή η κατάσταση είναι το

σύνηθες μειονέκτημα που παρουσιάζει μία συμμαχία, όπου η επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των επιμέρους κρατών μαστίζεται από διαφωνίες σχετικές με τους κινδύνους, την ευθύνη ανάληψης του προκύπτοντος κόστους καθώς και την τελική διανομή των κερδών - λαφύρων από τις κοινές επιχειρήσεις. Το Ισραήλ, εκμεταλλεζόμενο λοιπόν την κεντρική του θέση, που του επέτρεπε να διασπάσει και να εμποδίσει την επικοινωνία και συντονισμό των Αραβικών κρατών, αξιοποίησε πλήρως την αδυναμία των τελευταίων για συνεργασία ώστε να συγκεντρώσει την προσπάθεια των ενόπλων του δυνάμεων σε κάθε αντίπαλο χωριστά.

γ. Κοινωνικές Διαφοροποιήσεις Ισραηλινών - Αράβων. Οι Ισραηλινοί στρατηγιστές έχουν δημιουργήσει ένα προφίλ για το κράτος τους που ανταποκρίνεται σε μια εκσυγχρονισμένη, δυτικοποιημένη, εκβιομηχανισμένη και δημοκρατική χώρα που κατέχει σοβαρό στρατιωτικό πλεονέκτημα έναντι των αντιπάλων της. Η κοινωνική αυτή ποιοτική διαφορά, που στηρίζει την προαναφερθείσα εικόνα, επιτρέπει στο Ισραήλ να αναπτύσσει μία πιο προηγμένη από τεχνικής άποψης και υψηλής παρακίνησης στρατιωτική δύναμη. Επιπρόσθετα, η Ισραηλινή κοινωνία εμφανίζει μεγαλύτερη εσωτερική συνοχή που επιτρέπει τη σύγκλιση όλων των συντελεστών ισχύος και του κοινωνικού ιστού προς την εξυπηρέτηση του πολέμου, σε αντίθεση με τους Άραβες που εξαναγκάζονται να τηρούν δυνάμεις αγκιστρωμένες για την άμυνα του εσωτερικού καθεστώτος ενώ και η κοινωνία τους στερείται της αναμενόμενης αλληλεγγύης. Στο πεδίο της μάχης και ειδικά μέχρι τον πόλεμο του Γιουμ Κιπούρ (1973), παρατηρήθηκε ότι οι Άραβες αδυνατούσαν να αυτοσχεδιάσουν, γεγονός που επέτεινε τη σύγχυση και ευνοούσε το επιχειρησιακό και τεχνολογικό πλεονέκτημα των Ισραηλινών. Έκτοτε βέβαια, αν και μετριάστηκε η ποιοτική αυτή διαφορά, δεν εξαλείφθηκε εντελώς καθώς το πεδίο συνέχισε να γίνεται ολοένα και πιο πολύπλοκο και συγκεχυμένο και τα όπλα πιο σύνθετα.

2.3.3 Βασικά πολιτικοστρατιωτικά στοιχεία του Ισραηλινού στρατηγικού δόγματος

α. Αποτρεπτική ικανότητα του Ισραήλ. Το κύριο αξίωμα του Ισραηλινού αμυντικού δόγματος είναι ότι, εξαιτίας της έλλειψης στρατηγικού βάθους, των περιορισμένων στρατιωτικών πόρων (σε σύγκριση με οποιοδήποτε συμμαχικό συνδυασμό των εχθρών του) και της υψηλής ευαισθησίας στις απώλειες αμάχων, δεν αποδέχεται ούτε ελάχισσα τακτική ήττα. Συνεπώς, η ασφάλεια του Ισρα-

ήλ πρέπει πρωτίστως να βασίζεται στην αποτροπή του εχθρού³¹. Ως επιλογή, στηρίζεται στην αδυναμία και απροθυμία του Ισραήλ να πληρώσει το σημαντικό οικονομικό και στρατιωτικό τίμημα της διατήρησης μιας συνεχούς κατάστασης εχθροπραξιών, πολέμων φθοράς ή υψηλής επιφυλακής. Ο κύριος σκοπός της αποτροπής δεν είναι απλά η επιβολή της πεποίθησης στον εχθρό ότι μία επίθεση κατά του Ισραήλ θα είναι αντιπαραγωγική αλλά ότι ακόμα και μία ανάπτυξη δυνάμεων εγκαίρου πλήγματος μπορεί να πυροδοτήσει ένα προληπτικό χτύπημα από το Ισραήλ, αποθαρρύνοντας έτσι κάθε περίπτωση εχθρικής ακροσφαλούς διπλωματίας. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια είναι η ξεκάθαρη επικοινωνήση των «κόκκινων γραμμών», δηλαδή του ορίου πέραν του οποίου η οποιαδήποτε εχθρική συμπεριφορά θα εγείρει την άμεση αντίδραση των Ισραηλινών. Μία αντίδραση που μπορεί να κυμαίνεται από την αποτροπή, μέσω αμυντικών και επιχειρήσεων αποπλισμού, μέχρι και τη δυνατότητα τιμωρίας μέσω ουσιαστικής καταστροφής των Αραβικών στρατών και περιστασιακής επιβολής στρατηγικών ζημιών και πέραν του πεδίου της μάχης, όπως στον οικονομικό τομέα³². Στην πορεία για επιτυχή αποτροπή, προβάλλεται ως σημαντική η αυτόνομη δράση και εφόσον απαιτηθεί η αυτόβουλη κλιμάκωση των εχθροπραξιών, προς αποφυγή παράδοσης των Ισραηλινών στους όρους των Αράβων. Η συμβατική στρατιωτική ανωτερότητα έναντι των αντιπάλων είναι αυτή που, σε περίπτωση αποτυχίας της αποτροπής, θα οδηγήσει με ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων εκτός τοποθεσίας σε αδιαμφισβήτητη στρατιωτική νίκη.

Στο γενικότερο πλαίσιο της αποτροπής και σε συνάρτηση με τα είδη των απειλών που αντιμετωπίζει το Ισραήλ, η σύγχρονη συζήτηση τείνει να συνδέσει την αποτροπή με την πυρηνική δυνατότητα, αγνοώντας κάθε παρελθοντική συμβατική έννοια της αποτροπής. Ωστόσο, στην αντίληψη των σύγχρονων στρατηγιστών έχει καταστεί πλήρως σαφής η διάκριση στην ετυμολογία μεταξύ «μή συμβατικού», «συμβατικού» και «υπο-συμβατικού» πολέμου. Η τελευταία περίπτωση, κατά την κατανόηση των Ισραηλινών, αναφέρεται στις εχθροπραξίες που εκτελούνται από μη κρατικές οντότητες, όπως τρομοκρατικές οργανώσεις (Χαμάς, Χεζμπολάχ κλπ), των οποίων οι ενέργειες κατευθύνονται και υποστηρίζονται εμμέσως από γειτονικά, εχθρικά διακείμενα κράτη. Η παραπάνω διάκριση δε χαρα-

³¹ Bar, «Israeli strategic deterrence doctrine and practice», 2020: Σύνοψη.

³² Ben-Horin and Posen, 1981: σελ. 14.

κτηρίζεται μόνο από το είδος του χρησιμοποιούμενου οπλισμού (πυρηνικού ή συμβατικού) αλλά επίσης από την αντίληψη εκατέρωθεν των στρατηγικών προεκτάσεων του πολέμου. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι μαζικές πυραυλικές επιθέσεις με συμβατικές κεφαλές, αν και γίνονται αντιληπτές στο πλαίσιο του συμβατικού πολέμου, εκλαμβάνονται ευρέως από τους Ισραηλινούς ως μή συμβατικές, που είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε κλιμάκωση με χρήση μή συμβατικών μέσων όπως των πυρηνικών. Παρά το γεγονός ότι υπήρχε ο φόβος από τους Άραβες, κατά τους πολέμους των έξι ημερών και του Γιομ Κιπούρ, για πιθανή χρήση τακτικών πυρηνικών όπλων από τους Ισραηλινούς, αυτό δε συνέβη ποτέ. Εντούτοις, παραμένει ως εναλλακτική δυνατότητα του Ισραήλ, στην περίπτωση ενός συμβατικού πολέμου, για την αποκλιμάκωση μίας σύγκρουσης.

β. Πειθαναγκασμός μέσω των αφορμών πολέμου³³. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο η στρατηγική του πειθαναγκασμού αφορά στη χρησιμοποίηση της απειλής πολέμου και στην ελεγχόμενη κλιμάκωση μίας κρίσης, ώστε ο αντίπαλος να εξαναγκαστεί να συμμορφωθεί με τη βούληση του ασκούντος. Στο πλαίσιο αυτό το Ισραήλ, θεωρώντας ότι η αποτρεπτική του ικανότητα έχει αμφισβητηθεί στο παρελθόν από τους Άραβες και μάλιστα εμπράκτως με τις δύο επιθέσεις που δέχθηκε στους πολέμους του 1967 και 1973, προσέφυγε συχνά στη διακοίνωση αφορμών πολέμου. Ως τέτοιες χαρακτηρίστηκαν περιπτώσεις κατά τις οποίες οι Άραβες αμφισβήτησαν Ισραηλινά συμφέροντα, όπως την ανεμπόδιστη ναυσιπλοΐα στα στενά του Τιράν (στον Κόλπο της Άκαμπα) ή στα στενά του Μπαμπ Ελ Μαντέμπ (στον κόλπο του Άντεν), τη διατήρηση του καθεστώτος σε γειτονικές χώρες και την απομάκρυνση ξένων εκστρατευτικών δυνάμεων από αυτές. Παρομοίως, θεωρήθηκαν αφορμές πολέμου η εκμετάλλευση υδάτινων πόρων εις βάρος του, όπως η εκτροπή παραποτάμων του Ιορδάνη στο βορρά, καθώς και η άρνηση αποστρατικοποίησης περιοχών που απετέλεσαν στο παρελθόν εστία έντασης, όπως η Χερσόνησος του Σινά. Οι στόχοι των Ισραηλινών ήταν η αποφυγή ανεπιθύμητης κλιμάκωσης λόγω εσφαλμένων υπολογισμών των αντιπάλων τους, η γεφύρωση του κενού μεταξύ αποτροπής και επιθετικού προληπτικού πλήγματος και τελικά η νομιμοποίηση της οποιασδήποτε επιθετικής τους ενέργειας.

³³ Με αυτό τον φρασεολογικό όρο αποδίδεται στην ελληνική ο διπλωματικός διεθνής όρος *Casus Belli*. Η φράση αυτή που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα, προερχόμενη από τη λατινική γραμματεία (Ρωμαϊκό δίκαιο), λέγεται επί παντός «γεγονότος» (συμβάντος) δυνάμενου να προκαλέσει πολεμική εμπλοκή μεταξύ δύο κρατών ή συνασπισμού κρατών έναντι τρίτου ή άλλου συνασπισμού.

γειας³⁴ σε περίπτωση παραβίασης των καθορισθεισών με διακοινώσεις «κόκκινων γραμμών». Βέβαια η απειλή, για να είναι αξιόπιστη, προϋποθέτει πάντα τον συνδυασμό της πρόθεσης για πραγματοποίηση, της δηλοποίησης της πρόθεσης και της διάθεσης των αναγκαίων μέσων, εν προκειμένω μίας εκπαιδευμένης και ετοιμοπόλεμης στρατιωτικής δύναμης.

γ. Η αξία μίας αποφασιστικής επιχειρησιακής νίκης. Μετά από τριάντα και πλέον χρόνια συγκρούσεων με τους Άραβες, οι Ισραηλινοί κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το να καταγάγουν μία αποφασιστική νίκη είναι ζωτικής σημασίας και ότι αυτό πρέπει απαραίτητως να περιλαμβάνει την καταστροφή των εχθρικών στρατών και/ή τον αφοπλισμό τους. Συνδέεται δε άμεσα με την αποτροπή καθώς από αυτή την επιβολή συντριπτικής ήττας θα εξαρτηθεί η μελλοντική στάση παραδοσιακά εχθρικών χωρών, όπως συνέβη με την Αίγυπτο που υπήρξε ο αποδέκτης της πλειονότητας των συνεπειών από την προβολή ισχύος του Ισραήλ κατά το παρελθόν. Υπαναχωρήσεις ή αβέβαια αποτελέσματα από μία αναμέτρηση με τους Άραβες αντιπάλους του δεν αποτελεί επιλογή για το Ισραήλ, καθώς έχει αποδειχθεί ότι ο οποιοσδήποτε εχθρικός συνασπισμός διαθέτει τις εφεδρείες δυνάμεων που απαιτούνται για να συντηρεί την πολεμική του προσπάθεια, ενώ διακρίνεται και για την έφεσή του στον πόλεμο φθοράς. Ουσιαστικό επίσης κριτήριο για την αποφασιστική νίκη θεωρείται η κατάκτηση εδάφους που προσδίδει αξιοπιστία στην απειλή, ιδιαίτερο πολιτικό συμβολισμό του αδιαμφισβήτητου της νίκης καθώς και ισχυρό διαπραγματευτικό πλεονέκτημα για τον κατέχοντα. Αυτό επιδιώκεται ασφαλώς όχι με την πρόθεση εκμετάλλευσης του ισοδύναμου τετελεσμένου, που αναφέρεται σε ανταλλαγή των κατακτηθέντων εδαφών με τον αντίπαλο προς επαναφορά του πρότερου καθεστώτος, αλλά καθαρά για βελτίωση της διαπραγματευτικής θέσης του Ισραήλ, χωρίς να έχει προηγηθεί απώλεια δικών του εδαφών. Παρά το γεγονός ότι στον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ δε συνέτρεξαν οι λόγοι για να χαρακτηριστεί ως μία αποφασιστική νίκη υπέρ των Ισραηλινών, καθώς υπήρξε η επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων, το ενδιαφέρον για την επιδίωξή της όχι μόνο δε μειώθηκε αλλά μεταφράστηκε στην ανάγκη για επίτευξη ταχέων αποτελεσμάτων στις επιχειρήσεις προς καθολική ικανοποίηση των αντικειμενικών τους σκοπών.

³⁴ Ben-Horin and Posen, 1981: σελ. 16.

δ. Η Ισραηλινή ευαισθησία στις ανθρώπινες απώλειες κατά τις επιχειρήσεις. Το Ισραήλ είναι ένα μικρό πληθυσμιακά κράτος το οποίο αναμφισβήτητα οφείλει να λάβει υπόψη του τις συνέπειες από τις ανθρώπινες απώλειες στο σχεδιασμό και εκτέλεση των στρατιωτικών επιχειρήσεων, καθώς αυτές ενδέχεται να έχουν δυσάρεστες επιπλοκές για την επιβίωσή του ως κράτος. Αντιθέτως τα αντίπαλα Αραβικά κράτη, που είτε μόνα τους είτε σε συνδυασμό υπερέρχουν από δημογραφικής άποψης, διαθέτουν την πολυτέλεια να μην αντιμετωπίζουν τις ανθρώπινες απώλειες με την ίδια βαρύτητα. Η ευαισθησία των Ισραηλινών εντοπίζεται κυρίως στη σωρεία απωλειών που προκαλούν οι χαμηλής έντασης αλλά παρατεταμένες χρονικά επιχειρήσεις φθοράς των Αράβων αλλά και οι τρομοκρατικές επιθέσεις από οργανώσεις όπως η Χαμάς ή η Χεζμπολάχ. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι υπάρχει ανοχή στο ενδεχόμενο αυξημένων απωλειών σε συμβατικούς υψηλής κλίμακας πολέμους. Γενικότερα, το επίπεδο της ευαισθησίας και ο συνεπακόλουθος επηρεασμός της επιχειρησιακής συμπεριφοράς των Ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων δεν ήταν πάντα σταθερά. Αν και υποστηρίχθηκε ότι στον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ υπήρξε έντονη η επίδραση της περιορισμένης ανοχής στις απώλειες, δεν ήταν πάντα ένας καθοριστικός παράγοντας καθώς συχνά μετριάστηκε από άλλες δογματικές αντιλήψεις. Στην επιδίωξη των συμφερόντων τους δηλαδή, οι Ισραηλινοί ήταν διατεθειμένοι να ανεχτούν επιπλέον απώλειες προκειμένου να επιτύχουν δυναμικά πολλαπλάσια οφέλη από μία επιχείρηση, μέσω μίας αποφασιστικής νίκης που θα τερμάτιζε άμεσα τον πόλεμο. Στην πορεία, εκμεταλλεύτηκαν τη βιομηχανική και τεχνολογική τους υπεροχή, με τη χρήση προηγμένων όπλων προς όφελος και αντικατάσταση ενίοτε του ανθρώπινου παράγοντα. Εντέλει, η πολεμική εμπειρία του Ισραήλ κατέδειξε ότι μία σύγκρουση πρέπει να είναι σύντομη, ακόμη και αν απαιτεί μία αιματηρή μετωπική επίθεση, προκειμένου να αποθαρρυνθούν οι μελλοντικές εχθρικές επιθέσεις και συνεπώς να περιοριστούν και οι μελλοντικές απώλειες.

ε. Επιδίωξη της στρατηγικής αυτονομίας. Το κράτος του Ισραήλ από ιδρύσεώς του, όπως θα έκανε κάθε μικρό κράτος, επεδίωξε την επίσημη σύναψη συμμαχιών με μεγάλες δυνάμεις προκειμένου να ενισχύσει το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών του, που ήταν ιδιαίτερα ευάλωτο λόγω της επί μακρόν νοοτροπίας της πολιορκίας και του βιώματος της δίωξης. Ωστόσο, πολύ νωρίς έγινε αντιληπτό ότι δε μπορούσε να στηριχθεί στις εγγυήσεις ασφάλειας της Αμερικής, η

οποία αν και υπήρξε ανέκαθεν στενή σύμμαχος και παρείχε σημαντική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια, δε θα συνηγορούσε στις πολιτικοστρατιωτικές επιδιώξεις του Ισραήλ άνευ ανταλλάγματος. Η έντονη εξάρτηση από το αμερικανικό πολεμικό υλικό, έθετε την αυτόνομη δράση των Ισραηλινών σε κίνδυνο ενώ είχε και απαγορευτικό κόστος. Η αντίληψη των Αμερικανών για τις εκλαμβανόμενες ως απειλές από το Ισραήλ διέφερε ενίοτε, ενώ αναμενόταν ότι θα υπήρχε και η προσδοκία εκ μέρους των πρώτων για παραίτηση των Ισραηλινών από εδαφικά πλεονεκτήματα (λωρίδα της Γάζας, Δυτική όχθη κλπ) τα οποία θεωρούνταν νευραλγικής σημασίας για τη διατήρηση της δυνατότητάς τους για αυτοάμυνα. Αν και η αυτονομία δεν αφορούσε αρχικά την ανάπτυξη μίας ισχυρής εγχώριας αμυντικής βιομηχανικής δυνατότητας αλλά την επιβεβαίωση της θέλησης και ικανότητας για αυτοδύναμη δράση, στη βάση ανεξάρτητα οριζόμενων εθνικών συμφερόντων, δεν αγνοήθηκε παράλα αυτά ο παράγοντας αυτός. Απεναντίας, το Ισραήλ επιδόθηκε σε μία προσπάθεια βελτιστοποίησης της παραγωγικής ικανότητας για αναλώσιμα μάχης αλλά και στη δημιουργία της απαραίτητης τεχνογνωσίας για την εγχώρια παραγωγή κυρίων οπλικών συστημάτων. Κίνητρο υπήρξε αναμφισβήτητα ο μετριασμός της Αμερικανικής επιρροής στον Ισραηλινό τρόπο διεξαγωγής των επιχειρήσεων, καθώς και η ενίσχυση της ανθεκτικότητας σε αντίστοιχες πιέσεις κατά τη διάρκεια ειρηνευτικών συνομιλιών ή εδαφικών διαπραγματεύσεων.

στ. Δυνατότητα προστασίας των συνόρων. Με δεδομένη τη φύση της Αραβοϊσραηλινής διένεξης, αυτό που πάντα απασχολούσε τους Ισραηλινούς ηγέτες ήταν η εξασφάλιση της προστασίας των συνόρων του κράτους, γεγονός που τους ώθησε από κοινού με τις ένοπλες δυνάμεις να αναζητήσουν τους όρους ικανοποίησης της ασφάλειας των συνόρων. Αναφέρθηκε προηγουμένα η έννοια του στρατηγικού βάθους η οποία για το Ισραήλ, λόγω της μικρής του έκτασης, μπορούσε να αποκτήσει νόημα μόνο με την επέκταση της επικράτειάς του σε γειτονικά αραβικά κράτη. Αυτό συνέβη βέβαια κατά τον πόλεμο των έξι ημερών, αλλά και πάλι το πλεονέκτημα περιοριζόταν ολοένα και περισσότερο όσο οι Άραβες αποκτούσαν πυραυλικά συστήματα μακρού βεληνεκούς και διέθεταν τις απαραίτητες εφεδρείες για να συντηρήσουν τον αγώνα επί μακρόν. Ο μόνος τρόπος για να αναχαιτιστεί η επιθετική ικανότητα των Αράβων ήταν με την ανάπτυξη προηγμένων συστημάτων αντιαεροπορικής και αντιπυραυλικής προστασίας από τους Ισραηλινούς, που θα καθιστούσε εφικτό το κέρδος χρόνου για αποτελεσματική ανα-

σύνταξη και αντεπίθεση. Σε κάθε περίπτωση, η επαναφορά των συνόρων στην πρότερη του 1967 κατάσταση ήταν εκτός συζήτησης. Πλέον της διατήρησης πάση θυσία των υφιστάμενων συνόρων, επιδιώχθηκε και επετεύχθη στο νότο η αποστρατικοποίηση της Χερσονήσου του Σινά, που προσέδωσε το απαραίτητο εκτός τοποθεσίας βάθος ασφαλείας. Το γεγονός αυτό προσέφερε παράλληλα τη δυνατότητα για εναλλακτικές αντιδράσεις εκ μέρους των Ισραηλινών, πλην του προληπτικού ή παρεμποδιστικού χτυπήματος, με την τήρηση αμυντικής στάσης μερικώς εφικτή. Στα υπόλοιπα σύνορα, παρά την προστατευτική ζώνη της Δυτικής όχθης και των Υψιπέδων του Γκολάν, η στάθμευση ξένων στρατευμάτων στην Ιορδανία και τη Συρία, όπως και η δράση τρομοκρατικών οργανώσεων από τις περιοχές ανατολικά και βόρεια, ακύρωνε εν μέρει την ασφάλεια του αμυντικού βάθους και καθιστούσε απαραίτητο ένα προληπτικό χτύπημα. Σε καμία περίπτωση το γεγονός αυτό δε μείωνε όμως την αξία του εδάφους για την άμυνα του Ισραήλ. Απλά τόνιζε την ανάγκη συνδυασμού παραγόντων για την επίτευξη της ασφάλειας, μεταξύ των οποίων η αμοιβαία πολιτική βούληση για εδραίωση της ειρήνης στην περιοχή, η ισορροπία και ο έλεγχος των εκατέρωθεν εξοπλισμών κλπ. Εντέλει, το συμπέρασμα ήταν ότι ειρήνη χωρίς ασφαλή σύνορα είναι μία ουτοπία ενώ το αντίστροφο, αν μή τι άλλο, εξασφαλίζει την επιβίωση του κράτους του Ισραήλ.

2.3.4 Βασικά επιχειρησιακά στοιχεία του Ισραηλινού στρατηγικού δόγματος

Η έλλειψη του στρατηγικού βάθους για το Ισραήλ, όπως και η ανάγκη για επίτευξη αποφασιστικής νίκης, ώθησε τους Ισραηλινούς να ελιχθούν και να μεταφέρουν τη μάχη στο εχθρικό έδαφος. Η περίπτωση κατά τον αγώνα κινήσεως ακόμη και μίας τακτικής σύμπτυξης δεν ήταν αποδεκτή, καθώς θα προσέδιδε στους Άραβες εδαφικό και διαπραγματευτικό πλεονέκτημα που θα ισοδυναμούσε με ήττα και πλήγμα για το Ισραηλινό γόητρο. Προς τούτο, ήταν απαραίτητη η ανάληψη και διατήρηση της πρωτοβουλίας των επιθετικών επιχειρήσεων από τον Ισραηλινό στρατό, με συγκέντρωση στρατευμάτων στον χρόνο και τόπο της επιλογής του³⁵. Αυτό ασφαλώς δε σήμαινε μία ολομέτωπη επίθεση και δη ταυτόχρονη αλλά επιλεγμένη προσβολή εχθρικών δυνάμεων και καταστροφή ή διάσπασή τους σε κομβικά σημεία, όπου θα διέθετε τακτικό πλεονέκτημα και υπεροχή. Στα υπό-

³⁵ Βλ. στο ίδιο, σελ. 29.

λοιπα σημεία της διατάξεως θα μπορούσε να τηρηθεί αμυντική στάση. Συνδυαζόμενη δε η κρούση με την ταχύτητα και χρήση προηγμένων οπλικών συστημάτων αναιρούσε το ισχυρό πλεονέκτημα των Αράβων, που ήταν οι καλά σχεδιασμένες επιθέσεις, παρασύροντάς τους σε αποδιοργάνωση χωρίς επιστροφή. Η ορμητικότητα ασφαλώς εξυπηρετούσε και το σκοπό του έγκαιρου τερματισμού των επιχειρήσεων, προς αντιστάθμιση της αριθμητικής υστέρησης στο ανθρώπινο δυναμικό και περιορισμό των απωλειών στις ελάχιστες δυνατές, ενώ προλάμβανε και την επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων ή την είσοδο στον αγώνα των Αραβικών εφεδρειών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι Ισραηλινοί μπορούσαν να απεμπλέξουν δυνάμεις από το συγκεκριμένο μέτωπο και να τις προσανατολίσουν αλλού. Επιπλέον, η εκτόξευση ενός προληπτικού χτυπήματος μείωνε και την εξάρτηση από την Αμερικανική εξοπλιστική βοήθεια, η οποία καθυστέρουσε με σκοπό την άσκηση πίεσης στους ηγέτες του Ισραήλ, καθώς με το χρόνο επιδεινωνόταν η στρατιωτική θέση της χώρας. Ωστόσο, μετά τον πόλεμο του 1967 και την κατάκτηση των επιπλέον εδαφών, οι Ισραηλινοί άρχισαν να αποδίδουν αξία και στην ενίσχυση της δυνατότητας για άμυνα περιοχής που θα βασιζόταν στην οχύρωση εποίκισμών και τη δημιουργία αμυντικής γραμμής, σε συνδυασμό με προηγμένα επιθετικά πυραυλικά συστήματα και ελικόπτερα σε αμυντικό ρόλο.

Ένα άλλο στοιχείο που αξιολογήθηκε από τις Ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις, με βάση την μικρή πληθυσμιακή αναλογία της χώρας και τη συνεπακόλουθη χαμηλή επάνδρωση των τάξεων του στρατού, ήταν η υιοθέτηση υπερκερωτικών ελιγμών με σκοπό είτε την πλαγιοκόπηση του εχθρού είτε την επιβολή πλήγματος από τα νώτα. Η τακτική χρησιμοποίηση των εν λόγω ελιγμών απαιτούσε ισχυρές ταχικίνητες δυνάμεις, μηχανοκίνητες ή τεθωρακισμένες, προκειμένου να επιτευχθεί η αποφασιστική νίκη που θα τερμάτιζε τον πόλεμο το ταχύτερο δυνατόν με ευνοϊκό αποτέλεσμα για τις Ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις και τις ελάχιστες απώλειες. Κατά την εφαρμογή της τακτικής ήταν δυνατόν να συμπεριληφθούν ειδικές και αεροκίνητες δυνάμεις, για την πραγματοποίηση κατακόρυφης υπερκέρρασης και αιφνιδιασμό των Αραβικών στρατών από μη αναμενόμενη κατεύθυνση. Η έμμεση αυτή προσέγγιση ευνοούσε αναφανδόν το στρατό του Ισραήλ, καθώς υπερείχε σαφώς στη διεύθυνση των επιχειρήσεων, ενώ πρόσβαλλε τον αντίπαλο στο αδύνατο σημείο του, που ήταν η δυνατότητα αυτοσχεδιασμού σε ταχέως εξελισσόμενες καταστάσεις. Βέβαια η τελειοποίηση της τακτικής της υπερκέρρασης

ήταν μία δυναμική διαδικασία, καθώς στον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ αποδείχτηκε ότι οι Ισραηλινοί ήταν ανέτοιμοι να διεξάγουν νυχτερινό αγώνα σε σχέση με τους Άραβες αντιπάλους τους και υπέστησαν αιφνιδιασμό. Από την άλλη μεριά, η περίπτωση να εκτοξεύσουν μία μετωπική επίθεση, ακόμα και μεγάλης κλίμακας, δεν εξαιρούνταν από το σχεδιασμό των επιχειρήσεων. Για να συμβεί αυτό ωστόσο, έπρεπε να συντρέχουν ταυτόχρονα δύο λόγοι. Πρώτον, λόγω χρονικής πίεσης θα έπρεπε να θεωρηθεί ο ταχύτερος τρόπος επίτευξης των τελικών αντικειμενικών σκοπών, προς αποφυγή επέμβασης των μεγάλων δυνάμεων ή ανασύνταξης και ενίσχυσης των αντιπάλων. Δεύτερον, θα έπρεπε οι προαναφερθέντες αντικειμενικοί σκοποί να είναι μείζονος επιχειρησιακής ή στρατηγικής αξίας³⁶ και να εξυπηρετούν γενικότερους πολιτικοστρατιωτικούς σχεδιασμούς. Στον πόλεμο του 1973, λόγω πυκνότητας των δυνάμεων εκατέρωθεν, ήταν πρακτικά αδύνατο για τους Ισραηλινούς να εφαρμόσουν οποιοδήποτε υπερκερωτικό ελιγμό, ενώ ενεπλάκησαν σε μετωπικό αγώνα και εκτεταμένες μάχες υψηλής φθοράς με σημαντικές ανθρώπινες απώλειες. Μετά τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ τα Υψίπεδα του Γκολάν οργανώθηκαν αμυντικά, σε πολλαπλές σε βάθος γραμμές σε αμφότερες τις πλευρές, καθιστώντας την οποιαδήποτε επιθετική κίνηση εφικτή μόνο με υπερκέραση μέσω Λιβάνου από το βορρά ή μέσω Ιορδανίας από το νότο. Η στρατιωτική πρακτική της έμμεσης προσέγγισης υπέδειξε τη χρήση αφενός ισχυρότερων μηχανοκίνητων δυνάμεων για μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στον αγώνα κίνησης και βαθύτερη διείσδυση και αφετέρου ταχυκίνητων προσανατολισμένων εφεδρειών για στοχευμένη επέμβαση. Επιπρόσθετα, η απαίτηση για εξειδικευμένες δυνάμεις και μέσα για επέμβαση από θάλασσα και αέρα για την εκτέλεση των υπερκερωτικών ελιγμών, προς αλλαγή της γενικής κατάστασης στο μέτωπο, επιβάρυνε τους αναγκαίους πόρους σε τέτοιο βαθμό που συχνά ήταν αδύνατη η ανάληψη τέτοιων επιχειρήσεων.

Στον αγώνα ωστόσο για την αποτροπή και επιβολή της θέλησης των Ισραηλινών έναντι των αντιπάλων τους εξέχοντα ρόλο διαδραματίζει και η πολεμική τους αεροπορία, η οποία αποτελεί τη μείζονα δύναμη ταχείας αντίδρασης και το ιδεατό όπλο για μία αιφνιδιαστική επίθεση ή ένα προληπτικό χτύπημα. Αν και κατέβαλλαν προσπάθειες να καταστήσουν αυτόνομες τις χερσαίες δυνάμεις, χωρίς ανάγκη για εγγύς αεροπορική υποστήριξη, ο συνδυασμός αποτελεσματικών αε-

³⁶ Βλ. στο ίδιο, σελ. 41.

ροπορικών επιχειρήσεων με την ανεμπόδιστη προχώρηση ισχυρών μηχανοκίνητων και τεθωρακισμένων δυνάμεων θεωρήθηκε ιδανικός για την επίτευξη της αποφασιστικής νίκης. Συχνά τα μαχητικά αεροσκάφη κλήθηκαν να παρεμποδίσουν τη μετακίνηση μεγάλων εχθρικών δυνάμεων προς τα σύνορα, να αναχαιτίσουν τα εχθρικά αεροσκάφη πριν ανακόψουν την προχώρηση των Ισραηλινών χερσαίων σχηματισμών αλλά και να εξουδετερώσουν την αντίπαλη αεράμυνα. Η απόκτηση τοπικής αεροπορικής υπεροχής πάνω από το πεδίο της μάχης ήταν σε κάθε περίπτωση το ζητούμενο, το οποίο δεν ήταν καθόλου τυχαίο δεδομένης της αδιαμφισβήτητης ανωτερότητας των Ισραηλινών στη συντήρηση, χειρισμό και συντονισμό των αεροσκαφών τους. Στο πλαίσιο δε της αμοιβαίας υποστήριξης, οι χερσαίες δυνάμεις εξάρθρωσαν σε άλλες περιπτώσεις το εχθρικό δίκτυο αεράμυνας πριν την επέμβαση της αεροπορίας. Επιπλέον, τα σώματα του πεζικού, πυροβολικού και μηχανικού, μέσα από το συνεχόμενο εκσυγχρονισμό των οπλικών συστημάτων και μέσων τους, συνέδραμαν στις ανωτέρω επιχειρήσεις υπό την ενιαία αντίληψη που προάγει η τακτική των συνδυασμένων όπλων.

2.3.5 Σύγχρονες απειλές και τρόπος αντιμετώπισης

Μετά τη συμφωνία Σάικς – Πικό το 1916³⁷, μεσούντος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και τη συμφωνία αναδιανομής της περιοχής της Μέσης Ανατολής με βάση τα Βρετανικά και Γαλλικά συμφέροντα αντίστοιχα, δημιουργήθηκαν Αραβικά κράτη, όπως το Ιράκ και η Συρία, που στήριξαν την ιδέα του κράτους στη γεφύρωση των εθνοθρησκευτικών διαφορών των πληθυσμιακών τους ομάδων. Όμως τα τελευταία χρόνια το τεχνητό αυτό σύστημα κρατών άρχισε να καταρρέει και στο κενό που δημιουργήθηκε άρχισαν να δραστηριοποιούνται γειτονικά μή Αραβικά έθνη - κράτη όπως η Τουρκία και το Ιράν, μή κρατικοί δρώντες όπως το Ισλαμικό Κράτος³⁸, καθώς επίσης και μή Αραβικές εθνικές ομάδες όπως οι Κούρ-

³⁷ Η Συμφωνία Σάικς–Πικό (αγγλικά: Sykes–Picot Agreement, γαλλικά: Accords Sykes-Picot) ήταν μυστικό σύμφωνο που συνήφθη τον Μάιο του 1916, ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία και είχε και τη συναίνεση της Ρωσίας. Με αυτό μοιράζονταν σε σφαίρες επιρροής και ελέγχου της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και αρχικά και της Ρωσίας, εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη σημερινή Τουρκία, τη Μέση Ανατολή, το Ιράκ και τη Συρία.

³⁸ Το αυτοαποκαλούμενο Ισλαμικό Κράτος, αρχικά γνωστό ως (ISIS) Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε καθώς και Νταές, είναι μία ενεργή τζιχαντιστική τρομοκρατική οργάνωση του Ιράκ και της Συρίας. Στις 29 Ιουνίου 2014, το ISIS άλλαξε το όνομα του σε Ισλαμικό κράτος και κήρυξε μονομερώς την ίδρυση χαλιφάτου, σε μια έκταση που περιέχει περιοχές της Συρίας και του Ιράκ, με δηλοποιημένες προθέσεις επέκτασης.

δοι και οι Δρούζοι³⁹. Σε αυτό το νέο στρατηγικό περιβάλλον το Ισραήλ πρέπει να ελιχθεί και να επιβιώσει ως κράτος έναντι τριών κυρίως ισχυρών κρατών, του Ιράν, της Αιγύπτου και της Τουρκίας. Μία άλλη ομάδα κυρίαρχων οντοτήτων της Μέσης Ανατολής αποτελούμενη από ένα πλέγμα μοναρχιών, όπως η Σαουδική Αραβία, η Ιορδανία και τα πριγκιπάτα του Κόλπου, έχουν χαλαρότερη κοινωνικοπολιτική δομή, πιο αδύναμη αίσθηση εθνικής ταυτότητας και ελάχιστη εσωτερική συνοχή σε σχέση με τα πρώτα. Μέσα λοιπόν σε αυτό το γεωπολιτικό περιβάλλον όπου διάφορα Αραβικά κράτη μετατράπηκαν σε αποτυχημένα (Συρία, Ιράκ), μη κρατικοί δρώντες (Σίιτες, Σουνίτες Άραβες κ.α.) παρεισέφρησαν και συγκέντρωσαν μία ισχύ άνευ προηγουμένου, με τη στήριξη εθνοκρατικών οντοτήτων και κυρίως του Ιράν. Η παροχή ποιοτικού εξοπλισμού, εκπαίδευσης και χρηματοδότησης δόθηκε ως αντάλλαγμα για την προώθηση της στρατηγικής του Ιράν στην περιοχή, μετατρέποντάς τους μη κρατικούς αυτούς δρώντες σε ιδανικούς πρωταγωνιστές σε έναν πόλεμο δι' αντιπροσώπων⁴⁰. Η περιοχή της Μέσης Ανατολής, έπαψε λοιπόν να κυριαρχείται από την Αραβοϊσραηλινή σύγκρουση καθώς πρώην κύριοι αντίπαλοι του Ισραήλ, είτε αποτελούν πλέον αποτυχημένα κράτη, όπως η Συρία και το Ιράκ, είτε βασικούς συμμάχους στον αγώνα κατά κρατικών και μη κρατικών οντοτήτων (Χεζμπολάχ), όπως η Αίγυπτος και η Ιορδανία.

Πλέον, η Αραβοϊσραηλινή διένεξη φαίνεται να αφορά μόνο τη σύγκρουση Παλαιστινίων - Ισραήλ, ενώ συνεχιζόμενες απειλές αντιμετωπίζονται από τους μη κρατικούς δρώντες, αυτούς δηλαδή που οι Ισραηλινοί αποκαλούν «υπόκρατικές οντότητες» και ταυτόχρονα θεωρούν τρομοκρατικές οργανώσεις. Έναντι του Ισλαμικού κράτους, το οποίο θεωρεί ότι το Εβραϊκό κράτος είναι αναπόσπαστο μέρος του πυρήνα του Χαλιφάτου, η στάση των Ισραηλινών είναι ξεκάθαρη. Επιχειρεί να αποτρέψει το τζιχαντιστικό μόρφωμα να επιτεθεί, υπό την αξιόπιστη απειλή ανταπόδοσης η οποία θα περιλαμβάνει τέτοιους τρόπους αντίδρασης που το επιβαλλόμενο πλήγμα θα ξεπερνά κάθε προσδοκώμενο κέρδος από τους Ισλαμιστές⁴¹. Η αποτροπή, για να είναι αποτελεσματική, πρέπει να στηρίζεται στην απερίφραστη διευκρίνιση των ορίων της ανοχής, στη διατήρηση δυνατότητας επι-

³⁹ Tira, «Israeli Strategy for a New Middle East», 2015.

⁴⁰ Ο πόλεμος δι' αντιπροσώπων επιτρέπει σε ένα κράτος να διαχειριστεί τους αυξανόμενους κινδύνους παγκοσμίως με ελάχιστη έκθεση σε ανθρώπινα, οικονομικά και φήμης κόστη και τελικώς να αποφύγει το πολιτικό τίμημα αλλά και το βάρος των πολεμικών επιχειρήσεων, μεταβιβάζοντάς το σε τρίτους.

⁴¹ Allison, «Why ISIS Fears Israel», 2016.

βολής κόστους σε περίπτωση υπέρβασης αυτών και στη δηλοποίηση της πρόθεσης για αντίποινα, που προσδίδει αξιοπιστία στην απειλή. Αν και αμφισβητήθηκε η αξία της αποτροπής έναντι αντιπάλων που χρησιμοποιούν απρόβλεπτες μεθόδους, παρουσιάζουν μηδενικές αναστολές και δε φείδονται της ίδιας τους της ζωής για την επίτευξη του σκοπού τους, εντούτοις θεωρήθηκε από τους Ισραηλινούς η βέλτιστη επιλογή. Ουσιαστικά, αυτή η επιλογή εδραιώθηκε στη στρατηγική τους σκέψη χάριν στα απτά αποτελέσματα που επετεύχθησαν κατά την αντιμετώπιση του Ισλαμικού Κράτους, αλλά και από την εμπειρία των επιχειρήσεων κατά των «υπο-κρατικών οργανισμών», όπως η Χεζμπολάχ και η Χαμάς. Αυτές οι αρχικά τρομοκρατικές αποκλειστικά οργανώσεις υπέστησαν κατά την εξέλιξή τους μία ουσιαστική αλλαγή, που δικαιολογεί πλήρως τον προαναφερθέντα χαρακτηρισμό τους από τους Ισραηλινούς. Διαπιστώθηκε ότι αυτές πλέον διέθεταν αρχηγεία, κατείχαν εδάφη και ήλεγχαν τοπικούς πληθυσμούς, εξ' ου και η «υπο-κρατική» τους υπόσταση, με αποτέλεσμα να αποτελούν στόχους αξίας, ευάλωτους όπως τα κράτη σε στοχευμένη αποτρεπτική δράση. Η παρεμπόδιση των τρομοκρατικών επιθέσεων περιλάμβανε, στην καθολική της εφαρμογή, βαθιά διείσδυση στις περιοχές τους για αναγνώριση απειλών, άμυνα με χρήση εξελιγμένων αντιπυραυλικών συστημάτων (σιδηρούς θόλος), προστατευτικών τειχών και φρακτών σε όλα τα σύνορα καθώς και επιδίωξη αποφασιστικής νίκης σε περίπτωση πρόσκαιρης επιτυχίας των αντιπάλων. Συνολικά η στρατηγική αποτροπής του Ισραήλ έναντι κρατικών και μη δρώντων, μεταξύ των οποίων το Ιράν και η Συρία, συνίσταται στην εμφανική επικοινωνήση των καθορισμένων κόκκινων γραμμών του. Αυτές συνοψίζονται στα εξής: Καμία επίθεση στο Ισραήλ και καμία μεταφορά εξελιγμένων συμβατικών ή χημικών όπλων σε τρομοκρατικές ομάδες που απειλούν την ασφάλειά του. Ειδικότερα όσον αφορά το Ιράν, που αποτελεί και τον πιο επικίνδυνο αντίπαλό του, κόκκινη γραμμή αποτελεί και η απόκτηση από αυτό πυρηνικών όπλων, είτε μέσω της εγχώριας ανάπτυξης σχετικής τεχνολογίας είτε μέσω εισαγόμενης τεχνολογίας. Στην περίπτωση αυτή, θεωρείται ως μονόδρομος για το Ισραήλ η κλιμάκωση σθεναρής αντίδρασης, καθώς ένα μόνο πυρηνικό πλήγμα θα μπορούσε να το οδηγήσει οριστικά και αμετάκλητα σε αφανισμό.

2.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η γεωπολιτική κατάσταση του ευρύτερου περιβάλλοντος του Ισραήλ, που συχνά έχει γίνει το επίκεντρο διεθνών συγκρούσεων αλλά και ειδικότερα πεδίο α-

ντιπαραθέσεων με τον Αραβικό παράγοντα, είτε σε διακρατικό επίπεδο είτε σε ενδοκρατικό, είναι φανερό ότι επηρέασε και διαμόρφωσε τη στρατηγική κουλτούρα της χώρας. Σε συνδυασμό με τη βαθιά χαραγμένη στο υποσυνείδητο του Εβραϊκού λαού νοοτροπία της πολιορκίας και της καταδίωξης, κληρονομική προδιάθεση ήδη από τη διαβίωσή του στη διασπορά που ενισχύθηκε και παγιώθηκε από την επιθετικότητα των Αράβων στην πατρογονική του εστία, καλλιέργησε την ιδιαίτερη αντίληψη των Ισραηλινών για την εθνική ασφάλεια. Αυτή καθίσταται δυνατή ουσιαστικά μέσω της σύγκλισης όλων των συντελεστών ισχύος του έθνους προς το σκοπό της εσωτερικής ενδυνάμωσης και εξασφάλισης αυτονομίας στην εξωτερική δράση, δίχως να αμελείται η αξία της σύναψης ισχυρών συμμαχιών με γειτονικές φίλιες χώρες αλλά και μεγάλες δυνάμεις. Η αποτροπή επιθετικών επεκτατικών βλέψεων από τους Άραβες γείτονες, από την άλλη μεριά, γίνεται εφικτή μέσω του συγκεκριμένου αμυντικής στάσης σε στρατηγικό επίπεδο και επιθετικών επιλογών περιορισμένης χρονικής διάρκειας σε επιχειρησιακό. Η συνδυασμένη αυτή δράση υλοποιείται με την εκμετάλλευση του τεχνητού στρατηγικού βάθους των κατεχομένων περιοχών και της προηγμένης τεχνολογίας συστημάτων αεράμυνας σε εθνικό έδαφος και με εκτόξευση προληπτικών/παρεμποδιστικών πληγμάτων εκτός συνόρων, όπου και όποτε αυτό κρίνεται απαραίτητο. Οι αρνητικές εξελίξεις στο εσωτερικό πρώην αντίπαλων χωρών του εγγύς περιβάλλοντος αλλά και η αλλαγή στάσης άλλων προς επιδίωξη μίας ειρηνικότερης συμβίωσης στο χώρο της Μέσης Ανατολής, οδήγησαν βαθμιαία σε υποβάθμιση της Αραβοϊσραηλινής σύγκρουσης αποκλειστικά στο ενδοκρατικό επίπεδο. Η εμφάνιση νέων απειλών από μη κρατικούς ή υπο-κρατικούς δρώντες (Χεζμπολάχ, Χαμάς), που κατευθύνονται και υποστηρίζονται από άλλες εχθρικές προς το Ισραήλ κρατικές οντότητες (π.χ. Ιράν) αλλά ενεργοποιούνται εν μέρει και από την άنيση μεταχείριση των Αραβικής προέλευσης Ισραηλινών πολιτών από το ίδιο το κράτος, έχει επαναπροσανατολίσει τις προσπάθειες για επίτευξη της εθνικής ασφάλειας. Η στρατηγική κουλτούρα του Ισραήλ υπ' αυτήν την έννοια δεν έχει αλλάξει, απλά προσαρμόστηκαν οι ίδιες μέθοδοι και πρακτικές στην αντιμετώπιση της εκ των έσω απειλής. Ωστόσο, η εμμονή των Ισραηλινών για την άμεση καταστολή τρομοκρατικών δράσεων στο έδαφός τους, συχνά οδήγησε και σε υπερβολές που στηλιτεύτηκαν από το διεθνή παράγοντα, με αποτέλεσμα τη μερική αναδίπλωση για το φόβο κυρώσεων ή και για κατευνασμό των εσωτερικών αντιδράσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

3.1 ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

3.1.1 Διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας – Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την οριστική κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κατάληψη ορισμένων εδαφών της από τους συμμάχους συνετέλεσε στη δημιουργία της Τουρκικής εθνικής κίνησης⁴². Υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ, ενός στρατιωτικού διοικητή που είχε διακριθεί στη μάχη της Καλλίπολης, διεξήχθη ο Τουρκικός πόλεμος ανεξαρτησίας με σκοπό την ανάκληση των όρων της Συνθήκης των Σεβρών⁴³. Μέχρι το Σεπτέμβριο του 1922, οι κατοχικοί στρατοί είχαν εκδιωχθεί. Το Νοέμβριο, η νεοσυσταθείσα βουλή κατήργησε το Σουλτανάτο, τερματίζοντας με αυτό τον τρόπο 623 χρόνια Οθωμανικής εξουσίας. Η συνθήκη της Λωζάννης⁴⁴ της 24ης Ιουλίου 1923 οδήγησε στη διεθνή αναγνώριση της κυριαρχίας της νεοϊδρυθείσας Τουρκικής Δημοκρατίας, ως της διαδόχου καταστάσεως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με νέα πρωτεύουσα την Άγκυρα. Ο Κεμάλ έγινε ο πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο οποίος στη συνέχεια εισήγαγε πολλές ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις, με σκοπό την ίδρυση μιας νέας κοσμικής Δημοκρατίας από τα απομεινάρια του οθωμανικού της παρελθόντος.

3.1.2 Η στάση της Τουρκίας κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

⁴² https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Turkey.

⁴³ Η Συνθήκη των Σεβρών υπεγράφη στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920 στην πόλη Σεβρ (Sèvres) της Γαλλίας, φέρνοντας την ειρήνη ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Συμμαχικές και σχετιζόμενες Δυνάμεις μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (στην ουσία ήταν η συνθήκη διαμοιρασμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας). Εκ μέρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγινε αποδεκτή από τον σουλτάνο Μεχμέτ ΣΤ΄, ο οποίος προσπαθούσε να σώσει τον θρόνο του, αλλά απορρίφθηκε από το ανεξάρτητο κίνημα των Νεότουρκων. Το κίνημα υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ χρησιμοποίησε αυτή τη διένεξη για να αυτοανακηρυχθεί κυβέρνηση και να καταργήσει το χαλιφάτο.

⁴⁴ Η Συνθήκη της Λωζάννης ήταν συνθήκη ειρήνης που έθεσε τα όρια της σύγχρονης Τουρκίας. Υπογράφηκε στη Λωζάννη της Ελβετίας στις 24 Ιουλίου 1923 από την Ελλάδα, την Τουρκία και τις άλλες χώρες που πολέμησαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922) και συμμετείχαν στην Συνθήκη των Σεβρών, συμπεριλαμβανομένης και της Ε.Σ.Σ.Δ. (που δε συμμετείχε στην προηγούμενη συνθήκη).

Η Τουρκία ήταν ουδέτερη στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1939 - 45), αλλά είχε υπογράψει συνθήκη με τη Βρετανία τον Οκτώβριο του 1939, σύμφωνα με την οποία η δεύτερη θα την υπερασπιζόταν σε περίπτωση επίθεσης από την Γερμανία. Το 1941 υπήρξε όντως η απειλή μίας εισβολής αλλά δεν πραγματοποιήθηκε και η Άγκυρα ακολούθως απέρριψε τα γερμανικά αιτήματα για να επιτρέψει στα στρατεύματα να διασχίσουν τα σύνορά της προς τη Συρία ή τη Σοβιετική Ένωση. Η Γερμανία ήταν ο μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της πριν από τον πόλεμο, ενώ η Τουρκία συνέχισε να συνεργάζεται και με τις δύο πλευρές, αγοράζοντας όπλα από αμφότερες. Οι Σύμμαχοι προσπάθησαν να σταματήσουν τις γερμανικές αγορές χρωμίου (που χρησιμοποιούταν για την κατασκευή καλύτερου χάλυβα) και στις αρχές του 1942 παρείχαν στην Τουρκία στρατιωτική βοήθεια. Οι Τούρκοι ηγέτες τελικά, σε συνάντηση με τον Ρούσβελτ και τον Τσόρτσιλ στη Διάσκεψη του Καΐρου τον Νοέμβριο του 1943, υποσχέθηκαν να εισέλθουν στον πόλεμο. Μέχρι τον Αύγουστο του 1944, καθώς έβλεπαν τη Γερμανία να πλησιάζει την ήττα, διέκοψαν τις διμερείς σχέσεις. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1945, η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, μια συμβολική κίνηση που της επέτρεψε να ενταχθεί στα νεοσύστατα Ηνωμένα Έθνη.

3.1.3 Η Τουρκία κατά τον Ψυχρό Πόλεμο

Εν τω μεταξύ, οι σχέσεις με τη Μόσχα επιδεινώθηκαν, προετοιμάζοντας το έδαφος για την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Τα αιτήματα της Σοβιετικής Ένωσης για στρατιωτικές βάσεις στα Τουρκικά στενά, ώθησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες να κηρύξουν το δόγμα του Τρούμαν το 1947. Το δόγμα εξέφραζε τις αμερικανικές προθέσεις να εγγυηθούν την ασφάλεια της Τουρκίας και της Ελλάδας και είχε ως αποτέλεσμα μεγάλης κλίμακας αμερικανική στρατιωτική και οικονομική υποστήριξη. Στη συνέχεια, αφού συμμετείχε με τις δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών στον πόλεμο της Κορέας, η Τουρκία προσχώρησε στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (NATO) το 1952, γενόμενη προπύργιο ενάντια στη σοβιετική επέκταση στη Μεσόγειο. Αρκετά χρόνια αργότερα, μετά από μια δεκαετία ενδοκοινοτικής βίας στο νησί της Κύπρου και το ελληνικό στρατιωτικό πραξικόπημα του Ιουλίου 1974 (ανατροπή του Προέδρου Μακάριου), η Τουρκία εισέβαλε στην Κυπριακή Δημοκρατία. Εννέα χρόνια μετά ίδρυσε το ψευδοκράτος της Βόρειας Κύπρου, όπου και διατηρεί κατοχικά στρατεύματα έως σήμερα, ενώ δεν αναγνωρίζει την Κυπριακή Δημοκρατία και ομιλεί για «Ελληνοκυπριακή Διοίκηση». Από πολιτικής απόψεως, μετά το

1945, την μονοκομματική περίοδο ακολούθησε μία πολυκομματική δημοκρατία. Η Τουρκική αυτή δημοκρατία διακόπηκε από στρατιωτικά πραξικοπήματα κατά τα έτη 1960, 1971 και 1980. Το 1984, το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (PKK) ξεκίνησε μια εξέγερση ενάντια στην Τουρκική κυβέρνηση. Η σύγκρουση, η οποία έχει στοιχίσει πάνω από 40.000 ζωές, συνεχίζεται έως σήμερα. Μετά την απελευθέρωση της Τουρκικής οικονομίας κατά τη δεκαετία του 1980, η χώρα σημείωσε ισχυρότερη οικονομική ανάπτυξη και μεγαλύτερη πολιτική σταθερότητα.

3.1.4 Περίοδος πολιτικής αστάθειας 1990 - 2002

Από το τέλος ωστόσο του Ψυχρού Πολέμου (1990) και μέχρι το 2002, η Τουρκία σύρθηκε σε μία περίοδο πολιτικής αστάθειας με εναλλαγή συνασπισμών κομμάτων. Αποκορύφωμα ήταν η επέμβαση των στρατιωτικών το 1997 προς υποστήριξη του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους από θρησκευτικές πολιτικές της τότε κυβέρνησης, που θεωρήθηκε ένα μεταμοντέρνο πραξικόπημα. Εντέλει, το 1999 μία τρικομματική κυβέρνηση ανέλαβε την εξουσία, επιφέροντας μια πολύ αναγκαία οικονομική μεταρρύθμιση, θεσπίζοντας νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και φέρνοντας την Τουρκία όλο και πιο κοντά στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

3.1.5 Διακυβέρνηση Ερντογάν - Τουρκία σήμερα - Στροφή στον αναθεωρητισμό

Μια σειρά οικονομικών σοκ παρόλα αυτά οδήγησε σε νέες εκλογές το 2002, φέρνοντας στην εξουσία το συντηρητικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), με επικεφαλής τον πρώην δήμαρχο της Κωνσταντινούπολης Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, το οποίο κυβερνά τη χώρα έως σήμερα. Οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις του εν λόγω κόμματος εξασφάλισαν την έναρξη των διαπραγματεύσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ πέτυχε αρχικά και μία σταθερή οικονομική ανάπτυξη που το εδραίωσε στην κυβέρνηση. Οι εξελίξεις στο Ιράκ, οι κοσμικές και θρησκευτικές ανησυχίες, η παρέμβαση του στρατού σε πολιτικά θέματα, οι σχέσεις με την Ε.Ε., τις Ηνωμένες Πολιτείες και τον μουσουλμανικό κόσμο ήταν τα κύρια θέματα αυτήν την πρώτη περίοδο. Εν συνεχεία, οι εκλογές του 2007 έφεραν τα Τουρκικά και Κουρδικά εθνικά / εθνικιστικά κόμματα (MHP και DTP) στο κοινοβούλιο, γεγονός που επηρέασε την προσπάθεια της Τουρκίας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το 2008 εξαρθρώθηκε μία παράνομη ομάδα, η Εργκενεκόν, η οποία κατηγορήθηκε για τρομοκρατία και προσπάθεια ανατροπής της κυβέρνησης, ενώ και το 2010 αριθμός στρατιωτικών συνελήφθη με την ίδια κατηγορία, λόγω συμμετοχής στο σχέδιο «Βαριοπούλα» το οποίο περιλάμβανε και επιθετικές ενέργειες κατά της Ελλάδος. Το 2016, μετά την ανανέωση της κυβερνητικής εντολής στον πρόεδρο Ερντογάν, Τούρκοι στρατιωτικοί προέβησαν σε αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος με σκοπό την ανατροπή του. Τα κίνητρα πίσω από αυτό ήταν ο διαφαινόμενος περιορισμός της κοσμικότητας του κράτους και ο ισλαμικός θρησκευτικός προσανατολισμός που προωθεί τα τελευταία χρόνια ο πρόεδρος της Τουρκίας, ενώ ευρείες διώξεις και συλλήψεις υπέστησαν όσοι θεωρήθηκαν από το καθεστώς υποστηρικτές του πραξικοπήματος. Το 2017, διεξήχθη συνταγματικό δημοψήφισμα που μετέτρεψε σε προεδρική δημοκρατία την Τουρκία, επιτρέποντας στον πρόεδρο να συγκεντρώσει πολλαπλές εξουσίες στο πρόσωπό του. Από τότε μέχρι σήμερα, η Τουρκία έχει επιδοθεί σε μία πολιτική αναθεωρητισμού έναντι των γειτόνων της και ιδιαίτερα της Ελλάδος, με αποκορύφωμα την ευθεία αμφισβήτηση κυριαρχικών δικαιωμάτων της τελευταίας στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, μέσω παράνομων σεισμικών ερευνών που διεξήγε εντός ελληνικής υφαλοκρηπίδας και μετακίνησης πλωτού γεωτρύπανου στην ίδια θαλάσσια περιοχή. Χρόνια δε, επιδιώκει να μεταβάλλει το καθεστώς στο Αιγαίο αρνούμενη την ελληνική κυριότητα επί αριθμού παρακείμενων των Τουρκικών ακτών νήσων. Προωθεί επίσης έντονα ένα προφίλ περιφερειακής υπερδύναμης με τη στρατιωτική επέμβασή της σε πολλαπλά μέτωπα (Ιράκ, Συρία, Λιβύη, πλέον και Αζερμπαϊτζάν), προσπαθώντας να αποτελέσει τον προστάτη του μουσουλμανικού κόσμου αλλά και να υλοποιήσει τα νέο-Οθωμανικά της σχέδια.

3.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

3.2.1 Ιστορικές καταβολές και επίδρασή τους στην Τουρκική εξωτερική πολιτική

Αναμφισβήτητα, η σύγχρονη εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της Τουρκίας δε μπορεί να εννοηθεί χωρίς να ληφθεί υπόψη το ιστορικό και πολιτισμικό παρελθόν της που την καθιστά διακριτή σε ό,τι αφορά στις σχέσεις της

με τα γειτονικά κράτη αλλά και τους δυτικούς συμμάχους της. Η Τουρκία κληρονόμησε τον κορμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και επομένως τα πλεονεκτήματα αλλά και τις προβληματικές της σχέσεις, γεγονός που επηρέασε την εξωτερική πολιτική της σε σημαντικό βαθμό.

Τα κληρονομικά αυτά χαρακτηριστικά θα μπορούσαν να διακριθούν στα δομικά και τα προβληματικής προέλευσης⁴⁵. Τα μεν δομικά περιλαμβάνουν παγιωμένες παραδόσεις στην κρατική διακυβέρνηση, την έμφαση που αποδίδεται στην εδαφική συνέχεια και την επιμελώς σχεδιασμένη εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας. Τα δε προβληματικά ή αρνητικά είναι αυτά που είναι δυνητικά πιο σημαντικά στη διαμόρφωση της στρατηγικής κουλτούρας της Τουρκίας καθώς έχουν να κάνουν με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι Τούρκοι εδώ και εκατοντάδες χρόνια τη στάση και συμπεριφορά γειτονικών και μή κρατών. Πιο συγκεκριμένα αφορούν πικρές εμπειρίες που έχουν προκληθεί από γειτονικές χώρες, παραπλανητικές εικόνες που διακινούνται για τη χώρα και τον λαό καθώς και από την ανάμνηση παρελθόντων αδικημάτων ξένων κρατών, οι οποίες δημιουργούν μία αίσθηση συνεχούς παρενόχλησης και άρα ένα σύνδρομο ασφάλειας στο εσωτερικό της χώρας. Αν και ο Κεμάλ προσπάθησε να αποκόψει από το Οθωμανικό παρελθόν τη νεοσυσταθείσα τότε Τουρκική Δημοκρατία και να δημιουργήσει ένα σύγχρονο κοσμικό κράτος, που θα εγκόλπωνε τις διαφορετικές εθνότητες και θα τις ενσωμάτωνε υπό μία κοινή Τουρκική ταυτότητα, αυτό φαίνεται στις μέρες μας ότι έχει αρχίσει να ατονεί με την κυβέρνηση Ερντογάν να υιοθετεί μία επιλεκτική στροφή στις ρίζες. Παρατηρείται δηλαδή μία προσήλωση στην αξία του Οθωμανικού παρελθόντος, κυρίως όσον αφορά στις κατακτήσεις και την επιτυχή επέκταση της επικράτειάς της, που της επέτρεψε τον έλεγχο μεγάλου μέρους της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, της Δυτικής Ασίας και της Βόρειας Αφρικής επί σχεδόν πέντε αιώνες. Αυτό το παρελθόν είναι που αναπολεί το καθεστώς Ερντογάν, με την επίκληση της ιστορικής ευθύνης του Τουρκικού λαού για επέμβαση όπου ορίζει το καθήκον, ενώ από εκεί αντλεί και την επιχειρηματολογία για τις προκλητικές εδαφικές διεκδικήσεις έναντι των γειτόνων του. Αξιοπερίεργο δε είναι ότι από τον Κεμάλ και εντεύθεν, ουδείς από τους προέδρους της Τουρκίας, του Ερντογάν συμπεριλαμβανομένου, δεν υιοθέτησε την ανεξιθρησκεία, την πολυφυλετικότητα και την

⁴⁵ Aydin, «The Determinants of Turkish Foreign Policy and Turkey's European Vocation», 2003: σελ. 308.

πολυεθνικότητα που χαρακτήριζε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Παρά τον κοσμικό χαρακτήρα του πρώτου Τουρκικού κράτους, που διήρκεσε έως περίπου τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας, οι διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις φιμώθηκαν και επιβλήθηκε μεθοδικά ένας μετριοπαθής ισλαμικός προσανατολισμός. Αυτός ο τελευταίος αναζωπυρώθηκε και ριζοσπαστικοποιήθηκε επί διακυβέρνησης Ερντογάν, όχι τυχαία ασφαλώς, αλλά με την πρόθεση να επαναπροσεγγίσει τα Αραβικά αδελφά μουσουλμανικά κράτη και να μονοπωλήσει το ρόλο του προστάτη του Ισλάμ, με εμφανείς επεκτατικές βλέψεις. Αυτό τουλάχιστον συνάγεται από την ανάμιξη της Τουρκίας στον τρέχοντα πόλεμο Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν, στους εμφυλίους πολέμους σε Συρία και Λιβύη, από την έμμεση υποστήριξη του Τζιχαντιστικού (Ισλαμικού) κράτους και τρομοκρατικών οργανώσεων όπως η Χαμάς στη Λωρίδα της Γάζας, καθώς τέλος και από τη φανερή υποστήριξη των μουσουλμανικών πληθυσμών στα Βαλκάνια.

Ένα άλλο απότοκο της στροφής στο Οθωμανικό παρελθόν, ήταν και η απομάκρυνση από τις δυτικές αξίες, σε αντίθεση με την Κεμαλική πολιτική που επεδίωκε τον εκσυγχρονισμό του Τουρκικού κράτους στα πρότυπα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στους σχεδόν πέντε αιώνες ελέγχου του ενός τρίτου της Ευρωπαϊκής Ηπείρου, θα μπορούσε να έχει αναπτύξει, παρά την αντιπαλότητα κατά το μείζον διάστημα, ισχυρό δυτικό προσανατολισμό. Αν και το έπραξε μερικώς περί τα τέλη της κυριαρχίας της, αυτό συνέβη επίσημα τη δεκαετία του 1920 με την εισαγωγή του κοσμικού κράτους από τον Κεμάλ. Η κορύφωση της προσέγγισης με την Ευρώπη υπήρξε η συμφωνία τελωνειακής σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) το 1995 καθώς και η θέση σε ισχύ του καθεστώτος της υποψήφιας για ένταξη χώρας μετά τη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999. Όμως, από τον Ιούνιο του 2018 οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις για την είσοδο της Τουρκίας στην Ε.Ε. έχουν παγώσει, ως αποτέλεσμα της οπισθοδρόμησής της σε θέματα δημοκρατίας, κράτους δικαίου και θεμελιωδών δικαιωμάτων, αν όχι και εξαιτίας της διολίσθησης της Τουρκικής οικονομίας. Κατά συνέπεια, αυτή ήταν και η αφορμή για αλλαγή στρατηγικής από τον Ερντογάν, ο οποίος διαβλέποντας την αρνητική στάση των Ευρωπαίων και το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας, αναζήτησε διέξοδο μέσω των νεο-Οθωμανικών του βλέψεων για μετατροπή της από τοπική σε παγκόσμια δύναμη.

Παράλληλα, μία ακόμη αλλαγή συντελέστηκε που είχε τις ρίζες της στο Οθωμανικό παρελθόν. Η επιθετική επεκτατική πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά τις ήττες από τα Ευρωπαϊκά κράτη και ειδικότερα μετά τη Συνθήκη των Σεβρών (που κατένειμε τα άλλοτε εδάφη της), έδωσε τη θέση της σε μία αμυντική αντίστοιχη που υιοθετούμενη και από το νεοσύστατο Τουρκικό κράτος περιοριζόταν στα σύνορά του, τουλάχιστον μέχρι την απαρχή του αναθεωρητισμού επί διακυβέρνησης Ερντογάν. Αιώνες εχθρότητας με τους γείτονές της καθώς και η υιοθέτηση της στρατηγικής του Διάρει και Βασίλευε κατά την περίοδο της παρακμής της, ειδικότερα εν προκειμένω της επιθετικής προσέγγισης με σκοπό την επιβίωσή της, επηρέασε δραματικά την εξωτερική της πολιτική ενώ την κληροδότησε και στη μετέπειτα Τουρκική Δημοκρατία. Αυτή πλέον διεξαγόταν με ιδιαίτερη σπουδή του περιβάλλοντος χώρου, ενώ ο διπλωματικός μηχανισμός της αντιμετώπιζε με καχυποψία τις προθέσεις άλλων δυνάμεων. Το αποτέλεσμα ήταν η προσφυγή στην αυτοβοήθεια και εσωτερική ενδυνάμωση προς επιδίωξη αυτόνομης στρατιωτικής επίλυσης των διαφορών της.

3.2.2 Ιδιαιτερότητα γεωγραφικής θέσης της Τουρκίας

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε το προνόμιο να αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ Ευρώπης, Ασίας και Μέσης Ανατολής, συγκεράζοντας διαφορετικές κουλτούρες που είτε προσομοίαζαν στις Ευρωπαϊκές είτε στις Ασιατικές, ανάλογα με την τοποθεσία ανάπτυξής τους. Η Τουρκία, ως διάδοχος της αυτοκρατορίας και εκτεινόμενη στον βασικό κορμό της επικράτειας της δεύτερης, παρέμεινε στο σταυροδρόμι μεταξύ των δύο πολιτισμών, επωφελούμενη από τις εμπορικές σχέσεις ανατολής και δύσης, αλλά ταυτόχρονα αποδείχθηκε ευάλωτη στις διεθνείς προκλήσεις και αλλαγές του status quo. Ήταν αυτή η στροφή στο Οθωμανικό παρελθόν που ενέπνευσε και τον άλλοτε σύμβουλο και υπουργό εξωτερικών του Ερντογάν, Αχμέτ Νταβούτογλου, να αναπτύξει τη θεωρία περί στρατηγικού βάθους. Η έννοια αυτή είχε διπλή σημασία, καθώς αναφερόταν στο γεωγραφικό και ιστορικό βάθος. Το δεύτερο, προερχόμενο από την ιστορική κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προσέφερε παράλληλα και αξιόλογο γεωγραφικό βάθος που τοποθετούσε την Τουρκία στο κέντρο πολλών γεωπολιτικών περιοχών επιρροής⁴⁶. Αναφορικά με το καθαυτό γεωγραφικό βάθος, η αχανής έκταση της Τουρκίας δια-

⁴⁶ Murinson, «The strategic depth doctrine of Turkish foreign Policy», 2006: σελ. 947.

θέτει ισχυρά φυσικά χαρακτηριστικά τα οποία καθιστούν την άμυνά της σχετικά εύκολη στο μείζον της επικράτειάς της. Ειδικότερα αυτό συμβαίνει στα ανατολικά όπου το έδαφος είναι ορεινό αλλά και στα δυτικά όπου ο κατακερματισμός του Ελλαδικού χώρου, νησιωτικός ως επί το πλείστον και μακριά από τον ηπειρωτικό κορμό, δεν ευνοεί επιχειρήσεις εναντίον της. Το ίδιο όμως συμβαίνει τόσο στα βόρεια, όπου βρέχεται από τη Μαύρη Θάλασσα, όσο και στα νότια, όπου η Μεσόγειος καλύπτει περί το ήμισυ του μαλακού της υπογαστρίου.

Παρόλα αυτά, τα μεταναστευτικά κύματα εξ' ανατολών καθώς και οι εισβολές εκατέρωθεν στο παρελθόν καλλιέργησαν ένα κλίμα ανασφάλειας, το οποίο ασφαλώς επηρέασε τη στρατηγική της κουλτούρα. Ταυτόχρονα, δεν έπαψε να υφίσταται η στατιστική πιθανότητα μίας πολεμικής αναμέτρησης με κάποιο από τα γειτονικά της κράτη, καθώς συνορεύει με μεγάλο αριθμό κρατών με τα οποία παραδοσιακά διατηρεί μέτριες διπλωματικές σχέσεις. Η τρωτότητα εμφανίζεται κυρίως στο ευρωπαϊκό τμήμα της Τουρκίας, όπου η φυσιολογία του εδάφους καθιστά εύκολη μία προέλαση από τα δυτικά, ενώ και τα στενά είναι ευάλωτα σε δυνητικές αεροπορικές προσβολές. Αξιοσημείωτο δε είναι ότι η Τουρκία θεωρεί ότι τα «στρατικοποιημένα» από τους Έλληνες νησιά του ανατολικού Αιγαίου, υπονομεύουν την αμυντική της δυνατότητα ενώ δυσχεραίνουν και τη χρήση των δύο κύριων λιμανιών της, της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, διατηρώντας παράλληλα τη δυνατότητα απαγόρευσης πρόσβασης στα στενά. Τα τελευταία προσδίδουν μείζονα πολιτικά και στρατιωτικά πλεονεκτήματα που υποβοηθούν την Τουρκία στην επιδίωξή της να μετεξελιχθεί από τοπική σε παγκόσμια δύναμη. Συνεπώς, τόσο η επαπειλούμενη κατά την Τουρκική αντίληψη απαγόρευση πρόσβασης σε αυτά από μέρους της Ελλάδος, όσο και το γεγονός ότι τα Στενά προσελκύουν και άλλες δυνάμεις που επιδιώκουν την αλλαγή του status quo και την ανάληψη του ελέγχου τους, δημιουργεί μία επιπλέον ανασφάλεια. Η κατοχή και έλεγχος της μοναδικής διόδου από τη Μαύρη Θάλασσα στη Μεσόγειο και αντιστρόφως, την έχει φέρει πολλές φορές σε αντιπαλότητα τόσο με Ευρωπαϊκά κράτη όσο κυρίως με τη Σοβιετική Ένωση και ακολούθως με τη Ρωσική Ομοσπονδία, αναγκάζοντάς τη να προσανατολίσει σημαντικό μέρος των ενόπλων της δυνάμεων στην προστασία των Στενών. Επιπλέον, η αντιμετώπιση της τελευταίας θεωρήθηκε δυνατή μόνο με την υποστήριξη του Αμερικανικού παράγοντα, γεγονός που επισημοποιήθηκε με την ένταξη της Τουρκίας στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο.

Στο μέτωπο της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία δέχθηκε βαθιά επιρροή επίσης στη διαμόρφωση της στρατηγικής της για δύο σημαντικούς λόγους. Πρώτον, λόγω της εξάρτησης από τα πετρελαϊκά αποθέματα της περιοχής που ασφαλώς συνιστούν τα μεγαλύτερα παγκοσμίως, ενώ προσήλκυαν πάντοτε και το ενδιαφέρον της Δύσης, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την παρουσία της εκεί. Εκτός της προφανούς σημασίας για την Τουρκική οικονομία, η εξάρτηση από το μεσανατολικό πετρέλαιο είχε και αμυντικές προεκτάσεις. Θα υποστήριζε δυνητικά τις αναγκαίες ποσότητες τροφοδοσίας των ενόπλων της δυνάμεων σε καύσιμα, για την κινητοποίησή τους σε περίπτωση κρίσεως ή πολεμικής αναμέτρησης. Στο πλαίσιο αυτό, δε θα μπορούσε να αποκλειστεί η υπόθεση ότι η στρατιωτική εμπλοκή της Τουρκίας στη Συρία δεν αφορά μόνο τη δημιουργία ασφαλούς ζώνης, όπως επικαλείται η ίδια, αλλά αποσκοπεί και στη συμμετοχή σε οποιαδήποτε μελλοντική εκμετάλλευση πετρελαϊκών κοιτασμάτων στις περιοχές που επιχειρεί. Σημαντική επίσης πηγή επιρροής στη στρατηγική της αποτέλεσε το γεγονός της απουσίας ειρήνευσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της συνεχιζόμενης αστάθειας, καθώς μείζονες κρίσεις και πόλεμοι με διεθνή εμπλοκή ξέσπασαν στην περίμετρο ασφαλείας της από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και εντεύθεν. Ειδικά στον Συριακό εμφύλιο, όπου δεν ενεπλάκησαν μόνο κυβερνητικές δυνάμεις με αυτές της αντιπολίτευσης αλλά και σημαντικός αριθμός άλλων δρώντων που λειτουργούν ως αντιπρόσωποι μεγάλων δυνάμεων, η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε το κενό ασφάλειας για να προβάλλει την ισχύ της στην περιοχή, όπως επιχειρεί να κάνει τελευταία και στην Ανατολική Μεσόγειο.

3.2.3 Επίδραση των συστημικών αλλαγών στην Τουρκική εξωτερική πολιτική

Κατά τη διάρκεια του διπολικού διεθνούς συστήματος η Τουρκία, λόγω της αντιπαλότητας με τη Σοβιετική Ένωση αλλά και εξαιτίας μίας κρίσης ταυτότητας, που τη δίχαζε μεταξύ της επιθυμίας για προσχώρηση στη Δύση από τη μία μεριά και της ανατολίτικης κληρονομιάς της από την άλλη, αποτέλεσε το ανατολικό προπύργιο της Ατλαντικής Συμμαχίας και παράγοντα για την Ευρωπαϊκή ασφάλεια. Ο ρόλος της βέβαια ήταν σχετικά περιορισμένος και εξυπηρετούσε ουσιαστικά τις επιδιώξεις των συμμάχων στη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO, με βασι-

κότερη την ανάσχεση των Σοβιετικών επιδιώξεων στη Μέση Ανατολή⁴⁷. Όμως με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου, μία νέα διεθνοσυστημική κατάσταση προέκυψε που προσέφερε νέες προοπτικές για την Τουρκία και επηρέασε ασφαλώς και τη στρατηγική της κουλτούρα. Στο νέο πολυπολικό σύστημα, με τη διάλυση επιπλέον και του Συμφώνου της Βαρσοβίας, επιταχύνθηκε η γένεση νέων κρατών στην ανατολική Ευρώπη, στα Βαλκάνια και στα βορειοανατολικά σύνορα της Τουρκίας, δημιουργώντας νέες προκλήσεις ασφάλειας αλλά και ευκαιρίες. Ειδικά η ανεξαρτητοποίηση έξι μουσουλμανικών τουρκόφωνων, πρώην Σοβιετικών δημοκρατιών, παρουσίαζε δυναμικά πολιτικά και οικονομικά μελλοντικά οφέλη για την Τουρκία, τα οποία επεδίωκε να εκμεταλλευτεί προβάλλοντας σε αυτές την εικόνα μίας χώρας προτύπου. Η υποστήριξη της Τουρκίας στις χώρες αυτές άφηνε χώρο ακόμα και για την προώθηση της ιδέας του Παντουρκισμού, αν και τελικά αποδείχτηκε δύσκολος στόχος καθώς η σύνδεσή τους με τη Ρωσική Ομοσπονδία αποδείχτηκε ισχυρότερη από τα κοινά πολιτιστικά, γλωσσικά και θρησκευτικά στοιχεία με την Τουρκία.

Εφόσον δεν υπήρχε πλέον ο έλεγχος από τη Σοβιετική Ένωση και κατά κάποιο τρόπο η ανασφάλεια που προκαλούσαν στην Τουρκία είχε μετριαστεί, υπό κανονικές συνθήκες θα έπρεπε το κενό ισχύος στην περιοχή να ανοίγει νέους ορίζοντες συνεργασίας με τα νεοσύστατα κράτη του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Παρόλα αυτά, οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές για εκμετάλλευση από την Τουρκία, καθώς βαθιές εντάσεις μεταξύ αναμεμιγμένων εθνικών ομάδων, αμφισβητούμενα σύνορα, οικονομικές δυσκολίες και ανταγωνισμός εξωτερικών παραγόντων για επιρροή δεν άφηναν χώρο για οποιαδήποτε προσπάθεια προσεταιρισμού των κρατών αυτών. Αν και για χρόνια η Τουρκία απέφευγε να εμπλακεί σε τοπικές συγκρούσεις, εφόσον δε δημιουργούταν άμεσος κίνδυνος για τα σύνορά της, σύντομα οι εξελίξεις την οδήγησαν σε ένα αδιέξοδο όπου θα έπρεπε να υιοθετήσει μία πιο ενεργή πολιτική. Οι λόγοι πίσω από αυτή τη μεταστροφή είχαν να κάνουν πρωτίστως με μία πίεση από ριζοσπαστικοποιημένα στοιχεία εντός της Τουρκικής κοινωνίας, τα οποία την ωθούσαν να υπερασπιστεί ενεργά εθνικές μειονότητες στα γειτονικά κράτη αλλά και να αποσοβήσει τον κίνδυνο δημιουργίας ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους στο βόρειο Ιράκ (μετά τον πόλεμο στον κόλπο το

⁴⁷ Aydin, «The Determinants of Turkish Foreign Policy and Turkey's European Vocation», 2003: σελ. 322.

1991), γεγονός που θα απειλούσε την ίδια την εδαφική της ακεραιότητα. Ο κίνδυνος βέβαια αυτός δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει καθώς έκτοτε, με τον μακροχρόνιο ειδικά εμφύλιο στη Συρία, αναπτερώθηκαν οι ελπίδες των Κούρδων για ένωση όλων των Κουρδικών περιοχών προς δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, ενώ Αμερικανοί, Ισραηλινοί και άλλες δυνάμεις υποστήριξαν κατά καιρούς την Κουρδική κοινότητα για δικούς τους λόγους. Επιπρόσθετα, οι συστημικές αυτές αλλαγές στο χώρο της ανατολικής Ευρώπης και η είσοδος στην Ατλαντική Συμμαχία πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών δημιούργησε μία περαιτέρω ανησυχία στην Τουρκία. Αυτή αφορούσε σε πιθανό επανασχεδιασμό της ασφάλειας στη Δύση χωρίς τη συμμετοχή της, με αποτέλεσμα την επακόλουθη έκθεσή της σε στρατιωτικές απειλές από τον περίγυρό της, χωρίς δυνατότητα υποστήριξης.

Αναφορικά δε με την περιοχή του Καυκάσου και της κεντρικής Ασίας, η συστημική αλλαγή επιφύλασσε πιθανά οφέλη και κινδύνους και για άλλες χώρες. Το Ιράν, για παράδειγμα, διατηρούσε εξίσου ισχυρό συμφέρον άσκησης επιρροής στις μουσουλμανικές πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες και ειδικότερα στο Αζερμπαϊτζάν, εντός του οποίου υπήρχαν στοιχεία που υποστήριζαν αποσχιστικές τάσεις πληθυσμών από την άλλη μεριά των συνόρων. Το διακύβευμα αυτό, σε συνδυασμό με την επιδίωξή του για επιρροή στην περιοχή, το έφεραν σε ανταγωνισμό με την Τουρκία, η οποία ενόψει των νέων προκλήσεων εγκατέλειψε την παραδοσιακή πολιτική της του απομονωτισμού. Σήμερα, με τη νεο-Οθωμανική πολιτική που προωθεί το καθεστώς Ερντογάν, η Τουρκία έχει επιδοθεί σε μία τάση επεκτατισμού μέσω της αναθεώρησης συνθηκών που εκτιμά ότι υπονομεύουν τα συμφέροντά της, με προεξάρχουσα τη Συνθήκη της Λωζάννης. Χρησιμοποιώντας εκβιαστικά την πολεμική απειλή εναντίον της Ελλάδος σε κάθε ευκαιρία, εγείρει παράλογα αιτήματα για αποστρατικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου και διαπραγμάτευση επί του εδαφικού καθεστώτος 150 νησιών και νησίδων που ισχυρίζεται ότι είναι απροσδιόριστο. Όμως, επιλέγει να αγνοεί το γεγονός ότι η στρατικοποίηση αυτή επήλθε μετά την παράνομη εισβολή στην Κύπρο το 1974 και ότι οι νησίδες που θεωρεί απροσδιόριστου καθεστώτος ευρίσκονται πέραν των 3 μιλίων από τις έναντι αυτών Τουρκικές ακτές, που η Συνθήκη της Λωζάννης καθορίζει ως Τουρκικής κυριότητας.

3.3 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΟ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

3.3.1 Διακυβέρνηση Κεμάλ, περίοδος ύφεσης της Σοβιετικής απειλής

Λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τη στρατηγική κουλτούρα της Τουρκίας, αναμφίβολα ξεχωρίζει κανείς κατά τα πρώτα βήματα του Τουρκικού κράτους την Κεμαλική εξωτερική πολιτική, που επεδίωκε την ανεξαρτησία σε όλους τους τομείς, ήτοι τον πολιτικό, δημοσιονομικό, οικονομικό, δικαστικό και στρατιωτικό. Αυτό ήταν κάτι μάλλον πρωτόγνωρο για την περιοχή, όπου κατά κανόνα τα μικρά έθνη - κράτη αναζητούσαν την προστασία μιας μεγάλης δύναμης. Η εξωτερική πολιτική του Ατατούρκ ήταν λοιπόν ουδετερεστική: απέφευγε την πρόσδεση σε κάποια από τις δυτικές δυνάμεις και δε δίστασε να συνάψει καλές σχέσεις με τον μεγαλύτερο εχθρό της Δύσης, τη Σοβιετική Ένωση. Βάση της βελτίωσης των μεταξύ τους σχέσεων αποτέλεσε το Σύμφωνο Φιλίας και Μή Επίθεσης του 1925. Αυτή η σχέση με τους Σοβιετικούς θα διαρκούσε σε όλη τη διάρκεια της ζωής του Ατατούρκ και έμελλε να εγκαταλειφθεί μόλις μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η προτεραιότητα της νέας Τουρκικής διοίκησης ήταν η προάσπιση της εδαφικής ακεραιότητας μέσω της σύναψης συμφωνιών με τα γειτονικά κράτη και άλλες χώρες, προκειμένου να κερδίσει διεθνή αναγνώριση, να διατηρήσει τη σταθερότητα και να προάγει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις για τη μετάβαση σε ένα σύγχρονο κράτος. Το σύνθημα μάλιστα της Δημοκρατίας ήταν «*Ειρήνη στην πατρίδα, ειρήνη στον κόσμο*», όπως εκφράστηκε από τον ίδιο τον ιδρυτή της⁴⁸. Τα βασικά αξιώματα και η ιδρυτική ιδεολογία της Δημοκρατίας της Τουρκίας, γνωστά στην ιστορία ως Κεμαλισμός, ήταν οι κάτωθι έξι θεμελιώδεις αρχές, ή αλλιώς τα «Έξι Βέλη»:

α. Ρεπουμπλικανισμός: η εξουσία πηγάζει από το Λαό και όχι από κάποιον Μονάρχη ή Σουλτάνο.

β. Εθνικισμός: μεταφορά της ιδέας του έθνους - κράτους στα τουρκικά - οθωμανικά δεδομένα.

⁴⁸ Altınörs, «Turkish Foreign Policy during World War II», 2017: σελ. 1.

- γ. Κοσμικισμός: διαχωρισμός της Θρησκείας από το Κράτος (λαϊκότητα του Κράτους).
- δ. Λαϊκισμός: όλη η κυριαρχία ανήκει στον Λαό/Έθνος.
- ε. Κρατισμός: απόλυτη κυριαρχία του Κράτους επάνω στα οικονομικά συμφέροντα/οικονομικούς παράγοντες.
- στ. Επαναστατικότητα: αντικατάσταση των παλαιών Οθωμανικών θεσμών με σύγχρονους.

Όπως φαίνεται από τις θεμελιώδεις αρχές, η Κεμαλική ρητορική για τη μετατροπή της Τουρκίας σε ένα σύγχρονο δυτικού τύπου κράτος, στηριζόταν σε ένα σεκιουλαριστικό⁴⁹ πρότυπο που πρόβαλε την απόσχιση του Οθωμανικού παρελθόντος, την ενίσχυση του εθνικισμού και εντέλει την υιοθέτηση μίας εσωστρεφούς πολιτικής, μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες και επιδίωξης εσωτερικής ενδυνάμωσης. Την ίδια πολιτική ακολούθησε και ο δεύτερος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Ινονού ο οποίος μάλιστα είχε δηλώσει σχετικά ότι στην πολιτική της η χώρα απορρίπτει τη νοοτροπία αναζήτησης περιπετειών στο εξωτερικό.

Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε το πρώτο παράδειγμα στρατηγικής κουλτούρας, το οποίο έμελλε να διαμορφώσει τη σκέψη των στρατηγιστών και ληπτών απόφασης στην Τουρκία για μεγάλο χρονικό διάστημα. Τα κύρια στοιχεία του εν λόγω παραδείγματος που ονομάστηκε «ρεπουμπλικανικό» ήταν τα ακόλουθα⁵⁰:

- α. Μία εμμονή στον ομογενή χαρακτήρα του κράτους και την ενότητά του.
- β. Το λεγόμενο «Σύνδρομο των Σεβρών⁵¹», το οποίο εκδηλωνόταν με μία μόνιμη έλλειψη εμπιστοσύνης προς τον έξω κόσμο, ενίοτε και προς

⁴⁹ Κοσμικό - Διαχωριστικό της θρησκείας από το κράτος.

⁵⁰ Wasilewski, «Turkey's Strategic Culture: Between Republican Tradition and Neo-Ottoman Ambitions», σελ. 5.

⁵¹ Στην Τουρκία, το Σύνδρομο των Σεβρών είναι μια δημοφιλής λαϊκή πεποίθηση ότι ορισμένες εξωτερικές δυνάμεις, ιδιαίτερα δυνάμεις της Δύσης, «συνωμοτούν για να αποδυναμώσουν και έπειτα να διαμελίσουν την Τουρκία». Ο παραπάνω όρος προέρχεται από την Συνθήκη των Σεβρών, η οποία υπεγράφη το 1920. Η συνθήκη όριζε ότι τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα διαμε-

συμμάχους, καθώς και την πεποίθηση ότι οι εχθροί της Τουρκίας συνιστούν απειλή για την ακεραιότητα του κράτους.

γ. Μία σχετικά στενή αντίληψη της ασφάλειας, η οποία περιορίζεται στην κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα.

δ. Μία απροθυμία για συμβιβασμό και ζωνηρή επιθυμία για διατήρηση του status quo.

ε. Μία αρνητική διάθεση για εμπλοκή σε συγκρούσεις άλλων.

Η αφοσίωση στο τελευταίο ειδικά πρότυπο συμπεριφοράς αποδείχτηκε εν τοις πράγμασι κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Τουρκία κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια για να παραμείνει ουδέτερη, μέχρι βεβαίως το χρονικό σημείο που άρχισε να διαφαίνεται η ήττα της Γερμανίας από τους συμμάχους.

3.3.2 Στάση της Τουρκίας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο - Είσοδος στην Ατλαντική Συμμαχία

Η ουδετερότητα ήταν μία στρατηγική επιλογή που χαρακτηριζόταν από έντονη πρακτική απομονωτισμού και αποφυγή συμμαχιών προς όφελος της αυτονομίας του κράτους. Ωστόσο, δε βοηθούσε πάντα τη χώρα που την υιοθετούσε καθώς ελλόχευε είτε ο κίνδυνος αναγκαστικής εμπλοκής σε πόλεμο είτε της εγκατάλειψης από το Διεθνές Σύστημα, όπως αποδείχτηκε από πλείστα παραδείγματα στην ιστορία. Ενόψει λοιπόν του ψυχρού πολέμου και της αναζωπύρωσης της Σοβιετικής απειλής η Τουρκία αναγκάστηκε να διαλέξει πλευρά, ενώ τερματίστηκε και η περίοδος απομονωτισμού και εσωστρεφούς πολιτικής. Επιταχυντικό παράγοντα αποτέλεσαν η καταγγελία του Συμφώνου Φιλίας και Μή Επιθέσεως (1925) από τη Μόσχα το 1945, καθώς και μία σειρά αιτημάτων του Στάλιν προς την τουρκική κυβέρνηση, από την πραγματοποίηση των οποίων εξαρτιόταν η συνομολόγηση νέας διμερούς συνθήκης. Τα αιτήματα αυτά αφορούσαν στην επιστροφή στη Σοβιετική Ένωση των τουρκικών επαρχιών Καρς, Αρνταχάν και Αρτβίν, στην εγκατάσταση σοβιετικών βάσεων στα Στενά και στην αναθεώρηση της

λιστούν ανάμεσα στο Κουρδιστάν, την Αρμενία, την Ελλάδα, τη Βρετανία, τη Γαλλία, και την Ιταλία. Η Τουρκία θα διατηρούσε ορισμένα εδάφη γύρω από την Άγκυρα. Ωστόσο, η συνθήκη δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Ο τούρκος ιστορικός Τανέρ Ακτσάμ περιγράφει αυτή τη συμπεριφορά ως μια συνεχιζόμενη αντίληψη ότι «υπάρχουν δυνάμεις που επιδιώκουν συνεχώς να μας διαλύσουν και να μας καταστρέψουν, ενώ είναι απαραίτητη η υπεράσπιση του κράτους ενάντια σε αυτό το κίνδυνο».

Συνθήκης του Μοντρέ⁵². Εντέλει, οι Τούρκοι πολιτικοί αποφάσισαν ότι η προσχώρηση στη Δύση θα ήταν πιο επωφελής για την ασφάλεια της χώρας και το 1952, έπειτα από διαπραγματεύσεις που μεταξύ άλλων αφορούσαν και την αποστολή στρατευμάτων στην Κορέα, η Τουρκία έγινε μέλος του Βορειοατλαντικού Συμφώνου.

Η κυβερνητική ελίτ της Τουρκίας θεωρούσε πως η προσέγγιση με τη Δύση και ειδικά με τις Η.Π.Α. εξυπηρετούσε διττό σκοπό. Αφενός, τη βοηθούσε να αναγνωριστεί ως ισότιμος εταίρος και να εδραιωθεί, χαλιναγωγώντας τις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις που λειτουργούσαν στο εσωτερικό της υπό την καθοδήγηση της σοσιαλιστικής Σοβιετικής Ένωσης. Αφετέρου δε, εξυπηρετούσε στο να προσελκύσει τα απαιτούμενα κεφάλαια, τεχνολογίες και επενδύσεις για την οικονομία της, της οποίας το κρατικά κατευθυνόμενο μοντέλο είχε αρχίσει να αποδομείται στο όνομα του εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης της χώρας που προέβλεπε η Κεμαλική νοοτροπία. Σε αυτό το πλαίσιο, με ομόφωνη απόφαση των δύο βασικών κομμάτων στην Τουρκία (Ρεπουμπλικανικού και Δημοκρατικού), υλοποιήθηκε και η στρατιωτική συμμετοχή της χώρας για πρώτη φορά εκτός συνόρων, στον πόλεμο της Κορέας το 1952. Η ενέργεια αυτή γινόταν χάρη στην επιδίωξη για ενίσχυση της εσωτερικής ασφάλειας αλλά και με γνώμονα τη συνεισφορά στην αντιμετώπιση παγκόσμιων απειλών, όπως ο Σοβιετικός επεκτατισμός που δυνητικά απειλούσε και τη δική της ασφάλεια. Αποτέλεσε επιπλέον ένα νέο δεδομένο, καθώς συνιστούσε την έναρξη χρήσης στρατιωτικής ισχύος για την επίτευξη της εσωτερικής ασφάλειας, σε αντίθεση με την μέχρι τότε νοοτροπία αποφυγής συγκρούσεων, όταν δεν απειλούταν άμεσα η ασφάλειά της.

Τηρώντας την ίδια κατεύθυνση επεμβατισμού μέσω της στρατιωτικής ισχύος, τον Ιούλιο του 1974, μετά το πραξικόπημα ανατροπής του προέδρου της Κύπρου Αρχιεπισκόπου Μακαρίου που ως σκοπό είχε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, η Τουρκία εισέβαλλε στο νησί με πρόσχημα την υπεράσπιση των Τουρκοκυπρίων. Τα στρατεύματά της αποβιβάστηκαν στον Βορρά και κατέλαβαν

⁵² Η Συνθήκη του Μοντρέ ή Συνθήκη για το καθεστώς των Στενών είναι συνθήκη η οποία αφορά στο καθεστώς των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων. Η συμφωνία, η οποία υπογράφηκε το 1936, παραχωρεί τον έλεγχο των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων στην Τουρκία και ρυθμίζει την στρατιωτική δραστηριότητα στην περιοχή. Η σύμβαση παραχωρεί στη Τουρκία τον πλήρη έλεγχο των Στενών και εγγυάται την ελεύθερη ναυσιπλοΐα από τα μη στρατιωτικά πλοία σε καιρό ειρήνης. Οι όροι της σύμβασης αποτέλεσαν πηγή διαμάχης για χρόνια, κυρίως όσον αφορά τη διέλευση πολεμικών σκαφών της Σοβιετικής Ένωσης από τα Στενά στη Μεσόγειο Θάλασσα.

την Κερύνεια σε μία επιχείρηση που έμεινε στην Ιστορία με την κωδική ονομασία «Απίλας 1». Είκοσι πέντε μέρες αργότερα και ενώ συνεχίζονταν οι συνομιλίες για αποχώρηση από την Κερύνεια, πραγματοποιήθηκε ο «Απίλας 2» κατά τον οποίο τα τουρκικά στρατεύματα προήλασαν και κατέλαβαν την Αμμόχωστο. Ως αποτέλεσμα η Τουρκία κατέχει πλέον το 37% της Κυπριακής Δημοκρατίας, μαζί και το βόρειο τμήμα της πρωτεύουσας Λευκωσίας. Το συμπέρασμα που προκύπτει και από την περίπτωση της εισβολής στην Κύπρο είναι ότι, όταν η Τουρκική διπλωματία παρουσιάζει σοβαρές αποτυχίες, οι λήπτες απόφασης τείνουν να έλκονται από την ιδέα ότι η περιορισμένη χρήση στρατιωτικής ισχύος, υπό ευνοϊκές συνθήκες, δύναται να συνεισφέρει στις διπλωματικές προσπάθειες. Παρατηρείται επίσης ότι εκκρεμή ζητήματα που έχουν σοβαρές πολιτικές επιπλοκές για την πολιτική διαδικασία στο εσωτερικό, ειδικά σε ό,τι αφορά την εθνική ταυτότητα, οδηγούν σε αλλαγή απόψεων για την επιλογή της στρατιωτικής ισχύος ως μέσου εξωτερικής πολιτικής. Ένα σημαντικό λοιπόν εύρημα είναι ότι, για άλλη μια φορά, η Τουρκική στρατηγική κουλτούρα υπέδειξε τη χρήση στρατιωτικής ισχύος ως συμπληρωματικού στοιχείου της διπλωματίας. Αυτά τα δύο στοιχεία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ωστόσο δεν είναι ίσης βαρύτητας ούτε ίδιας αποτελεσματικότητας. Ακόμη και ο στρατός προτιμά τα διπλωματικά μέσα, αφήνοντας την πολιτική κυβέρνηση να χειριστεί το ζήτημα και παρεμβαίνοντας για να συμβάλει στην προστασία της εθνικής ασφάλειας μόνο όταν οι διπλωματικές προσπάθειες πρέπει να αλλάξουν τις διαπραγματευτικές συνθήκες υπέρ της Τουρκίας⁵³.

3.3.3 Η Τουρκία μετά τον Ψυχρό Πόλεμο – Προκλήσεις της νέας παγκόσμιας τάξης

Η δεκαετία του 1990 ξεκίνησε με σημαντικότερες αλλαγές στο διεθνές σύστημα, οι οποίες αναπότρεπτα οδήγησαν και σε ανάλογες προκλήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, ορίζοντας θα μπορούσε να ειπωθεί την απαρχή μίας νέας παγκόσμιας τάξης. Η επανένωση της Γερμανίας και η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας το 1990, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 και μία σειρά πολεμικών συρράξεων που ξεκίνησαν από τα βαλκάνια (πόλεμοι της Γιουγκοσλαβίας) και συνεχίστηκαν στη Μέση Ανατολή (πόλεμοι στον Περσικό Κόλπο), με εμπλοκή του διεθνούς παράγοντα, αναμφίβολα ώθησαν την Τουρκία στον επανακαθορισμό της

⁵³ Akhmetov, «Strategic Culture of Turkey», 2018: σελ. 462.

εξωτερικής πολιτικής της σε πολλαπλά μέτωπα. Η αναπροσαρμογή ήταν επιτακτική λόγω του ρυθμού των εξελίξεων στη γειτονιά της, που αν δεν υλοποιούταν θα άφηνε την Τουρκία εκτός των δυνάμεων με καθοριστική επιρροή στα διεθνή δρώμενα. Η πολιτική της μη εμπλοκής σε συγκρούσεις άλλων και των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες, προς όφελος της Κεμαλικής πολιτικής εκσυγχρονισμού του κράτους, δεν ήταν πλέον εφικτή, αφενός λόγω νέων απειλών πέραν των συνόρων της και αφετέρου εξαιτίας πίεσης από το εσωτερικό. Ενδοκρατικοί παράγοντες και η κοινωνία την ωθούσαν σε μία πιο ενεργή και επεμβατική πολιτική, κυρίως σε θέματα προστασίας των Τουρκικών μειονοτήτων στα Βαλκάνια και στην κεντρική Ασία. Μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και τη δημιουργία των νέων δημοκρατιών στην πρώην επικράτειά της και με δεδομένη την ύπαρξη μουσουλμανικών και Τουρκικών πληθυσμών στα Βαλκάνια, η εσωτερική κοινή γνώμη στην Τουρκία πίεζε την άρχουσα ελίτ να προβεί άμεσα στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους και την υποστήριξη της αυτονομίας ή ανεξαρτησίας τους έναντι των επιδιώξεων αφομοίωσης από τα Χριστιανικά κράτη.

Η νέα παγκόσμια τάξη που ήταν σε εξέλιξη στηριζόταν πλέον σε εθνοτικά και θρησκευτικά κίνητρα, σε αντίθεση με την πολιτική ιδεολογία που ρύθμιζε το διπολικό σύστημα και συντηρούσε την αντιπαλότητα κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Αυτή λοιπόν η νέα κατάσταση παρουσίαζε ευκαιρίες αλλά και κινδύνους για την Τουρκία που σε κάθε περίπτωση απαιτούσαν την άμεση εμπλοκή της. Σε αυτό το πλαίσιο, η κατάσταση στις νεοσυσταθείσες, πρώην Σοβιετικές, δημοκρατίες στα ανατολικά της σύνορα (Γεωργία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν) πρόσφερε δυνητικά οφέλη αλλά ταυτόχρονα και προκλήσεις που ήταν αδύνατον να αγνοηθούν. Από τη μία μεριά, εθνικές συγκρούσεις μεταξύ αυτών αλλά και στο εσωτερικό της καθεμίας είχαν ένα άμεσο, αποσταθεροποιητικό αποτέλεσμα στην Τουρκία. Αρκετοί Τούρκοι πολίτες, καταγόμενοι από τα κράτη αυτά, έβλεπαν με συμπάθεια τις διαφορετικές αντιμαχόμενες πλευρές, ενώ και η Τουρκία υποστήριξε ανοιχτά το Αζερμπαϊτζάν στη σύγκρουση για το θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ⁵⁴ με την Αρμενία, λόγω κοινών εθνικών ριζών. Απείχε παρόλα αυτά από μία

⁵⁴ Ο πόλεμος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήταν μια εθνική και εδαφική σύγκρουση που πραγματοποιήθηκε από το 1988 έως τον Μάιο του 1994, στο περικλειστο έδαφος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στο νοτιοδυτικό Αζερμπαϊτζάν, μεταξύ της πλειοψηφίας των εθνοτικών Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ (που υποστηριζόταν από τη Δημοκρατία της Αρμενίας) και της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν. Σήμερα, η διαμάχη αυτή βρίσκεται στο προσκήνιο ξανά καθώς το Αζερμπαϊτζάν εκτόξευ-

ενεργή στρατιωτική εμπλοκή. Από την άλλη μεριά, οι νέες ανεξάρτητες Τουρκικές Δημοκρατίες της κεντρικής Ασίας παρείχαν ένα νέο πεδίο για την Τουρκική εξωτερική πολιτική. Με τη στήριξη των Η.Π.Α., η Τουρκία ενεπλάκη σε ένα ανταγωνισμό για την επιρροή στη συγκεκριμένη περιοχή, με την ελπίδα να επωφεληθεί της κοινής εθνικής προέλευσης και να επεκτείνει την οικονομική, πολιτιστική και πολιτική σφαίρα επιρροής της στην κεντρική Ασία. Όμως το ανεπαρκές πολιτικό και οικονομικό κεφάλαιο που είχε στη διάθεσή της η Τουρκία, σε συνδυασμό με την ισχυρή εξάρτηση των νεοσύστατων κρατών από τη Ρωσική Ομοσπονδία, δεν επέτρεψαν την ικανοποίηση των Τουρκικών επιδιώξεων.

Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία αμφιταλαντεύτηκε μεταξύ της αλληλεγγύης προς το Ιράκ, λόγω κοινής στάσης έναντι των Κουρδικών πληθυσμών, και της αδήριτης ανάγκης για αναζήτηση διεθνούς ρόλου στο ζήτημα αυτό. Η μή εμπλοκή της καθ' οιονδήποτε τρόπο, υπό την προϋπόθεση ότι το Ιράκ θα άντεχε επαρκώς στην επίθεση από το διεθνή συνασπισμό κρατών, θα της εξασφάλιζε τη συμπαράταξη και συνδρομή των Ιρακινών στον έλεγχο των Κουρδικών πληθυσμών που είχαν μετακινηθεί εγγύς των συνόρων και αποτελούσαν δυνητική απειλή. Τουναντίον, η συνδρομή έστω με την παροχή άδειας διέλευσης συμμαχικών δυνάμεων από το έδαφός της, υποσχόταν την ύπαρξη δικαιώματος στη διαμόρφωση της μετέπειτα πολιτικής κατάστασης στο Ιράκ καθώς και της συμμετοχής σε πιθανή μελλοντική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών του πηγών. Τελικά, διατέθηκε μόνο η αεροπορική βάση του Ιντσιρλίκ για περιορισμένες κοινές αεροπορικές επιθέσεις και αναπτύχθηκαν Τουρκικές δυνάμεις στα σύνορα με σκοπό τη δέσμευση Ιρακινών δυνάμεων στο βορρά, υποβοηθώντας έτσι έμμεσα τις συμμαχικές επιχειρήσεις στο Κουβέιτ. Εξάλλου, υπήρχαν έντονες διαφωνίες των πολιτικών δυνάμεων στο εσωτερικό της Τουρκίας ως προς το βαθμό που η αποστολή στρατευμάτων εκτός εθνικών συνόρων εξυπηρετούσε κάτι περισσότερο από μία μακράς διάρκειας συμμαχία με το Δυτικό κόσμο, ενώ υπήρχε συναίνεση στην άποψη ότι η δέσμευση δυνάμεων στο άμεσο γειτονικό περιβάλλον συνιστούσε παράλληλα κενό στην εσωτερική ασφάλεια.

Επιπρόσθετα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο Ισλαμισμός και ένα αναδυόμενο Κουρδικό αυτονομιστικό κίνημα, δύο πολιτικά κινήματα βασι-

σε αιφνιδιαστική επίθεση στον εν λόγω θύλακα, με την κεκαλυμμένη υποστήριξη της Τουρκίας, προκειμένου να εντάξει το εδαφικό αυτό τμήμα στην επικράτειά του.

σμένα στο θέμα της ταυτότητας, θα αμφισβητούσαν συνεχώς τις πολιτικές διευθετήσεις του Κεμαλισμού⁵⁵. Το πρώτο έβρισκε στήριξη στις ομάδες χαμηλότερων εισοδημάτων ενώ το δεύτερο εμφανίστηκε στις νοτιοανατολικές φτωχές και υπανάπτυκτες επαρχίες της Τουρκίας, οδηγώντας τις τελευταίες σε μία διαρκή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, λόγω των στρατιωτικών συγκρούσεων μεταξύ Τουρκικού στρατού και Κουρδικού Εργατικού Κόμματος (PKK). Παράλληλα, η Τουρκία είχε αποτύχει να διέλθει από μια βαθιά διαδικασία εκδημοκρατισμού. Είχε βιώσει την εμπειρία της μετάβασης σε μία οικονομία της αγοράς από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, πλην όμως η οικονομική φιλελευθεροποίηση δε συνοδευόταν από περισσότερη πολιτική ελευθερία. Η Τουρκία είχε δυσκολίες να προσαρμοστεί στην αναδυόμενη φιλελεύθερη δημοκρατική τάξη. Εξακολουθούσε να λειτουργεί μέσα σε ένα αυταρχικό κοσμικό Κεμαλικό πλαίσιο που υποστηριζόταν από το ισχυρό στρατιωτικό κατεστημένο, καταπιέζοντας τις Κουρδικές, Ισλαμικές και αριστερές πολιτικές ταυτότητες. Η άνοδος επομένως του Ισλαμισμού και του Κουρδικού εθνικισμού σκλήρυνε ακόμη περισσότερο τον Κεμαλικό αυταρχικό κοσμικισμό (σεκιουλαρισμό)⁵⁶. Έτσι, η αδυναμία της Τουρκίας να εφαρμόσει τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις προς τον εκδημοκρατισμό καθώς και η στροφή μετέπειτα της διακυβέρνησης Ερντογάν προς τον συντηρητισμό και ειδικά τον εννοούμενο ως προς τη θρησκευτική του εκδοχή, με επίκεντρο τον Ισλαμισμό, έγινε η αιτία να μη γίνει ουσιαστικά ποτέ αποδεκτή ως υποψήφια για ένταξη στην Ε.Ε. χώρα, αλλά ως εταίρος με ειδικό καθεστώς συνεργασίας. Τόσο η θρησκευτική διαφοροποίηση, που έτεινε να μετατρέψει την Τουρκία σε μία θεοκρατική χώρα τύπου Ιράν, όσο και η απουσία βασικών ελευθεριών και η καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν ενάντια στις δημοκρατικές αξίες και τον πολιτισμό της Ευρώπης. Δεν ήταν ωστόσο εύκολο να αγνοηθεί ως αγορά και εμπορικός εταίρος, λόγω ακριβώς πληθυσμιακού δυναμικού και γεωγραφικής τοποθεσίας στο σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης.

3.3.4 Η εξέλιξη της Τουρκικής στρατηγικής κουλτούρας από την ανάληψη εξουσίας του Ερντογάν έως σήμερα

Η στρατηγική κουλτούρα υπόκειται σε μεταβολές με το πέρασμα του χρόνου, καθώς νέες εμπειρίες αφομοιώνονται, κωδικοποιούνται και ερμηνεύονται πολιτιστικά. Ο νέο-Οθωμανισμός εισήχθη το 1983 από το Κόμμα της Ευημερίας,

⁵⁵ Hamilton and Spohr, 2019: σελ. 470.

⁵⁶ Βλ. στο ίδιο, σελ. 473.

ως μια ιδεολογία πιστή στο Ισλάμ και στα διδάγματά του και αντίθετη σε δυτικές ιδέες και πρακτικές, καθώς η δυτική επιρροή θεωρούταν ακριβώς ως υπεύθυνη για την οπισθοδρόμηση της κοινωνίας. Ωστόσο, άρχισε να έχει ουσιαστικό αντίκτυπο στην πολιτική της Τουρκίας από το 2002, όταν ανήλθε στην εξουσία το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης με πρωθυπουργό τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Η Τουρκία, με την έμμονη επιδίωξή της να δεθεί στο άρμα της Δύσης, έχασε το «στρατηγικό της βάθος» και απομακρύνθηκε από τους παραδοσιακούς και φυσικούς διπλωματικούς, οικονομικούς και πολιτικούς δεσμούς της, που είχε από την εποχή ακόμη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια, τη Βόρεια Αφρική και την Ευρασία. Αρχικά τουλάχιστον, το νέο αυτό δόγμα δεν περιείχε ιμπεριαλιστική ρητορική και δε φαινόταν να επιδιώκει την πλήρη απομάκρυνση από την προοπτική της εισδοχής στην Ε.Ε.⁵⁷ Ωστόσο, μετά την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε. το 2004 και την ύπαρξη του συνακόλουθου δικαιώματός της για αρνησικυρία (βέτο) έναντι της εισδοχής της Τουρκίας, οι νέο-Οθωμανιστές απογοητεύτηκαν από τη Δύση και συντάχθηκαν με την εθνικιστική γραμμή των Κεμαλιστών. Η κατάσταση βέβαια αυτή επιδεινώθηκε περαιτέρω από το 2018, όταν, όπως αναφέρθηκε, οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις για την είσοδο της Τουρκίας στην Ε.Ε. πάγωσαν εξαιτίας της οπισθοδρόμησής της σε θέματα δημοκρατίας, κράτους δικαίου και θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Παράλληλα, μία οικονομική άνθιση που γνώρισε η Τουρκία κατά τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης Ερντογάν έγινε η αιτία να καλλιεργηθεί ένα αίσημα μεγαλείου στην Τουρκία ενώ, κατά την αραβική άνοιξη⁵⁸, οι αραβικές χώρες ενθαρρύνθηκαν να ακολουθήσουν το Τουρκικό μοντέλο του εκκοσμιευμένου ισλαμισμού. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η επιδίωξη να αποτελέσει η Τουρκική Δημοκρατία τον εμπνευστή ηγέτη του εκδημοκρατισμού του Αραβικού κόσμου και των προσπαθειών απελευθέρωσης. Με την έναρξη όμως της εμφύλιας διαμάχης το 2011 στη Συρία, λόγω των εξεγέρσεων που ξέσπασαν σε διάφορες πόλεις της κατά την εξέλιξη της Αραβικής Άνοιξης, προκλήθηκε και ένα μεγάλο προσφυγικό ρεύμα που μέρος του διοχετεύτηκε στην Τουρκία. Η αρχική αντίδραση

⁵⁷ Μαυρουδής, «Τουρκικός Γκολισμός. Το κυρίαρχο ρεύμα στην Τουρκία;» σελ. 18-20.

⁵⁸ «Αραβική Άνοιξη» ονομάστηκε ένα κύμα διαδηλώσεων και διαμαρτυριών στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική που εκδηλώθηκε από τις 18 Δεκεμβρίου του 2010. Κοινό γνώρισμα των διαδηλώσεων ήταν οι μαζικές διαμαρτυρίες με καμπάνιες, απεργίες, πορείες, καθώς και η χρήση κοινωνικών δικτύων (όπως το Facebook, το Twitter και το YouTube), για την οργάνωση, την επικοινωνία, και την ενημέρωση περί των προσπαθειών των κρατών για καταπίεση και λογοκρισία.

της τελευταίας ήταν να εντάξει τους πρόσφυγες σε ένα καθεστώς προσωρινής προστασίας, ενώ δε θεώρησε ότι αποτελούσαν απειλή ή κίνδυνο σε τοπικό ή διεθνές επίπεδο. Μάλιστα προσπάθησε να προβάλλει τον ρόλο του «κεντρικού κράτους» της παγκόσμιας κοινότητας που έχει τη δύναμη και τη θέληση να συνδράμει αποφασιστικά στην επίλυση ανθρωπιστικών και πολιτικών προβλημάτων. Όταν όμως άρχισε να αυξάνεται ο αριθμός των προσφύγων και να προστίθενται και μεταναστευτικές ροές, εγέρθηκαν σοβαρές αντιδράσεις στους κόλπους της Τουρκικής κοινωνίας, κυρίως εξαιτίας της επιβάρυνσης της Τουρκικής οικονομίας, τουλάχιστον πριν τη σχετική χρηματοδοτική βοήθεια από την Ε.Ε.. Το αποτέλεσμα ήταν η Τουρκία να αναθεωρήσει την αρχική πολιτική προστασίας που είχε υιοθετήσει, εφαρμόζοντας πλέον την καταγραφή των προσφύγων και ζητώντας σε κάθε ευκαιρία την ίση κατανομή του βάρους. Πέτυχε κατά αυτόν τον τρόπο τον χαρακτηρισμό της ως εταίρου - κλειδί στη μακροπρόθεσμη διαχείριση του προσφυγικού, με άμεσο αποτέλεσμα να ενισχυθεί πολύ η διαπραγματευτική της θέση έναντι της Ε.Ε. γενικά και της Ελλάδας ειδικότερα.

Η πίεση ωστόσο που δέχτηκε από την Ε.Ε. στο εν λόγω ζήτημα οδήγησε στη Συμφωνία Ε.Ε. - Τουρκίας του 2014. Αυτή αφορούσε στην επανεισδοχή προσώπων που διαμένουν χωρίς άδεια στην επικράτεια μιας χώρας της Ε.Ε., αφού διέμειναν ή διήλθαν από την Τουρκία, στο πλαίσιο της αποτελεσματικότερης καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης. Η Τουρκία, αν και αποδέχτηκε τη σχετική χρηματοδότηση από την Ε.Ε., δεν τήρησε τη συμφωνία και εργαλειοποίησε το μεταναστευτικό πρόβλημα, με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση της εξωτερικής της πολιτικής. Από τη μία μεριά αυτή είχε ως σκοπό τον εκβιασμό της Ε.Ε., μέσω άσκησης ήπιας ισχύος, προς απορρόφηση επιπλέον κονδυλίων για την τήρηση της συμφωνίας, δεδομένης και της δεινής οικονομικής και πολιτικής κατάστασης που έχει περιέλθει μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 2016⁵⁹. Από την άλλη μεριά θεώρησε ότι η άσκηση πίεσης στην Ελλάδα, μέσω των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών, αποτελούσε μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για την υλοποίηση των επεκτατικών της βλέψεων που υπαγορεύονταν από το συνδυασμό

⁵⁹ Η απόπειρα πραξικοπήματος το 2016 στην Τουρκία συνέβη κατά τις βραδινές ώρες της 15ης Ιουλίου και πρώτες πρωινές της 16ης Ιουλίου του 2016, και διήρκεσε για αρκετές ώρες έως ότου πριν το μεσημέρι της 16ης Ιουλίου είχε πλέον διαπιστωθεί πως είχε αποτύχει οριστικά. Η ενέργεια φέρεται, σύμφωνα με την τουρκική κυβέρνηση, να είχε ενορχηστρωθεί από ομάδα στρατιωτικών εντός των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων. Μαζικές συλλήψεις στρατιωτικών, αστυνομικών και δικαστικών υπαλλήλων, άλλων δημόσιων λειτουργών και αντιφρονούντων ακολούθησαν την απόπειρα του πραξικοπήματος, με αποτέλεσμα διεθνείς αντιδράσεις.

του νέο-Οθωμανικού και εθνικιστικού της προσανατολισμού. Η παράνομη προώθηση χιλιάδων μεταναστών και προσφύγων από μουσουλμανικές κυρίως χώρες σε Ελληνικό έδαφος, σε συνδυασμό με την καθοδήγηση αυτών από Τουρκικές μυστικές υπηρεσίες που εκτιμάται ως εξόχως πιθανή, συνιστά μία υβριδική απειλή κατά της Ελλάδος αρχικά και κατ' επέκταση της Ε.Ε., καθώς τα σύνορα της πρώτης αποτελούν συγχρόνως και τα ευρωπαϊκά. Τα γεγονότα που συνέβησαν στις Καστανιές του Βορείου Έβρου στις αρχές του 2020, όταν χιλιάδες μετανάστες αποπειράθηκαν να εισέλθουν παράνομα στην Ελλάδα με τη βοήθεια των Τουρκικών αρχών αλλά και τον εκφοβισμό από τον Τουρκικό στρατό, αποδεικνύει περίτρανα γιατί η Τουρκία συνιστά αναξιόπιστο εταίρο για την Ε.Ε. αλλά και αποσταθεροποιητικό παράγοντα στην περιοχή. Μετά την αποτυχία του εγχειρήματος της Τουρκίας στον Έβρο και τη φανέρωση των κρυφών της σχεδιασμών, δεν υπήρχε άλλος τρόπος για να επιβάλλει τις πάγιες επιδιώξεις της από το να χρησιμοποιήσει τις ένοπλες δυνάμεις της. Ο στόχος ήταν η αναθεώρηση της συνθήκης της Λωζάννης και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των νησιών του Αιγαίου καθώς και η εκμετάλλευση των αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, ανέπτυξε το στόλο της σε ρόλο προστασίας του εξερευνητικού της πλοίου κατά τις προσπάθειες για σειсмоγραφικές έρευνες εντός Ελληνικής υφαλοκρηπίδας, με απώτερο σκοπό να επιτύχει ό,τι δεν πέτυχε με την ήπια ισχύ. Όπως έχει υποστηριχθεί προηγουμένως στην παρούσα εργασία, η Τουρκία προβαίνει στη χρήση σκληρής ισχύος, έστω και χωρίς πραγματική εμπλοκή, όταν συνειδητοποιεί ότι οι διπλωματικές της προσπάθειες αποβαίνουν άκαρπες. Εν προκειμένω, χρησιμοποιεί ένα συνδυασμό στρατηγικής του πειθαναγκασμού με αυτή του διαίρει και βασίλευε. Η πρώτη υλοποιείται μέσω της απειλής πολέμου και της ελεγχόμενης κλιμάκωσης της κρίσης στην Ανατολική Μεσόγειο με την Ελλάδα, προκειμένου να αναγκάσει την τελευταία σε υποχωρήσεις. Η δεύτερη εκφράζεται μέσω μίας προσπάθειας διάσπασης της ενότητας της Ε.Ε. στο ζήτημα, με φανερή και μυστική διπλωματία, επιχειρώντας να σύρει την Ελληνική Κυβέρνηση σε διαπραγματεύσεις με ανοιχτή την ατζέντα κατά τα συμφέροντά της. Το οξύμωρο είναι ότι, ενώ η επιδίωξή της είναι η αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης για να εδράσει μελλοντικές εδαφικές διεκδικήσεις της, επικαλείται διεθνώς όρους της εν λόγω συνθήκης που κατά τη ρητορική της έχει παραβιάσει η Ελλάδα και συγκεκριμένα την αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Εντωμεταξύ, μία συμφωνία με την Ελλάδα, έστω και για την υφαλοκρηπίδα και την

αποκλειστική οικονομική ζώνη, είναι καταρχήν δύσκολη λόγω της μή αναγνώρισης από την Τουρκία της διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS - 1982). Εξάλλου, ανασταλτικό παράγοντα αποτελεί και το γεγονός της Τουρκικής αμφισβήτησης εκ προοιμίου του Ελληνικού κυριαρχικού χώρου.

Συχνά επίσης, η Τουρκία προβάλλει τις διεκδικήσεις της μέσω μεγάλων διακλαδικών ασκήσεων που διεξάγει, αποδεικνύοντας ότι η στρατηγική της κουλτούρα εμπλουτίζεται με νέους στόχους που αφορούν έναν πιο παγκόσμιο ρόλο. Αυτός συνίσταται στην αναγνώρισή της ως διεθνούς δρώντος σε περιοχές όπου διακυβεύονται συμφέροντα και άλλων χωρών και ειδικά μεγάλων δυνάμεων, όπως στην Ανατολική Μεσόγειο, στη Μαύρη Θάλασσα και στο Αιγαίο. Για παράδειγμα τελευταία, η μεγάλη αεροναυτική άσκηση με την επωνυμία «Γαλάζια Πατρίδα» (Mavi Vatan), διεξαγόμενη με επίκεντρο τα νότια της Κρήτης αλλά και μια τεράστια θαλάσσια περιοχή ανατολικά της Ρόδου και δυτικά της Κύπρου, καταδεικνύει την αποφασιστικότητα της Τουρκίας να προχωρήσει σε μία επίδειξη ισχύος. Θεωρεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο στέλνει ένα ξεκάθαρο μήνυμα προς την Ελληνοκυπριακή πλευρά αλλά και την Ευρώπη πως δε σκοπεύει να κάνει πίσω ως προς τις προκλητικές και παράνομες διεκδικήσεις της στη λεκάνη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου. Βασικό της αφήγημα είναι το λεγόμενο δόγμα των «δυόμισι πολέμων» που διεξάγονται σε τρία διαφορετικά μέτωπα χωρίς επιστράτευση. Η Τουρκία, όπως έχουν υποστηρίξει διπλωμάτες της στο πρόσφατο παρελθόν, χρειάζεται να υιοθετήσει μια τέτοια στρατηγική για την εθνική της ασφάλεια, σύμφωνα με την οποία θα μπορούσε να έχει *«ικανοποιητικές, αποτρεπτικές και ραγδαία ενισχυόμενες δυνάμεις τόσο στο Αιγαίο όσο και στα νότια μέτωπα (Ελλάδα και Συρία αντίστοιχα), ενώ ταυτόχρονα να μπορεί να διαχειριστεί την Κουρδική απειλή στο εσωτερικό μέτωπο («μισός πόλεμος») που μπορεί να λειτουργήσει και ως εργαλείο στα χέρια εξωτερικών δυνάμεων⁶⁰»*. Πρόσφατα μάλιστα, η ρητορική για την υποτιθέμενη «Γαλάζια πατρίδα» έχει γίνει ολοένα πιο επαναλαμβανόμενη, ενώ συχνά προβάλλεται από την Τουρκία το επιχείρημα υπέρ της αποτροπής μετατροπής του Αιγαίου σε ελληνική λίμνη που συνιστά, κατά την αντίληψή της, η επέκταση των Ελληνικών εθνικών χωρικών υδάτων σε 12 ναυτικά μίλια (αιτία πολέμου).

⁶⁰ Τζιάρρας, «Οι Δυόμισι Πόλεμοι και η Άσκηση Mavi Vatan: Στρατηγική Κουλτούρα και το νέο Στάδιο της Τουρκικής Στρατηγικής», 2019: σελ. 5.

Όσον αφορά στην προσέγγιση της Τουρκίας στα άλλα μέτωπα, στο άμεσο γεωπολιτικό της περιβάλλον αλλά και έναντι των μεγάλων δυνάμεων, φαίνεται ότι επενδύει σε εξίσου δυναμικές πολιτικές προκειμένου να προωθήσει ένα εύρος συμφερόντων της με συγκεκριμένους τρόπους. Ειδικά από το 2016 και ύστερα, επιδιώκει διακαώς μεγαλύτερη ανεξαρτησία και οπωσδήποτε έναντι των δυτικών συμμάχων της. Στην πορεία για να το επιτύχει αυτό, όπως διατείνονται Τούρκοι πολιτικοί και αναλυτές, θα κινηθεί αποφασιστικά προκειμένου να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της, στηριζόμενη στη σκληρή ισχύ και στις στρατιωτικές επεμβάσεις στο εξωτερικό⁶¹. Αυτό έχει να κάνει με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τις απειλές γύρω της, γεγονός που εξηγεί και τη νέα στρατηγική της κουλτούρα. Εν προκειμένω, υπάρχει η πεποίθηση ότι η Τουρκία αντιμετωπίζει κατά το τρέχον χρονικό διάστημα μια υπαρξιακή απειλή από μια σειρά εχθρών, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, των Σύριων Κούρδων εταίρων της και ενός περιφερειακού άξονα που αποτελείται από τη Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Η καχυποψία της Τουρκίας έχει αυξηθεί κατακόρυφα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα, το οποίο χρέωσε σε ξένες δυνάμεις που έχουν, κατά τους ισχυρισμούς της, σκοπό να ανασχέσουν τη δυναμική της πορεία και να θέσουν σε κίνδυνο την ίδια της την ύπαρξη. Με το σύνθημα ότι η καλύτερη άμυνα είναι μία καλή επίθεση, επιδιώκει εντέλει να φέρει τη μάχη στους εχθρούς της, δοκιμάζοντας ενίοτε τις ανοχές τους για να αποκομίσει μακροπρόθεσμα οφέλη.

Αυτό φαίνεται να επιδιώκει και με τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων τις με τις Η.Π.Α., στη βάση εξίσωσης των όρων, ώστε να περιορίσει την επιρροή των τελευταίων στην εξωτερική της πολιτική. Προμηθευόμενη τα Ρωσικά αντιαεροπορικά συστήματα S-400 δοκιμάζει τα αντανάκλαστικά της αμερικανικής πολιτικής, που θεωρεί απαράδεκτη οποιαδήποτε δοσοληψία εξοπλισμών εκτός πλαισίου της Συμμαχίας⁶², και διακινδυνεύει την επιβολή οικονομικών κυρώσεων που θα επιδεινώσει περαιτέρω την ήδη φθίνουσα οικονομική κατάσταση της χώρας. Η λογική της στηρίζεται στον υπολογισμό ότι η Τουρκία είναι πολύ σημαντική για τις Η.Π.Α. ώστε οι τελευταίες να επιβάλλουν σκληρά αντίμετρα. Πράγματι, οι-

⁶¹ Danforth, «Turkey's New Hard Power Foreign Policy», 2020.

⁶² Για να λειτουργήσει το αντιαεροπορικό - αντιπυραυλικό σύστημα στο πλήρες φάσμα των δυνατοτήτων του απαιτείται διασύνδεση και διαλειτουργικότητα με τα νατοϊκά ηλεκτρονικά συστήματα παρακολούθησης αεράμυνας, κάτι που συνιστά σοβαρό κίνδυνο για τη διαρροή πληροφοριών προς τη Ρωσία.

κονομικές κυρώσεις δεν επιβλήθηκαν παρά τις σχετικές δηλώσεις από Αμερικανούς αξιωματούχους, ενώ η απώλεια για την Τουρκική πλευρά ήταν η αναστολή της προμήθειας αεροσκαφών 5^{ης} γενιάς (F-35). Ωστόσο, η αποστέρηση της επιχειρησιακής αυτής αναβάθμισης της όντως γηρασμένης Τουρκικής πολεμικής αεροπορίας, αντισταθμίστηκε εν μέρει από την προμήθεια των προηγμένων Ρωσικών συστημάτων αεράμυνας. Αν και προς το παρόν η Τουρκία δε φαίνεται να προβαίνει σε ενεργοποίησή τους, που αποτελεί κόκκινη γραμμή για τους Αμερικανούς, εντούτοις προχώρησε στη δοκιμή τους επιβαρύνοντας τη θέση της έναντι του διεθνούς παράγοντα.

Στο μέτωπο της βορειοανατολικής Συρίας η Τουρκία υιοθέτησε μια παρόμοια ισχυρή προσέγγιση, απειλώντας επανειλημμένα με στρατιωτική δράση και διακινδυνεύοντας ακόμη και εμπλοκή με αμερικανικά στρατεύματα, προκειμένου να κάμψει την αμερικανική αντίδραση σε μια Τουρκική εισβολή στα εδάφη της κύριας Συριακής Κουρδικής πολιτοφυλακής (YPG). Στο συγκεκριμένο ζήτημα απέσπασε την έγκριση των Η.Π.Α., καθώς θεωρήθηκε θεμιτή η επίθεση στο πλαίσιο του δικαιώματος αυτοάμυνας. Το αφήγημα πίσω από αυτή την επιθετική ενέργεια ήταν η δημιουργία ασφαλούς ζώνης εκτός συνόρων για την αποτροπή και παρεμπόδιση επιθέσεων στο εσωτερικό της Τουρκίας. Πρακτικά όμως αποσκοπεί στην απαξίωση των εδαφικών ισχυρισμών των Κούρδων στο βορρά και στη ματαίωση οποιασδήποτε προσπάθειας ενοποίησης των Κουρδικών πληθυσμών προς δημιουργία ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους. Στο βορειοδυτικό τμήμα της Συρίας, όπου η Τουρκία επίσης επιχειρεί παρέχοντας προστασία στις δυνάμεις της Συριακής αντιπολίτευσης, κινδυνεύει να υποστεί σοβαρή ήττα καθώς οι Συριακές κυβερνητικές δυνάμεις, με την υποστήριξη Ρωσικών στρατευμάτων, προωθούνται προς την Ιντλίμπ δίχως καμία πιθανότητα ανάσχεσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο διακινδυνεύει η Τουρκία συνέπειες χωρίς επιστροφή, τόσο για τη ζώνη ασφάλειας στα βορειοανατολικά όσο και για την περιοχή του Αφρίν που κατέχει στα βορειοδυτικά. Φαίνεται δηλαδή ότι η προσπάθειά της να ασκήσει ανεξάρτητη πολιτική, δίχως να υπολογίζει τους Ρώσους που διαθέτουν την απαραίτητη ισχύ για να την εκτοπίσουν από τη Συρία αλλά και τους Αμερικανούς που στην παρούσα φάση αδιαφορούν για την προστασία της, θα πέσει στο κενό.

Στην Ανατολική Μεσόγειο, με πρόσχημα την προστασία των δικαιωμάτων της στην εκμετάλλευση αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου, η

Τουρκία προέβη επίσης σε δυναμική στάση, αμφισβητώντας ευθέως το δικαίωμα της Κυπριακής Δημοκρατίας να εκμεταλλευτεί τα κοιτάσματα εντός της αποκλειστικής οικονομικής της ζώνης χωρίς τη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων. Αρχικά απέστειλε πολεμικά πλοία για εκφοβισμό των Ιταλικών και Γαλλικών εταιριών που πραγματοποιούν εξερευνητικές γεωτρήσεις στα Κυπριακά ύδατα, ενώ στη συνέχεια αδειοδότησε δικά της σεισμογραφικά πλοία και πλωτά γεωτρύπανα προς διεκδίκηση των αξιώσεών της. Όλες αυτές τις κινήσεις τις ανέλαβε ουσιαστικά για δύο λόγους. Πρώτον για να αντιμετωπίσει μια συμμαχία περιφερειακών δυνάμεων με υψηλή δυναμική, όπως του Ισραήλ, της Αιγύπτου και της Ελλάδος, καθώς και τα αντίθετα οικονομικά συμφέροντα σημαντικών δυνάμεων όπως της Γαλλίας και της Ιταλίας⁶³. Δεύτερον για να εμποδίσει τη μεταφορά φυσικού αερίου από την Ανατολική Μεσόγειο στις αγορές της Ευρώπης, μέσω του σχεδίου για τον αγωγό EastMed⁶⁴, αγνοώντας τις ανάγκες εκατομμυρίων Ευρωπαίων για εναλλακτικές πηγές ενέργειας. Επιπλέον, στην προσπάθειά της να αναγνωριστεί ως χώρα ισχυρή που υπερασπίζεται τις νόμιμες κυβερνήσεις άλλων μουσουλμανικών χωρών, παρείχε ανοιχτά τη στήριξή της στην Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας της Τρίπολης κατά την εμφύλια σύγκρουση που μαίνεται στη Λιβύη, εναντίον του Εθνικού Λιβυκού Στρατού. Μάλιστα, ενώ αρχικά δεν είχε μεταφέρει δυνάμεις και μέσα στην περιοχή, πέτυχε με την ανοχή του ΝΑΤΟ και παρά τη ναυτική επιχείρηση επιβολής εμπάργκο όπλων της Ε.Ε., να ενισχύσει μέσω θάλασσας και αέρα τις κυβερνητικές δυνάμεις απέναντι στην Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και τη Ρωσία, που είχαν ταχθεί εξ' αρχής με τον αντίπαλο. Στόχος της Τουρκίας στη συγκεκριμένη περίπτωση, πλην της εκβιαστικής σύναψης συμμαχίας στο πλαίσιο του ανταγωνισμού για επιρροή με αντάλλαγμα την υποστήριξη προς το αδελφό μουσουλμανικό έθνος, ήταν όπως φαίνεται και η συμμετοχή στα κέρδη από το Λιβυκό πετρέλαιο, προκειμένου να περιορίσει την εξάρτησή της από άλλες πηγές. Συνεχίζοντας την πολιτική εκβιασμού μέσω της στρατιωτικής υποστήριξης, πέτυχε επιπροσθέτως να εκμαιεύσει τη συγκατάθεση της πλευράς με την οποία συναλλάσσεται, στη σύναψη του παράνομου «Τουρκολιβυ-

⁶³ Corlu, «Erdogan's micro-imperialism could prove disastrous for Turkey and its neighbours», 2020: σελ. 3.

⁶⁴ Οι εργασίες για τον αγωγό EastMed που θα ενώσει τα Κυπριακά και τα Ισραηλινά κοιτάσματα φυσικού αερίου με την Κρήτη, την ηπειρωτική Ελλάδα και την Ιταλία δεν έχουν ξεκινήσει ακόμη. Η προετοιμασία του διαγωνισμού για την κατασκευή του έχει επιπλέον περιπλακεί από την προκλητικότητα της Τουρκίας, η οποία διεκδικεί δικαιώματα πάνω στη διαδρομή του: τελευταία αφορμή ήταν η διμερής συμφωνία με τη Λιβύη που παρανόμως μοιράζει τη Μεσόγειο μεταξύ Άγκυρας και Τρίπολης και προσφάτως πρωτοκολλήθηκε στον Ο.Η.Ε.

κού» Συμφώνου⁶⁵ που τέμνει την αποκλειστική οικονομική ζώνη της Ελλάδας. Προφανής σκοπός πίσω από αυτή την ενέργεια ήταν η αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων πρωτίστως της Ελλάδος και της Κύπρου, η διεκδίκηση μεριδίου από τα κοιτάσματα της Μεσογείου αλλά και η ακύρωση των σχεδίων κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου που προαναφέρθηκε.

Ο ανορθολογικός επεμβατισμός της Άγκυρας, είτε με προβολή ναυτικής ισχύος σε μικρότερες χώρες (περιπτώσεις Ελλάδος - Κύπρου) είτε με την αποστολή Συρίων Ανταρτών σε αποτυχημένα κράτη (Λιβύη) που μαστίζονται από εμφυλίους πολέμους, καταδεικνύει δύο γεγονότα. Πρώτον ότι η Τουρκία απέχει από το να διαθέτει τη στρατιωτική και οικονομική δυνατότητα που απαιτείται για υποστήριξη δυνάμεων εκτός συνόρων, σε αντίθεση με ό,τι προβάλλει στο εξωτερικό, και δεύτερον ότι μετατρέπεται σε έναν άκρως αποσταθεροποιητικό παράγοντα για την ειρήνη και την ασφάλεια στην ευρύτερη περιοχή. Όπου έχει επέμβει μέχρι σήμερα, φαίνεται να έχει οξύνει τις αντιθέσεις και να έχει συντελέσει σε επικίνδυνη κλιμάκωση των τρεχουσών συγκρούσεων, με πιο πρόσφατο παράδειγμα την κεκαλυμμένη στρατιωτική υποστήριξη του Αζερμπαϊτζάν εναντίον της Αρμενίας στο θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ στον Καύκασο. Η επεκτατική νεο-Οθωμανική στρατηγική κουλτούρα, που εκφράστηκε προοδευτικά όλο και πιο έντονα κατά τη διακυβέρνηση Ερντογάν, αποτελεί ένα συνδυασμό προηγούμενων αντιλήψεων εθνικών απειλών ασφάλειας με μία ενεργή διαχείριση των εθνικών ανασφαλειών, δηλαδή με έναν πιο εξωστρεφή, διεκδικητικό και μή φοβικό τρόπο⁶⁶. Στην πορεία δεν περιορίζεται μόνο σε ζητήματα άμυνας αλλά περιλαμβάνει την προβολή διαφόρων ειδών ισχύος (στρατιωτικής, οικονομικής, ιδεολογικής κ.α.), χωρίς ωστόσο να διαφαίνεται κάποιο σημαντικό όφελος για τα εθνικά της συμφέροντα, με δεδομένο ότι έχει προσελκύσει την αρνητική προσοχή του διεθνούς παράγοντα.

3.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

⁶⁵ Στις 27 Νοεμβρίου 2019 στην Κωνσταντινούπολη, η Τουρκία και η αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ κυβέρνηση της Λιβύης, προχώρησαν σε μια αυθαίρετη και αγεωγράφητη υπογραφή μνημονίου συνεργασίας η οποία παραβιάζει κάθε κανόνα διεθνούς δικαίου, σχετικά με τον καθορισμό των θαλάσσιων δικαιοδοσιών. Παράλληλα, υπέγραψαν και μνημόνιο συνεργασίας για την Ασφάλεια και Άμυνα. Πρόσφατα (Οκτ. 2020) το μνημόνιο έλαβε και αριθμό πρωτοκόλλου στον Ο.Η.Ε. χωρίς ωστόσο να εξεταστεί η ουσία και η νομιμότητά του.

⁶⁶ Τζιάρρας, «Οι Δυόμισι Πόλεμοι και η Άσκηση Mavi Vatan: Στρατηγική Κουλτούρα και το νέο Στάδιο της Τουρκικής Στρατηγικής», 2019: σελ. 6.

Μελετώντας την περίπτωση της Τουρκίας, γίνεται αντιληπτή η βαθιά επιρροή στη στρατηγική της κουλτούρα από το Οθωμανικό της παρελθόν, η οποία αν και δε φάνηκε από ιδρύσεως της Τουρκικής Δημοκρατίας, άρχισε να επανέρχεται τα τελευταία είκοσι χρόνια. Αρχικά η Κεμαλική προσέγγιση στη Δύση, με την προσπάθεια εκσυγχρονισμού και εκκοσμίκευσης του κράτους και την ταυτόχρονη απόπειρα του Οθωμανικού παρελθόντος, της εξασφάλισε μία περίοδο μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες την οποία και επιδίωξε περαιτέρω με τη μή ανάμιξη σε συγκρούσεις άλλων και την ουδέτερη στάση της. Ωστόσο, καθώς η προάσπιση της εδαφικής της ακεραιότητας αποτελούσε μία σημαντική προτεραιότητα του Κεμαλικού καθεστώτος, απότοκο του συνδρόμου των Σεβρών, σύντομα βρέθηκε στην ανάγκη και μάλιστα δύο φορές να διαλέξει πλευρά. Η πρώτη φορά ήταν κατά τη διαφαινόμενη ήττα της ναζιστικής Γερμανίας στα τέλη του Β΄ Π.Π., όπου κινδύνευσε να βρεθεί στην πλευρά των ηττημένων, ενώ η δεύτερη ακολούθησε λίγα χρόνια μετά, με την πίεση του Σοβιετικού καθεστώτος που είχε εγείρει εδαφικές διεκδικήσεις εις βάρος της και την ώθησε να προσχωρήσει στην Ατλαντική Συμμαχία. Βέβαια, η συμμετοχή σε μία συμμαχία υπονοούσε και υποχρεώσεις, που εν προκειμένω ήταν η αποστολή δυνάμεων στη Κορέα στον ομώνυμο πόλεμο. Η εμπλοκή της εκτός συνόρων για πρώτη φορά σηματοδότησε και μία αλλαγή στη στρατηγική της κουλτούρα, που υποδείκνυε πλέον τη χρήση στρατιωτικής ισχύος στο εξωτερικό, εκεί που αποτύγχανε η διπλωματία να εξυπηρετήσει τους εθνικούς της σκοπούς. Αρχής γενομένης από την εισβολή στην Κύπρο το 1974, εισήλθε σε μία περίοδο έντονης παραβατικότητας, τόσο στο εσωτερικό μέτωπο με τη δίωξη του Κουρδικού στοιχείου, όσο και στις εξωτερικές της σχέσεις. Επί διακυβέρνησης Ερντογάν η κατάσταση αυτή οξύνθηκε περαιτέρω με μία στροφή στο νέο-Οθωμανισμό, στο συντηρητισμό, στην εθνικιστική ρητορική και γενικά με την υιοθέτηση μίας αναθεωρητικής πολιτικής με έντονες επεκτατικές βλέψεις εις βάρος των γειτόνων της. Η στρατιωτική εμπλοκή της σε πολλαπλά μέτωπα και η υποδαύλιση των διαφορών ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές, όπως και η διεκδίκηση ρόλου αυτόκλητου προστάτη των απανταχού μουσουλμάνων, την έχει υποβαθμίσει σε αποσταθεροποιητικό παράγοντα για την ευρύτερη Ευρασιατική περιοχή και την Ανατολική Μεσόγειο. Η απομάκρυνση από τη Δύση, που γίνεται εμφανής, τόσο από τις προσπάθειές της για στρατηγική αυτονομία, όσο και από την πολιτική των προκλήσεων που έχει επιλέξει έναντι της Ε.Ε. αλλά και έναντι των Η.Π.Α. τελευταία, δεν αποτελεί καλό οίωνό για το μέλλον της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

ΙΣΡΑΗΛ - ΤΟΥΡΚΙΑΣ, ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΥΓΚΡΙΣΗΣ

Η μελέτη της στρατηγικής κουλτούρας, ως έννοιας ευρύτερης από το στρατηγικό δόγμα όπως υποστηρίχτηκε στην παρούσα εργασία, ασφαλώς και λαμβάνει υπόψη της τις παραδόσεις ενός έθνους, αξίες, στάσεις, πρότυπα συμπεριφοράς, συνήθειες, σύμβολα, επιτεύγματα καθώς και ιδιαίτερους τρόπους προσαρμογής στο περιβάλλον και επίλυσης προβλημάτων σε σχέση με την απειλή ή χρήση ισχύος. Για να είναι δυνατός ο εντοπισμός των ως άνω στοιχείων είναι απαραίτητη η παρατήρηση σε βάθος χρόνου ούτως ώστε να σχηματιστούν τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα συμπεριφοράς και να αποκρυσταλλωθεί μία γενική εικόνα για τη στρατηγική κουλτούρα. Αν και όπως ήδη αναφέρθηκε η στρατηγική κουλτούρα δε μένει σταθερή στο σύνολό της στο χρόνο, υπό την έννοια ότι κάποια στοιχεία της μπορεί ενίοτε να μεταβάλλονται, είναι εντούτοις δυνατή μία διάκριση με βάση την ανθεκτικότητα των αντιλήψεων και την επανάληψη των συμπεριφορών των κρατών στα θέματα εξωτερικής πολιτικής και εθνικής ασφάλειας. Σε καμία περίπτωση δεν υποστηρίζεται βέβαια ότι τα συμπεράσματα που εξάγονται από αυτή τη διαδικασία ανταποκρίνονται στα πραγματικά κίνητρα και πεποιθήσεις των κρατών κατά την εφαρμογή της υψηλής στρατηγικής τους, καθώς αυτά αποτελούν περιεχόμενο διαβαθμισμένων κειμένων που σπανίως αποδεδειγμένα στο ευρύ κοινό. Αν παρόλα αυτά συμβεί αυτό, θα είναι οπωσδήποτε μετά την παρέλευση σημαντικού χρονικού διαστήματος ώστε να είναι αδύνατον να παραχθούν αρνητικά αποτελέσματα για την εξωτερική πολιτική του κράτους που αποφασίζει να αποχαρακτηρίσει διαβαθμισμένα σχετικά αρχεία⁶⁷. Διαφορετικά η πρόσβαση σε τέτοιου είδους πληροφορίες πρέπει να θεωρείται κατά κανόνα απίθανη, με κίνδυνο βέβαια να υπάρχουν άστοχες γενικεύσεις κατά τη διαδικασία εξαγωγής συμπερασμάτων από την απλή παρατήρηση ενός μελετητή διεθνών συμπεριφορών. Κατ' αντίστοιχο τρόπο η συγκριτική στρατηγική, που όπως αναφέρθηκε αποτελεί ένα σχετικά νέο πεδίο στην πειθαρχία των διεθνών σχέσεων, είναι μία ακόμη πιο δύσκολη διαδι-

⁶⁷ Balzacq, Dombrowski, Reich, 2019: σελ. 286.

κασία. Πρέπει να εντοπιστούν οι παράμετροι που επηρεάζουν τη στρατηγική κουλτούρα εκάστου έθνους - κράτους και ακολούθως να παραλληλιστούν, ώστε να είναι δυνατή μία σύγκριση. Επιπλέον, είναι εποικοδομητικό κατά τη διαδικασία να αντιπαραβάλλονται τα δύο μοτίβα συμπεριφοράς και τα σχετικά κίνητρα άσκησης εξωτερικής πολιτικής, σε αντίστοιχες ιστορικές περιόδους.

4.2 ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΗ ΜΕΣΩ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ

4.2.1 Ιστορικό παρελθόν

Όπως προέκυψε από την προηγούμενη ανάλυση, αμφότερα τα έθνη, έχουν μία μακρά ιστορική πορεία που δίχως αμφιβολία επηρέασε και σχηματοποίησε τη στρατηγική τους κουλτούρα σε σημαντικό βαθμό, με κάποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους ως προς τη χρονική επίδραση ή ανθεκτικότητα του εν λόγω παράγοντα. Οι Ισραηλινοί, ως έθνος κατά βάση Εβραϊκό με χιλιάδων χρόνων ιστορία αλλά χωρίς πατρίδα μέχρι την ίδρυση του κράτους το 1948, έχει μία σημαντική διαφορά καθώς η βασανιστική του πορεία στη διασπορά και τα αίτια αυτής σημάδεψαν μόνιμα τη νοοτροπία του περί ασφάλειας. Οι διωγμοί που υπέστη στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας του και κυρίως σε Ευρωπαϊκό έδαφος, διαμόρφωσε τη νοοτροπία πολιορκίας που το διακατέχει έως σήμερα, με δεδομένο ότι και οι Άραβες ποτέ δεν αποδέχτηκαν τον Εβραϊκό λαό ως οργανικό κομμάτι της Μέσης Ανατολής. Αντ' αυτού εργάστηκαν από κοινού, προκειμένου να τον εκριζώσουν από τις πατρογονικές του εστίες. Παρομοίως, παρά τη μακραίωνη διάσπαρτη ύπαρξή του στην Ευρώπη, δεν αφομοιώθηκε ποτέ ως Έθνος από τα φιλοξενούντα κράτη και αυτό χωρίς δική του υπαιτιότητα αποκλειστικά αφού θεωρήθηκε ως η «αιτία του κακού» από διάφορα ανελεύθερα καθεστώτα, με αποκορύφωμα το Ναζισμό και τη μαζική γενοκτονία που του επέβαλλε με το ολοκαύτωμα. Ο Σιωνισμός ως κίνημα επομένως, αν και τροχοπέδη για τις διεθνείς σχέσεις, αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη για την επιβίωση του Εβραϊκού έθνους που θεωρούσε τα βασικά ζητήματα εθνικής ασφάλειας στη βάση της καχυποψίας και της επιβεβλημένης προσοχής.

Από την άλλη μεριά, οι Τούρκοι ως το βασικό έθνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αν και με σημαντικά μικρότερη ιστορία, επηρέασαν βαθιά τα τεκταινόμενα στην Ευρωπαϊκή ήπειρο στο πέρασμά τους. Ως αρχικά νομαδικός λαός

που προήλθε από τα βόθρη της Ανατολής, κατάφερε και κατέκτησε, εκτοπίζοντας προγενέστερους κατοίκους και καταλύοντας την υπερχιλιετή βυζαντινή αυτοκρατορία, την αχανή αυτή επικράτεια που διαθέτει στο σταυροδρόμι ανατολής και δύσης. Στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατάφερε να ελέγξει μεγάλο μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, της Δυτικής Ασίας και της Βόρειας Αφρικής μεταξύ των 14ου και 20ού αιώνων, ενώ μαζί με τις άλλες εθνότητες αποτελούσε μία πολυγλωσσική και πολυθρησκευτική δομή. Η ήττα της Αυτοκρατορίας και η κατοχή μέρους της επικράτειάς της από τις συμμαχικές δυνάμεις μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν ως αποτέλεσμα το διαμελισμό της και την απώλεια των εδαφών της της Μέσης Ανατολής, που τα μοιράστηκαν το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία. Παρόλα αυτά η Τουρκία ως διάδοχος της Αυτοκρατορίας διατήρησε τον κεντρικό κορμό της άλλοτε επικράτειας της τελευταίας και δε λησμόνησε στην πραγματικότητα ποτέ τις προαναφερθείσες εδαφικές απώλειες. Από τα μέσα της δεκαετίας του '20 έγιναν εκτεταμένες προσπάθειες από τον Κεμάλ να περιοριστεί η οθωμανική κουλτούρα η οποία κρίθηκε οπισθοδρομική, ώστε η Τουρκία να μετατραπεί σε μια σύγχρονη κοσμική χώρα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Ωστόσο, παρά τη μακρόχρονη κυριαρχία της Κεμαλικής αντίληψης που είχε τις ρίζες της στην επιρροή της Δύσης, η στροφή στο Νέο-Οθωμανισμό, κυρίως από τη διακυβέρνηση Ερντογάν και μετά, καταδεικνύει τη βαθιά επίδραση του ιστορικού παρελθόντος στη στρατηγική κουλτούρα της Τουρκίας.

Θα μπορούσε επομένως να λεχθεί ότι τόσο η Τουρκία όσο και το Ισραήλ δε μπόρεσαν ποτέ να ξεφύγουν από τα ιστορικά τους βιώματα, που τις ανάγκασαν ως χώρες να αντιμετωπίζουν με καχυποψία τις προθέσεις άλλων χωρών στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής αλλά και εθνικής τους ασφάλειας. Αυτό ήταν δε φανερό κατά την ίδρυση των δύο νεοσύστατων κρατών από τον τρόπο με τον οποίο πέτυχαν την ανεξαρτησία τους. Αντιπαρατέθηκαν δηλαδή με δυνάμεις που προσπάθησαν είτε να εμποδίσουν τη δημιουργία κρατικής υπόστασης με διπλωματικά μέσα, είτε να την ακυρώσουν με επαναλαμβανόμενες και συνδυασμένες επιθετικές ενέργειες κατά της εδαφικής τους ακεραιότητας. Ακόμα και στην περίπτωση που η Τουρκία επιδίωξε μία πιο στενή σχέση με τη Δύση, έστω και σε βάρος της ανεξαρτησίας των κινήσεών της όπως συνέβη στην προσπάθεια του Κεμάλ να εκσυγχρονίσει το νεοσύστατο κράτος, η στρατηγική κουλτούρα που υποδείκνυε σχολαστικό έλεγχο της εξωτερικής της πολιτικής δε μεταβλήθηκε. Απεναν-

ντίας, η σταδιακή άνοδος του εθνικισμού, σε συνδυασμό με την επιστροφή στο συντηρητισμό, τη μη ανοχή στις διαφορετικές εθνότητες και τη βαθμιαία επαναφορά της επιρροής του Ισλάμ σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, οδήγησε αναπότρεπτα στην αναπόληση της ανεξάρτητης και επεκτατικής φύσης της Οθωμανικής εξωτερικής πολιτικής. Φυσικά, στην πορεία η Τουρκία ακολούθησε μία ακόμα πιο σχολαστική και προσεκτικά μελετημένη εξωτερική πολιτική, που με μέθοδο, υπομονή και επιμονή αλλά και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, στη βάση μόνιμων διεκδικήσεων, θα της απέφερε κατά την αντίληψή της τα επιδιωκόμενα εθνικά οφέλη.

4.2.2 Γεωγραφική θέση

Μία επιστήμη που συμβάλλει στη μελέτη των διεθνών σχέσεων ως εργαλείο της στρατηγικής είναι και η γεωπολιτική. Πρόκειται για μια μέθοδο μελέτης της εξωτερικής πολιτικής, ώστε να γίνει κατανοητή, να εξηγηθεί και τελικά να μπορεί να προβλεφθεί η συμπεριφορά των διεθνών πολιτικών δρώντων μέσα από γεωγραφικές μεταβλητές. Αυτές οι μεταβλητές περιλαμβάνουν το κλίμα/περιβάλλον, τον πολιτισμό, την τοπογραφία, τη δημογραφία, τους φυσικούς πόρους καθώς και εφαρμοσμένες επιστήμες της περιοχής που εξετάζεται. Υπ' αυτήν την έννοια, τόσο η Τουρκία όσο και το Ισραήλ δέχθηκαν σημαντική επιρροή στη στρατηγική τους κουλτούρα λόγω της γεωγραφικής θέσης που κατέχουν, αν και για διαφορετικούς λόγους.

Καταρχήν, όπως αναφέρθηκε και στο ιστορικό τους υπόβαθρο, οι δύο χώρες διαφέρουν ως προς ένα σημαντικό παράγοντα, το μέγεθος, τόσο πληθυσμιακά όσο και σε εδαφική έκταση. Το Ισραήλ ως ένα έθνος παραδοσιακά διωκόμενο και με μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού του σε διασπορά, κατέληξε να αποτελεί ένα μικρό από δημογραφικής άποψης κράτος στα όρια της εδαφικής του επικράτειας. Μάλιστα, η μη αποδοχή του στην περιοχή των πατρογονικών του εστιών από τα Αραβικά κράτη για δεκάδες χρόνια, όπως ήδη αναφέρθηκε, καθόρισε τη στρατηγική του κουλτούρα σε μέγιστο βαθμό με βάση τη νοοτροπία της πολιορκίας. Το γεγονός ότι συνορεύει περιμετρικά με εχθρικά διακείμενα μουσουλμανικά κράτη, τα οποία ανέκαθεν εποφθαλιμούσαν τα εδάφη του, σε συνδυασμό και με την έλλειψη στρατηγικού βάθους, διαμόρφωσε και διατήρησε την αμυντική του στρατηγική στη βάση της φιλοσοφίας του προληπτικού ή παρεμποδιστικού πλήγ-

ματος. Η ιδιαίτερη επιμέλεια στην ανάπτυξη στρατιωτικής ισχύος, στο πλαίσιο της εσωτερικής ενδυνάμωσης και της αυτοβοήθειας, θεωρήθηκε κάτι επιβεβλημένο λόγω της ύπαρξης πολλών και πληθυσμιακά υπέρτερων εχθρών. Αναγκαστικά η διπλωματική προσπάθεια τέθηκε σε δεύτερο πλάνο. Η χρήση κατ' επέκταση της στρατιωτικής ισχύος αποσκοπούσε στην επικοινωνία ενός αυστηρού μηνύματος αποτροπής στους αντιπάλους του ενώ η εξέλιξη στρατιωτικής τεχνολογίας αιχμής, σε συνδυασμό με τις υπέρτερες ικανότητες συντονισμού των επιχειρήσεων, του προσέδιδαν ισχυρό πλεονέκτημα. Σύμμαχος περαιτέρω στην αντιμετώπιση των πολλαπλών απειλών υπήρξε η αδυναμία συνεννόησης των αντιπάλων, που οδηγούσε αναπόδραστα τις από κοινού προσπάθειες σε διαίρεση. Έτσι δε χρειαζόταν η προσφυγή από μέρους του Ισραήλ σε έκνομες μεθόδους υποκίνησης εχθροπραξιών, κατά τη στρατηγική του διαίρει και βασίλευε.

Η Τουρκία πάλι, ως κληρονόμος του μείζονος ποσοστού της επικράτειας της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, βρέθηκε στο σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης που της προσέφερε τόσο ευκαιρίες όσο και προκλήσεις. Οι ευκαιρίες αφορούσαν συνεργασία με την Ευρώπη αλλά και Κεντρική Ασία - Καύκασο, Μέση Ανατολή και Αφρική. Ωστόσο, λόγω της αχανούς έκτασης που κατέχει, ήταν πάντα εκτεθειμένη σε απειλές και κινδύνους καθώς πολλές από τις συγκρούσεις των 20ού και 21ου αιώνων έλαβαν χώρα στην άμεση περίμετρό της, καθορίζοντας αποφασιστικά την αντίληψή της για την εθνική ασφάλεια. Η διαφορά όμως με το Ισραήλ ήταν αφενός ο σχεδόν δεκαπλάσιος αριθμητικά πληθυσμός και αφετέρου το μεγάλο στρατηγικό της βάθος, που της επιτρέπει να κλιμακώσει την άμυνά της σε διαδοχικές τοποθεσίες. Αυτοί οι δύο παράγοντες ήταν ανέκαθεν από μόνοι τους αποτρεπτικοί για τον υποψήφιο επιβουλέα. Επιπλέον, πλην της Ρωσικής Ομοσπονδίας και του Ιράν που πάντα θεωρούσε υπολογίσιμους αντιπάλους, τα άλλα κράτη με τα οποία συνορεύει είναι σαφώς πιο αδύναμα ή και αποτυχημένα (βλ. Συρία, Ιράκ), με αποτέλεσμα να μη διατρέχει το μόνιμο κίνδυνο του Ισραήλ ως κράτους περιστοιχιζόμενου από εχθρικά μουσουλμανικά κράτη.

4.2.3 Χρήση ήπιας - σκληρής ισχύος

Στο επίπεδο της διπλωματίας, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Τουρκία διήγνυσε μεγαλύτερη απόσταση, καθώς η συμμετοχή της στο NATO δημιούργησε εκτός από δικαιώματα και υποχρεώσεις, τις οποίες τουλάχιστον πριν τη διακυβέρ-

νηση Ερντογάν δεν παρέλειπε να εκπληρώσει. Παρ' όλα αυτά, η Τουρκία, μετά από μία μακρά περίοδο απομονωτισμού και επιδίωξης μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες, εισήλθε σε μία νέα κατάσταση κατά την οποία επαναξιολόγησε τη χρήση στρατιωτικής ισχύος σε σχέση με την εθνική της ασφάλεια. Το κύριο συμπέρασμα ήταν ότι, όπου αποτύγγανε η Τουρκική διπλωματία, ενεργό ρόλο αναλάμβανε ο στρατός για να επιβάλλει τις πάγιες επιδιώξεις της, μεταξύ των οποίων ήταν και ο επεκτατισμός εις βάρος των γειτόνων της. Σε αυτό το σημείο, θα μπορούσε να αναγνωρίσει κανείς μία ομοιότητα και μία διαφορά στη στρατηγική κουλτούρα, σε σύγκριση με το Ισραήλ. Αμφότερα τα κράτη είναι πρόθυμα να προβάλλουν την ισχύ τους και δη τη στρατιωτική ισχύ, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Όπως προαναφέρθηκε για το Ισραήλ, αν εξαιρεθούν λόγοι που σχετίζονται με τη δημιουργία τεχνητού αμυντικού βάθους και δικαιολογούν την κατοχή των τριών περιοχών που απέσπασε από τους γείτονές του (Λωρίδα της Γάζας, Δυτική όχθη Ιορδάνη και Υψίπεδα Γκολάν), η χρήση στρατιωτικής ισχύος ήταν καθαρά μία επικοινωνιακή στρατηγική για την επίτευξη αποτροπής. Αντίθετα για την Τουρκία, εκτός από εναλλακτική λύση στις αποτυχημένες διπλωματικές προσπάθειες, η στρατιωτική επέμβαση εξυπηρετούσε ως επιταχυντής εξελίξεων προς την ικανοποίηση των επεκτατικών της βλέψεων και αναθεωρητικών επιδιώξεων.

Σχετικά με το εύρος των στρατιωτικών δυνατοτήτων των δύο χωρών, ασφαλώς και εκ πρώτης όψεως θα έλεγε κάποιος ότι η Τουρκία υπερέχει, τόσο λόγω μεγαλύτερης πληθυσμιακής αναλογίας όσο και εξαιτίας του ότι διατηρεί έναν από τους μεγαλύτερους στρατούς του Βορειοατλαντικού Συμφώνου. Η ενσωμάτωση στη στρατηγική της κουλτούρα της πεποίθησης ότι διαθέτει τις αναγκαίες δυνάμεις και μέσα για να ανταπεξέλθει ταυτόχρονα σε επιχειρήσεις σε δύομισι μέτωπα αλλά και η προβολή της δυνατότητας αυτής, τόσο σε επικοινωνιακό επίπεδο όσο και με την πρακτική της του επεμβατισμού, θα μπορούσε να οδηγήσει στο εύκολο συμπέρασμα ότι όντως πρόκειται για μία στρατιωτικά πανίσχυρη χώρα. Όμως, είναι τόσο πολλοί οι παράγοντες που επηρεάζουν τη στρατιωτική της ισχύ και τέτοιες οι εκδηλώσεις της στην πράξη, που αποδεικνύουν ότι η λογική αυτή είναι υπεραπλουστευτική. Πρώτον, η Τουρκία εξαρτάται ακόμα σε μεγάλο ποσοστό από εισαγόμενους εξοπλισμούς, παρά την προσπάθειά της τελευταία να προχωρήσει σε αυτόνομη ανάπτυξη κύριων οπλικών συστημάτων, γεγονός που οφείλεται στην έλλειψη τεχνογνωσίας. Σε αυτό βέβαια συνέβαλλε και η προκλητική της

στάση απέναντι στις Η.Π.Α. με την προμήθεια των Ρωσικών συστημάτων αεράμυνας S-400, τα οποία απειλεί ότι θα ενεργοποιήσει ανά πάσα στιγμή στο άμεσο μέλλον ενώ ήδη έχει προβεί και σε δοκιμές των ραδιοεντοπιστών τους (ραντάρ) και βολές των εκτοξευτών. Αυτή ήταν και η αιτία που βρέθηκε εκτός του προγράμματος συμπαραγωγής των μαχητικών 5^{ης} γενεάς F-35, με παράλληλη συνέπεια την απώλεια μέρους της τεχνογνωσίας που θα αποδεδμευόταν από τις Η.Π.Α. στο πλαίσιο της συμφωνίας. Δεύτερον, αν παρατηρήσει κανείς τον τρόπο που εμπλέκει στρατιωτικές δυνάμεις στα διάφορα μέτωπα που έχει επέμβει, δε μπορεί παρά να διαπιστώσει ότι σε ελάχιστες περιπτώσεις επιχειρεί με τις δικές της ένοπλες δυνάμεις (βλ. περιοχή Αφρίν της Συρίας) και αυτό για δύο λόγους. Αφενός, η σε βαθιά ύφεση Τουρκική οικονομία δεν αντέχει την υποστήριξη στρατιωτικών δυνάμεων στο εξωτερικό και αφετέρου, αντικειμενικά, δε διαθέτει ούτε τον όγκο των στρατιωτικών δυνάμεων που απαιτούνται για την περίπτωση ούτε την επιχειρησιακή ικανότητα να αντιμετωπίσει οργανωμένο κράτος. Οπότε, προβαίνει στην τακτική του πολέμου δι' αντιπροσώπων, αποστέλλοντας σε αρκετές περιπτώσεις Συριακά ανταρτικά ένοπλα τμήματα ή και τζιχαντιστές για να φέρουν εις πέρας τους αντικειμενικούς της σκοπούς στα θέματα εξωτερικής πολιτικής. Αυτό έχει πράξει στη Λιβύη για να ενισχύσει τις στρατιωτικές δυνάμεις της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας απέναντι στις αντίστοιχες του Λιβυκού Εθνικού Στρατού και αυτό φημολογείται ότι έχει κάνει και στη σύγκρουση Αρμενίων και Αζέρων, υπέρ των δεύτερων, στη διαμάχη τους για το θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, είναι φανερό ότι με την άμεση ή έμμεση παρέμβασή της η Τουρκία παρεμποδίζει την εκχειρία, ενώ ειδικά στη δεύτερη ωθεί με τις ενέργειές της τις δύο πλευρές στο χείλος του ολοκληρωτικού πολέμου.

Από την άλλη μεριά το Ισραήλ, ως μικρή χώρα που φθίνει δημογραφικά, έπρεπε να βρει τρόπους να περιορίσει το σοβαρό αυτό μειονέκτημα για τη στρατιωτική του δυνατότητα. Ο τρόπος ήταν η σύγκλιση των προσπαθειών όλων των παραγόντων και συντελεστών της κοινωνίας προς την εξυπηρέτηση του εθνικού σκοπού, που δεν ήταν άλλος από την επιβίωση του κράτους μέσα στο εχθρικό περιβάλλον της Μέσης Ανατολής. Το ποσοτικό έλλειμμα στο προσωπικό των ενόπλων του δυνάμεων αντιμετωπίστηκε με την υποχρεωτική στράτευση ανδρών και γυναικών και με την απόδοση ικανής και ετοιμοπόλεμης εφεδρείας. Επίσης, προσφεύγοντας στην εσωτερική ενδυνάμωση, εκμεταλλεύτηκε πλήρως το επιστημονι-

κό δυναμικό του και τις ευκαιρίες για εισαγωγή της απαραίτητης τεχνογνωσίας από το εξωτερικό για την ανάπτυξη ανταγωνιστικής εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας. Το αποτέλεσμα ήταν ότι σήμερα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εξαγωγείς εξοπλισμών πίσω από τις Η.Π.Α., τη Γαλλία και τη Γερμανία, ενισχύοντας έμμεσα τη διπλωματική του προσπάθεια. Στο επιχειρησιακό πεδίο, τόσο κατά τον πόλεμο των έξι ημερών όσο και στον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ, κατήγαγε σημαντικές νίκες εναντίον συνδυασμένων και υπέρτερων εχθρών (Συρίας, Ιορδανίας, Αιγύπτου). Αυτό που κατάφερε ήταν να αποσπάσει τις τρεις διαφιλονικούμενες περιοχές (Γάζα, Δυτική Όχθη, Γκολάν) ως λάφυρα, αποσκοπώντας στη δημιουργία τεχνητού αμυντικού βάθους. Σε αυτό συνέβαλλε τόσο η αποφασιστικότητα και ικανότητα συντονισμού των Ισραηλινών Ε.Δ., όσο και η χρήση προηγμένων οπλικών συστημάτων. Ωστόσο, παρά την εμφανή ροπή των Αράβων προς την αποδιοργάνωση σε ταχέως εξελισσόμενες καταστάσεις και την έλλειψη συντονισμού τους, το Ισραήλ αδυνατούσε να υποστηρίξει έναν παρατεταμένο πόλεμο φθοράς, όπως ίσως θα ήταν σε θέση να πράξει η Τουρκία σε αντίστοιχη θέση και ασφαλώς οι Άραβες. Όμως και εκεί ακόμα η στρατηγική του Ισραήλ ήταν επιτυχής. Η υιοθέτηση της φιλοσοφίας του προληπτικού/παρεμποδιστικού χτυπήματος, σε συνδυασμό με την επιδίωξη ταχείας και αποφασιστικής νίκης, ήταν το κλειδί για την εξουδετέρωση των αντιπάλων του και την επίτευξη της επιθυμητής αποτροπής.

Όσον αφορά στο εσωτερικό μέτωπο, και οι δύο χώρες μοιράζονται έναν κοινό φόβο που έχει να κάνει με τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους από εθνότητες που διαβιούν στην επικράτειά τους και με τις οποίες βρίσκονται σε διαμάχη δεκάδες χρόνια, μετρώντας απώλειες εκατέρωθεν. Για την Τουρκία, η εθνότητα αυτή είναι οι Κούρδοι που κατοικούν στη Βόρεια Μεσοποταμία, σε μία περιοχή που ονομάζεται Κουρδιστάν και εκτείνεται στη νοτιοανατολική Τουρκία, το βόρειο Ιράκ, το δυτικό Ιράν και τη βόρεια Συρία. Από το 1984, το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα⁶⁸ (ΡΚΚ) έχει εμπλακεί σε ένοπλη σύγκρουση με το Τουρκικό κράτος, με αρχικό στόχο την επίτευξη ενός ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους και μεταγενέστερα την ικανοποίηση αιτήματος για ίσα δικαιώματα και Κουρδική αυτονομία στην Τουρκία. Η δημιουργία του και ο ένοπλος αγώνας υπήρξε το τελικό αποτέλεσμα

⁶⁸ Η οργάνωση ιδρύθηκε το 1978 στο χωριό Φις (κοντά στο Λίτζε) από μια ομάδα Κούρδων φοιτητών με επικεφαλής τον Αμπντουλάχ Οτζαλάν. Η ιδεολογία του ΡΚΚ ήταν αρχικά μια συγχώνευση επαναστατικού σοσιαλισμού και Κουρδικού εθνικισμού, επιδιώκοντας την ίδρυση ενός ανεξάρτητου, σοσιαλιστικού κράτους στην περιοχή, το οποίο επρόκειτο να γίνει γνωστό ως Κουρδιστάν.

των διαδοχικών αρνήσεων των Τουρκικών εθνικιστικών κυβερνήσεων να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες του Κουρδικού λαού για πολιτιστική και πολιτική αυτονομία. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις της Τουρκίας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στη βορειοανατολική Συρία και στο Ιράκ, αποσκοπούν ξεκάθαρα στη διάσπαση των Κουρδικών πληθυσμών και στην αποτροπή ανεξαρτητοποίησης, που θα σήμαινε τον τεμαχισμό και απόσπαση εδαφών από την επικράτειά της. Στην προσπάθειά της αυτή βρήκε υποστήριξη από το Ισλαμικό Κράτος, το οποίο επιτέθηκε σφοδρά στους Κούρδους της Βόρειας Συρίας κατά την πολιορκία του Κομπάνε το 2014, παρά την αεροπορική υποστήριξη των τελευταίων από Αμερικανούς και Άραβες συμμάχους τους. Μάλιστα, ενώ η Κουρδική οργάνωση είχε κηρύξει επίσημη παύση του πυρός με τη Τουρκία το 2013, μετά από βομβαρδισμό θέσεων της από τον Τουρκικό στρατό τον Ιούλιο του 2015, άρχισε ξανά τις επιθέσεις εναντίον στόχων στην Τουρκία. Το αποτέλεσμα ήταν να επιτύχει η Τουρκία να χαρακτηριστεί το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα, από μεγάλο μέρος της διεθνούς Κοινότητας αλλά και οργανισμούς, τρομοκρατική οργάνωση. Παρόλα αυτά, θεωρεί ότι ο κίνδυνος δεν έχει εκλείψει ακόμα καθώς οι Κούρδοι έχουν κατά καιρούς υποστηριχθεί από μεγάλες δυνάμεις και κυρίως τις Η.Π.Α..

Αντίστοιχα, το Ισραήλ αντιμετωπίζει από ιδρύσεώς του την Αραβική εθνότητα των Παλαιστινίων που διεκδικούν τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους εντός της περιοχής της ανατολικής Μεσογείου που ονομάζεται Παλαιστίνη και η οποία εκτείνεται από τα σύνορα της Αιγύπτου (νότια) μέχρι τα σύνορα του Λιβάνου (βόρεια) και ανατολικά μέχρι τον Ιορδάνη ποταμό. Από τις αρχές λοιπόν του 20ού αιώνα, η εν λόγω περιοχή αποτελεί πεδίο εθνικών διεκδικήσεων και συγκρούσεων μεταξύ Σιωνιστών και Παλαιστινίων. Ειδικότερα από το 1964, όταν δημιουργήθηκε η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO) - νόμιμη εκπρόσωπος και προστατευτική ομπρέλα των Παλαιστινίων - άρχισε το Ισραήλ να αντιμετωπίζει αυτές τις οντότητες που χαρακτήρισε ως «υπο-κρατικές», καθώς ναι μεν επιδίωκαν σε τρομοκρατική δράση εναντίον του αλλά διέθεταν ταυτόχρονα οργανωτικές, οιονεί κρατικές δομές. Παρά το γεγονός ότι με τη συμφωνία του Εθνικού Παλαιστινιακού Συνεδρίου⁶⁹ στις 15 Νοεμβρίου του 1988 το «Κράτος της Παλαιστίνης» διακήρυξε ανεξαρτησία, δεν είναι ούτε υπήρξε ανεξάρτητο κράτος, ενώ δεν είχε κυριαρχία σε κανένα έδαφος. Ούτε επίσης η αναγνώρισή του από το 70% των κρα-

⁶⁹ Το νομικό σώμα της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης.

τών - μελών των Ηνωμένων Εθνών το 2013 στάθηκε ικανή για να κάμψει τη σφοδρή αντίδραση του Ισραήλ. Εντωμεταξύ, από την Ισραηλινή επέμβαση στο Λίβανο το 1982, οπότε και σχηματίστηκε η Χεζμπολάχ με υποστήριξη από το Ιράν και τη Συρία, το Ισραήλ άρχισε να υφίσταται τις συνέπειες μίας νέας τρομοκρατικής δράσης που είχε ως κύριο στόχο την αποχώρηση του από το Λίβανο. Αρκετές χώρες διεθνώς, καθώς και ο Αραβικός Σύνδεσμος, την έχουν κατατάξει στον κατάλογο των τρομοκρατικών οργανώσεων. Το ίδιο έχει συμβεί και με τη Χαμάς η οποία, από την έναρξη της πρώτης Ιντιφάντα (1987) με την υποστήριξη της Σαουδικής Αραβίας, του Ιράν και της Τουρκίας, έχει προβεί σε βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας και άλλες επιθέσεις κατά Ισραηλινών αμάχων και των δυνάμεων ασφαλείας, ενώ ακόμα και σήμερα συνεχίζει την ίδια πρακτική. Ωστόσο, η δράση της έχει περιοριστεί αρκετά και εκ των έσω από την κυβερνώσα Παλαιστινιακή παράταξη Φατάχ (Εθνική Παλαιστινιακή Αρχή) η οποία από το 2007 την έχει θέσει εκτός νόμου, με συνέπεια άγριες διαμάχες και σημαντικό αριθμό νεκρών Παλαιστίνιων. Επομένως, σε αυτά τα ζητήματα παρατηρείται μία παρόμοια στάση εκ μέρους της Τουρκίας και του Ισραήλ, που εκδηλώνεται με απόλυτα επιθετικό τρόπο και έχει ως σκοπό την αποσόβηση πιθανού μελλοντικού κινδύνου ακρωτηριασμού της εδαφικής τους επικράτειας. Φαίνεται επί του παρόντος πως η στρατηγική της καταπίεσης των εθνοτήτων εντός της επικράτειάς τους επιτυγχάνει τον προαναφερθέντα σκοπό, παρά το ότι έχουν εγερθεί διεθνείς αντιδράσεις για τη σκληρότητα που επιδεικνύουν αμφότερες οι χώρες κατά τη διαχείριση των εν λόγω ζητημάτων.

4.2.4 Πίεση του εξωτερικού παράγοντα και της κοινής γνώμης

Η στρατηγική κουλτούρα των δύο υπό εξέταση κρατών διαμορφώθηκε εν μέρει και από την πίεση που ασκήθηκε κατά περιόδους από μεγάλες δυνάμεις και διεθνείς οργανισμούς κατά την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής ή κατά τη διαχείριση των εσωτερικών προβλημάτων τους, τα οποία είχαν διεθνείς προεκτάσεις λόγω ανθρωπιστικού χαρακτήρα ή παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η διαφορά υπήρξε στην ανθεκτικότητα κάθε κράτους στις πιέσεις αυτές και στο βαθμό που επέτρεψαν σε αυτές να επηρεάσουν την εκάστοτε εξωτερική πολιτική ή εσωτερική διαχείριση.

Στην περίπτωση του Ισραήλ, κύρια επιρροή ασκήθηκε από τις Η.Π.Α και την τότε Σοβιετική Ένωση για δικούς τους διαφορετικούς λόγους. Η πρώτη ή-

ταν αυτή που, ενώ αποτελούσε το βασικότερο σύμμαχο του Ισραήλ, έσπευδε πάντα να περιορίσει τη στρατιωτική επιτυχία που κατήγαγε το Ισραήλ κατά τις επιθετικές επιχειρήσεις, όπως συνέβη στους πολέμους των 6 ημερών και του 1973. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το Ισραήλ να επιδιώκει μία ταχεία και αποφασιστική νίκη στα πεδία των μαχών, ώστε να προλάβει να επιτύχει τους αντικειμενικούς του σκοπούς πριν από την επέμβαση των Αμερικανών συμμάχων του, που ήταν αντίθετοι στην υλοποίηση προληπτικών χτυπημάτων από τις Ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις. Η Σοβιετική Ένωση από την άλλη μεριά, που υποστήριζε τους Αραβικούς στρατούς, απειλούσε με επέμβαση. Παρά το ότι ο Μπεν Γκουριόν ήταν αντίθετος με μία ευθεία αντιπαράθεση με μεγάλη δύναμη, η ανάγκη των Ισραηλινών για μεγαλύτερη ανεξαρτησία κινήσεων στις επιχειρήσεις δεν απέφυγε μικρής κλίμακας αντιπαραθέσεις με τους Σοβιετικούς. Παράλληλα η σφοδρότητα των αεροπορικών επιθέσεων κατά τους δύο πολέμους του Λιβάνου προς εξάρθρωση της Χεζμπολάχ, καθώς και οι αιματηρές συμπλοκές κατά τις δύο Ιντιφάντα, δεν άφησαν απαθή τον διεθνή παράγοντα. Εξαιτίας των επιθέσεων αυτοκτονίας των Παλαιστινίων και των συνακόλουθων εκτεταμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων του Ισραηλινού στρατού μέσα στα παλαιστινιακά εδάφη, παρενέβησαν κατά περίπτωση ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (βλ. Συμφωνίες του Όσλο) και η Αμερική ως ενδιάμεσος (βλ. συνάντηση του Σαρμ Ελ Σείχ, 2005), για την επίτευξη κατάπαυσης των εχθροπραξιών. Οι αιτιάσεις διεθνώς κατά των Ισραηλινών για χρήση υπέρμετρης βίας και οι υποψίες για διάπραξη εγκλημάτων πολέμου από την πλευρά των Ηνωμένων Εθνών, έχουν ασφαλώς μετριάσει τη σκληρή στάση του Ισραήλ. Όμως φαίνεται πως είναι αδύνατον να επικρατήσει ειρήνευση στην περιοχή, όσο ο σκοπός των Παλαιστινίων υφίσταται και υποστηρίζεται άμεσα ή έμμεσα από άλλα κράτη της περιοχής ή συντηρείται η διάκριση Εβραίων και Αράβων πολιτών εκ μέρους του Ισραήλ. Επιπλέον, στο εσωτερικό της Εβραϊκής κοινωνίας έχει δημιουργηθεί μία ευαισθησία όσον αφορά τις ανθρώπινες απώλειες κατά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Αυτή προφανώς λειτουργεί ως μοχλός πίεσης λόγω του δημογραφικού προβλήματος, παρά το γεγονός ότι σε διάφορες περιπτώσεις οι Ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις έδωσαν προτεραιότητα στην υλοποίηση των επιδιωκόμενων σκοπών, αδιαφορώντας για το φόρο αίματος.

Στον αντίποδα, η περίπτωση της Τουρκίας ήταν αρκετά διαφορετική καθώς, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας υπό την καθο-

δήγηση του Κεμαλισμού, δεν αντιμετώπισε ιδιαίτερες πιέσεις από το διεθνή παράγοντα. Αυτό είχε την εξήγηση ότι υπήρχε η επιδίωξη για την Τουρκία να γίνει ένα σύγχρονο, κοσμικό κράτος, με προσανατολισμό στις αξίες της Δύσης και ταυτόχρονα εγκατάλειψη του Οθωμανικού παρελθόντος. Η έναρξη όμως του Β΄ Π.Π. βρήκε την Τουρκία να τηρεί ουδέτερη στάση, κυρίως λόγω των πρότερων εμπορικών σχέσεων με τη Γερμανία, με αποτέλεσμα να της ασκηθεί πίεση να επιλέξει πλευρά. Αυτό δεν ήταν ιδιαίτερα δύσκολο καθώς οι σύμμαχοι της είχαν παράσχει βοήθεια, αναμένοντας για εξαργύρωση αυτής, ενώ ήταν πασιφανές ότι η Γερμανία βάδιζε προς την ήττα και άρα υπήρχε ο κίνδυνος, λόγω ουδετερότητας, η Τουρκία να βρεθεί στο στρατόπεδο των ηττημένων. Υποχωρώντας λοιπόν στις πιέσεις των συμμάχων, κήρυξε και αυτή το 1945 τον πόλεμο στη ναζιστική Γερμανία, εξασφαλίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την είσοδό της στα Ηνωμένα Έθνη. Λίγα χρόνια αργότερα, αντιμετωπίζοντας τις αξιώσεις της Σοβιετικής Ένωσης για επιστροφή εδαφών της και εγκατάσταση Σοβιετικών βάσεων στα στενά, προσχώρησε στην Ατλαντική Συμμαχία (1952), με γνώμονα την εθνική της ασφάλεια και την αποσόβηση του Σοβιετικού επεκτατισμού. Στην ουσία δηλαδή, η στρατηγική της κουλτούρα της υποδείκνυε να βρίσκεται με την πλευρά της πλειοψηφίας του δυτικού κόσμου, καθώς η αντίληψή της για την ασφάλεια συμπεριλάμβανε τη σύναψη ισχυρών συμμαχιών. Όταν όμως εγκατέλειψε τη νοοτροπία των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες και θεωρώντας πιο διασταλτικά την έννοια της εθνικής της ασφάλειας, που απαιτούσε πλέον μία πιο ενεργή και επεμβατική εξωτερική πολιτική, προσέφυγε στη χρήση στρατιωτικής ισχύος κατά το δοκούν. Αρχής γενομένης από την εισβολή στην Κύπρο το 1974 και την κατοχή του βόρειου τμήματός της, έγινε αποδέκτης σημαντικής αρνητικής δημοσιότητας και διεθνών πιέσεων, που έμελλαν να αυξηθούν με την ανάληψη της εξουσίας από τον Ερντογάν. Η στροφή του τελευταίου στο νεο-Οθωμανισμό, η αμφισβήτηση των Κεμαλικών Αξιών, η ενίσχυση του εθνικισμού αλλά και το τέλμα στις σχέσεις με την Ε.Ε., λόγω αδυναμίας εφαρμογής των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατέδειξαν μία αλλαγή στη στρατηγική κουλτούρα της Τουρκίας. Αυτή πλέον περιλαμβάνει μεγαλύτερη ανεξαρτησία από τις μεγάλες δυνάμεις και κυρίως τις Η.Π.Α. - Ε.Ε., ενεργότερη και επεμβατική εξωτερική πολιτική στην ευρύτερη γειτονιά της και γενικότερες τάσεις αναθεωρητισμού. Κύριος στόχος της φαίνεται πως είναι να καταστεί περιφερειακή υπερδύναμη και προστάτης των μουσουλμανικών πληθυσμών, οπουδήποτε αυτό θεωρεί ότι έχει κάποια αξία για

τα εθνικά της συμφέροντα. Όσον αφορά στο εσωτερικό της μέτωπο, η Τουρκία είχε ως επί το πλείστον να αντιμετωπίσει το Κουρδικό ζήτημα, για το χειρισμό του οποίου κατηγορήθηκε ευθέως από τα Ηνωμένα Έθνη για καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αιτία ήταν οι επίμονες επιθέσεις στην εθνική, πολιτιστική και θρησκευτική ταυτότητα των Κουρδικών πληθυσμών, εντός και εκτός συνόρων, καθώς και η παράλληλη υποβάθμιση της οικονομικής και πολιτικής τους κατάστασης. Γενικότερα η στάση της Τουρκίας, με την καταπίεση πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων, τη φυλάκιση και βασανισμό πολιτικών αντιπάλων και τις δικαστικές της διαδικασίες που δεν εγγυώνται καμία προστασία στους διωκόμενους, προκάλεσε την καταδίκη της και από το Συμβούλιο της Ευρώπης, ενώ αποτέλεσε και τον κύριο λόγο απομάκρυνσης από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρά τον αρνητικό αντίκτυπο των πράξεών της διεθνώς, τα τελευταία δεκαοκτώ χρόνια επί διακυβέρνησης Ερντογάν, η Τουρκία φαίνεται να απομακρύνεται περισσότερο από τη Δύση και να αγνοεί τις εκκλήσεις της για εκδημοκρατισμό. Αυτό άλλωστε αποδείχτηκε περίτρανα από το πραξικόπημα του 2016 και εντεύθεν, όταν η Τουρκική κυβέρνηση προέβη σε μαζικές διώξεις και φυλακίσεις αντιφρονούντων καθώς και οπαδών του αντιπάλου της πλέον Φετουλάχ Γκιουλέν⁷⁰, που θεώρησε υπαίτιους γι' αυτό, ενώ προχώρησε και σε φίμωση του τύπου και περιορισμό της ελευθερίας του λόγου. Η διαφορά με το Ισραήλ είναι ότι η Τουρκία επιμένει σε μία ευθεία αμφισβήτηση της Δύσης, εκμεταλλευόμενη την ομολογουμένως φανερή ανοχή της στις παραβατικές της συμπεριφορές, ενώ επιχειρεί να συγκρατήσει τις κοινωνικές αντιδράσεις στο εσωτερικό με τη συντήρηση μίας εθνικιστικής έξαρσης και ενός υπερπροστατευτισμού της ισλαμικής νεο-Οθωμανικής κουλτούρας.

4.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως αποδεικνύεται από τη σύγκριση του στρατηγικού δόγματος και κουλτούρας Τουρκίας και Ισραήλ, και τα δύο κράτη, ως ευρισκόμενα στο ίδιο ευρύτερο γεωπολιτικό περιβάλλον, δέχθηκαν κατά την ίδρυσή τους παρόμοιες σημαντικές προκλήσεις που σχετίζονταν με τη δυνατότητα αποκατάστασης της εδαφικής τους

⁷⁰ Ο Γκιουλέν ήταν σύμμαχος του Τούρκου προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν μέχρι το 2013, όταν μετά από τις κατηγορίες για σκάνδαλο διαφθοράς ο δεύτερος τον κατηγορήσε ότι κρύβεται πίσω από τις σχετικές έρευνες. Η Τουρκική κυβέρνηση τον έχει χαρακτηρίσει ως τον πλέον καταζητούμενο τρομοκράτη ενώ διώκει τους θεωρούμενους ως υποστηρικτές του σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και κρατικούς φορείς.

ακεραιότητας υπό συνθήκες αντιξοότητας. Για την Τουρκία, αυτό που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη στρατηγική κουλτούρα στην αρχή ήταν η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο διαμοιρασμός των εδαφών της, που της στέρησε μεγάλο τμήμα της πρώην επικράτειας και οδήγησε σε μία μάλλον φιλύποπτη αντίληψη περί εθνικής ασφάλειας. Αυτή είχε ως αποτέλεσμα μία αρχική τάση απομονωτισμού που, παρά το ενδιαφέρον για προσέγγιση με τη Δύση, την εμπόδιζε να αναζητήσει διεθνείς συμμαχίες μέχρι τον Β΄ Π.Π., όταν και κινδύνευσε να βρεθεί στην πλευρά των ηττημένων με άγνωστες συνέπειες για την εδαφική της ακεραιότητα. Το Ισραήλ από την άλλη μεριά, έχοντας βιώσει τη νοοτροπία της πολιορκίας ήδη από τη διασπορά και αντιμετωπίζοντας την εχθρότητα των Αράβων γειτόνων του που αμφισβητούσαν μόνιμα την εδαφική του ακεραιότητα, ανέπτυξε μία καχυποψία στην εξωτερική του πολιτική. Οι δυσκολίες αυτές οδήγησαν αμφότερα τα κράτη στην επιδίωξη της εσωτερικής ενδυνάμωσης και της στρατηγικής αυτονομίας, το Ισραήλ βέβαια αρκετά νωρίτερα λόγω του συνεχόμενου κινδύνου για την ανεξαρτησία του από την επιθετικότητα των πολυπληθέστερων Αραβικών κρατών. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο, ως μικρό κράτος δηλαδή, αναζήτησε έγκαιρα την προστασία από μία μεγάλη δύναμη, που εν προκειμένω ήταν οι Η.Π.Α., σε αντίθεση με την Τουρκία που το έπραξε μόνο όταν ο Σοβιετικός παράγοντας διεκδίκησε εδαφικά οφέλη εις βάρος της. Επιπλέον, ήταν φανερό εξ αρχής για το Ισραήλ, παρά την υιοθέτηση επιθετικών επιλογών (προληπτικών πληγμάτων) σε διάφορες περιπτώσεις, ότι αυτό που επιζητούσε ήταν η επίτευξη αποτροπής και η προάσπιση της εδαφικής του ακεραιότητας από τους Άραβες επιβουλείς. Η επιδίωξη για σταθερότητα στην περιοχή προϋπέθετε μία στάση υπέρ της διατήρησης του status quo, που σήμερα λαμβάνει τη μορφή της συνεργασίας σε αμυντικά και ενεργειακά θέματα με άλλα γειτονικά φιλειρηνικά κράτη. Η Τουρκία αντίθετα, με την απομάκρυνσή της από τη Δύση, που επήλθε ως αποτέλεσμα της στροφής στο νέο-Οθωμανισμό και της ανόδου του εθνικισμού, έχει επιλέξει μία απευθείας αντιπαράθεση με το διεθνή παράγοντα που εκδηλώνεται με τη διχαστική επεμβατικότητα στις συγκρούσεις που μαίνονται στον περίγυρο και τις ρητορικές προκλήσεις κατά Ε.Ε. και Η.Π.Α.. Αναμφισβήτητα, η αναθεώρηση του status quo αποτελεί κυρίαρχο αντικείμενο των εθνικών της προσπαθειών, με σκοπό την ικανοποίηση των επεκτατικών της βλέψεων, ενώ την έχει ανάγει σε αποσταθεροποιητικό παράγοντα για την περιοχή και αναξιόπιστο εταίρο για την Ατλαντική Συμμαχία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η μελέτη της στρατηγικής κουλτούρας ενός έθνους αναμφίβολα παρέχει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις παραδόσεις, αξίες, στάσεις, πρότυπα συμπεριφοράς, παγιωμένες αντιλήψεις για την εξωτερική πολιτική καθώς και για την απειλή ή χρήση ισχύος προς ικανοποίηση των πολιτικών του σκοπών, σε συνάρτηση με τα διατιθέμενα μέσα. Η συγκριτική στρατηγική, ωστόσο, προσφέρει κάτι παραπάνω. Εγκαινιάζει το πεδίο έρευνας που φιλοδοξεί να δώσει απάντηση σε μία σειρά προβληματισμών, όπως αυτοί παρατίθενται ακολούθως.

Καταρχήν, επιτρέπει στο μελετητή να ελέγξει τη συνολική χρησιμότητα της αντίληψης που έχει για τη στρατηγική. Το πρώτο βασικό ερώτημα είναι αν φωτίζει σε όλο τον χώρο και το χρόνο τη συνολική εγκυρότητα των υποθέσεων του για τους παράγοντες που επηρεάζουν τη στρατηγική και τη βαρύτητα που τους αποδίδεται. Εάν είναι σε θέση να συστηματοποιήσει την κατανόηση αυτών των παραγόντων, θα δύναται ασφαλέστερα να προβλέψει τη στρατηγική των κρατών, ή τουλάχιστον να την εξηγήσει. Το επόμενο βασικό ερώτημα αφορά το ποια είναι τα εμφανή χαρακτηριστικά της στρατηγικής, εκείνα δηλαδή τα οποία πιθανολογείται ότι έχουν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις τόσο για την ασφάλεια του κράτους όσο και για τη σταθερότητα του διεθνούς πολιτικού συστήματος. Γενικότερα, ποιες είναι οι πολιτικές και στρατιωτικές συνέπειες στο σύνολό τους, συμπεριλαμβανομένης και της επιτυχίας ή όχι.

Η αναζήτηση των σχετικών απαντήσεων προϋποθέτει τον εντοπισμό κρίσιμων παραμέτρων που επηρεάζουν τη διαδικασία διαμόρφωσης της υψηλής στρατηγικής των εθνών - κρατών, όπως η εθνική ισχύς, η γεωγραφική θέση, η στρατιωτική τεχνολογία, η δομή και η φύση των σύγχρονων στρατιωτικών οργανώσεων, η κοινωνική ανάπτυξη και οι κυρίαρχες ιδεολογίες (εθνικισμός). Αποδέκτες της επιρροής των παραμέτρων αυτών αλλά και διαμορφωτές της υψηλής στρατηγικής είναι ουσιαστικά οι ασκούντες την εξωτερική πολιτική από κοινού με τη στρατιωτική ελίτ, με την οποία μοιράζονται έναν κοινό πυρήνα πεποιθήσεων για την εθνική ασφάλεια. Αυτές οι πεποιθήσεις μπορούν να χαρακτηριστούν ως ένα σύνολο διασυνδεδεμένων πολιτικών και στρατιωτικών μέσων και σκοπών, που αναμένεται να παράγουν ασφάλεια. Μία ιδανική υψηλή στρατηγική δε θα διευκρίνιζε μόνο τα ανωτέρω μέσα και σκοπούς, αλλά θα εξηγούσε γιατί ο προτεινόμενος συνδυασμός τους

εκτιμάται ότι θα επιβεβαιωθεί και θα αποδώσει. Κατ' επέκταση, ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της στρατηγικής που επιδρούν στην εθνική ασφάλεια και τη διεθνή σταθερότητα προτάσσει δύο κυρίαρχα ερωτήματα. Σε πολιτικό επίπεδο, το εξεταζόμενο κράτος έχει ως σκοπό να διατηρήσει ή να ανατρέψει το status quo; Μέχρι ποιο σημείο; Ο λόγος που πρέπει να απαντηθεί αυτό το ερώτημα είναι διότι τα αναθεωρητικά κράτη φαίνεται να έχουν σημαντική επίδραση στη συμπεριφορά των άλλων κρατών. Οι θιασώτες της θεωρίας της ισορροπίας της ισχύος προτείνουν ότι δύσκολα ένα επεκτατικό κράτος προκαλεί μία αντίπαλη συμμαχία να στραφεί εναντίον του, εκτός εάν οι ηγέτες του διαθέτουν την ευφυΐα ώστε να καθυστερήσουν όσο απαιτείται μία αντίδραση που θα ανέτρεπε τα σχέδια τους. Σε στρατιωτικό επίπεδο από την άλλη μεριά, είναι η στρατηγική επιθετική, αμυντική ή αποτρεπτική;

Με βάση την ανάλυση της στρατηγικής κουλτούρας των δύο υπό εξέταση κρατών, όπως αυτή παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε με σχετική ασφάλεια στα παρακάτω συμπεράσματα. Το Ισραήλ είναι από τις χώρες της Μέσης Ανατολής που επιθυμεί τη διατήρηση του status quo καθώς, έπειτα από δεκάδες χρόνια στρατιωτικών συγκρούσεων με τα γειτονικά Αραβικά κράτη, έχει συνειδητοποιήσει ότι η ευημερία και η πρόοδος του λαού του εξαρτώνται από την ειρήνη και τη σταθερότητα στην περιοχή, υπό όρους πάντα που δε θα θέτουν σε κίνδυνο την επιβίωσή του. Εξού και τελευταία επιδιώκει μία στενή συνεργασία σε αμυντικά και ενεργειακά θέματα με Αραβικά κράτη αλλά και με χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, όπως η Ελλάδα και η Κύπρος (βλ. αγωγός EastMed). Ιδιαίτερα στον τομέα αυτόν ξεχώρισε η συμφωνία του με τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα⁷¹ τον Αύγουστο του 2020, με σκοπό την πλήρη εξομάλυνση των διπλωματικών τους σχέσεων. Διαφαίνεται δηλαδή ότι το Ισραήλ επιθυμεί να αποτελέσει παράγοντα σταθερότητας στην περιοχή από κοινού με άλλα γειτονικά κράτη, με τα οποία διατηρεί άριστες διπλωματικές σχέσεις και ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας. Σε στρατιωτικό επίπεδο, καθώς μία καθαρά αμυντική στρατηγική είναι αδύνατη για λόγους που ήδη αναπτύχθηκαν, έχει υιοθετήσει περιορισμένες σε χρόνο και εμβέλεια επιθετικές επιλογές (προληπτικά/παρεμποδιστικά χτυπήματα)

⁷¹ Η συμφωνία προβλέπει: εγκατάσταση πρεσβειών εκατέρωθεν, στενή συνεργασία σε επενδύσεις, ενέργεια, περιβαλλοντική προστασία και την ανάπτυξη εμβολίου κατά του κορονοϊού. Επίσης τη δέσμευση του Ισραήλ ότι δε θα προχωρήσει σε προσάρτηση εβραϊκών οικισμών στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη.

προς επίτευξη της αποτροπής, που θα εξασφαλίσει μεταξύ άλλων τη διατήρηση του υφιστάμενου status quo. Όπως φαίνεται δηλαδή από τη μέχρι τώρα πολιτική του, δε διατηρεί επεκτατικές βλέψεις εις βάρος των γειτόνων του παρά μόνο αρνείται την επιστροφή των κατεχόμενων περιοχών, καθώς θεωρεί ότι αυτές αποτελούν ζώνη ασφάλειας έναντι της επιθετικότητας ορισμένων εκ των γειτόνων του.

Η Τουρκία αντιθέτως, είναι φανερό ότι επιδιώκει την αλλαγή του status quo στην περιοχή, με τη διπλωματία εξαναγκασμού που ασκεί καθώς και την απειλή χρήσης στρατιωτικής ισχύος που συνήθως απροκάλυπτα επικαλείται, για να επηρεάσει τη διαδικασία λήψης απόφασης των αντιπάλων της. Αρχής γενομένης από την παράνομη κατοχή της βόρειας Κύπρου μέχρι το αφήγημα της γαλάζιας πατρίδας, μέσω του οποίου έχει ξεκινήσει μία προσπάθεια αμφισβήτησης της Ελληνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο και των κυριαρχικών δικαιωμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο, εκδηλώνει ξεκάθαρα τις επεκτατικές της βλέψεις. Μάλιστα με την προβολή ναυτικής ισχύος, τη διεξαγωγή σεισμικών ερευνών σε Ελληνική και Κυπριακή υφαλοκρηπίδα και πρόσφατα την προκλητική κίνηση να προχωρήσει στο άνοιγμα μέρους του παραλιακού μετώπου της κλειστής πόλης της Αμμοχώστου (Οκτώβριος 2020), κατά παράβαση ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας των Η.Ε., προσπαθεί να εγείρει δικαιώματα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και να παγιώσει την εισβολή στην Κύπρο. Επίσης, οι συχνές αναφορές στη ρητορική της για αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης, καθώς και η ταυτόχρονη στρατιωτική εμπλοκή της σε πολλαπλά μέτωπα (Συρία, Ιράκ, Λιβύη και τελευταία Αρτσάχ), σαφώς υποδεικνύουν μία επιθετική, αναθεωρητική στρατηγική. Οι έκνομες δράσεις της σε όλα αυτά τα μέτωπα αναμφίβολα την έχουν υποβιβάσει σε παράγοντα αστάθειας αλλά και υποδαύλισης συγκρούσεων, με πιθανή ανεξέλεγκτη κλιμάκωση και εξάπλωση στην ευρύτερη περιοχή.

Το τελικό ερώτημα που προκύπτει είναι αν η στρατηγική κουλτούρα των δύο εξεταζόμενων κρατών εξυπηρετεί την εθνική τους ασφάλεια ή όχι. Στην περίπτωση του Ισραήλ, θα μπορούσαμε να πούμε με σχετική βεβαιότητα ότι ο συνδυασμός εσωτερικής και εξωτερικής ενδυνάμωσης, με την ποιοτική αναβάθμιση των ενόπλων του δυνάμεων, τη σύναψη περιφερειακών συμμαχιών και την προσέγγιση με τη Δύση μέσω ενεργειακών και αμυντικών συμφωνιών, ικανοποιεί απόλυτα τις απαιτήσεις ασφάλειάς του, παρά τα εσωτερικά του προβλήματα. Δε θα μπορούσαμε όμως να πούμε το ίδιο για την Τουρκία. Η απομάκρυνσή της από τη

Δύση, η προσπάθεια για ανεξαρτητοποίηση της εξωτερικής της πολιτικής με τρόπους που αφηφούν το διεθνή παράγοντα και ειδικά τις Η.Π.Α., σε συνάρτηση επιπλέον με τη στροφή στον εθνικισμό και το συντηρητισμό που υποδεικνύει ο νεο-Οθωμανικός της προσανατολισμός, υπονομεύουν την εθνική της ασφάλεια καθώς πολλαπλασιάζονται οι δυσαρεστημένοι γείτονες, σύμμαχοι αλλά και ορκισμένοι αντίπαλοι.

Η συγκριτική αυτή μελέτη της στρατηγικής κουλτούρας δε θα είχε καμία αξία αν, όπως αναφέρθηκε, δε μπορούσε να προβλέψει ή να εξηγήσει τουλάχιστον τη στρατηγική των κρατών, με τη συστηματική παρατήρηση και κατανόηση των παραγόντων που την επηρεάζουν. Το ζητούμενο στην προκειμένη περίπτωση είναι πώς η Ελλάδα μπορεί να εκμεταλλευτεί τα διδάγματα από κάθε εξεταζόμενη στρατηγική κουλτούρα και αφενός να τα ενσωματώσει στη δική της και αφετέρου να είναι σε θέση να προβλέψει και να αποκρυπτογραφήσει τις πολιτικές της Τουρκίας σε όλα τα επίπεδα των διμερών σχέσεων. Καθώς η Τουρκία μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε ένα άκρως αναθεωρητικό κράτος, με τη Δύση να επιδεικνύει μία εξόφθαλμη ανοχή στην παραβατική της συμπεριφορά, είναι εξαιρετικά επείγον η Ελλάδα να αναθεωρήσει τη στρατηγική της κουλτούρα σε πολλαπλά επίπεδα. Η πίεση που ασκήθηκε από την Τουρκία μέσα στο 2020, με την εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού αλλά και με την αμφισβήτηση τόσο της Ελληνικής κυριότητας νήσων και νησίδων στο ανατολικό Αιγαίο όσο και Ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου, δεν αφήνει περιθώρια για εφησυχασμό.

Σε πρώτο χρόνο επείγει η ενίσχυση και ποιοτική αναβάθμιση των εξοπλισμών των Ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ώστε να αντισταθμιστεί η υπέρτερη ποσότητα των αντίστοιχων Τουρκικών, πριν αυτοί υποστούν ανάλογη αναβάθμιση. Σημαντική σε αυτό το σημείο είναι η άμεση επιδίωξη σχετικής αυτονομίας στην αμυντική βιομηχανική δυνατότητα, με εισαγωγή αλλά και ανάπτυξη εγχώριας τεχνογνωσίας αλλά και εκμετάλλευση του εθνικού επιστημονικού δυναμικού. Αξιοπίστη αποτροπή δε νοείται χωρίς αξιόμαχες και καλά εξοπλισμένες ένοπλες δυνάμεις. Βεβαίως αυτονόητο είναι να διαφυλαχθούν τα σύνορα πάση θυσία από τις παράνομα εισερχόμενες μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές, προς αντιμετώπιση της υβριδικής απειλής που συνιστά μία πιθανή μαζική είσοδος τους στη χώρα και καθοδήγησή τους από Τουρκικές μυστικές υπηρεσίες. Η καταγγελία των

έκνομων ενεργειών της Άγκυρας στα διεθνή φόρα και οργανισμούς δεν αρκεί από μόνη της για να ανασχέσει την προκλητικότητα που κατά κόρον επιλέγει η Τουρκία κατά το χειρισμό όλων των διμερών ζητημάτων. Απαιτείται εντατικοποίηση των διπλωματικών ενεργειών ώστε αφενός να κερδηθεί έδαφος στις μείζονες διαφορές, πριν δημιουργηθούν και παγιωθούν νέα τετελεσμένα όπως το παράνομο Τουρκο-λιβικό μνημόνιο, αφετέρου να αποτραπεί η στρατηγική περικύκλωση της Ελλάδας που επιχειρείται από την Τουρκία. Η συμφωνία με την κυβέρνηση της Λιβύης στα νότια σύνορα, η αμυντική υποστήριξη που παρέχει η Τουρκία σε Αλβανία και Σκόπια, η προσπάθεια να ακυρώσει συμφωνίες που έχουν υπογραφεί από Ελλάδα και Κύπρο με την Αίγυπτο και το Ισραήλ καθώς και η επιχειρούμενη διαίρεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα βασικά ζητήματα κοινής πολιτικής ασφάλειας και άμυνας, καταδεικνύει ακριβώς αυτό. Η Ελλάδα πρέπει να αναζητήσει, πλέον της υποστήριξης της Ε.Ε. και του ΝΑΤΟ δεδομένης και της πολιτικής ίσων αποστάσεων που αυτά ακολουθούν, τη σύναψη ισχυρών συμμαχιών με κράτη της νοτιοανατολικής Μεσογείου αλλά και της Μέσης Ανατολής χωρίς να υπολογίσει διχαστικά διλήμματα με βάση θρησκευτικές διακρίσεις. Η αποφυγή αντιπαλότητας με το Ισλάμ, ειδικά στη διαχείριση του μεταναστευτικού, είναι κεφαλαιώδους σημασίας από τη στιγμή που η Τουρκία επιχειρεί να αναλάβει το ρόλο αυτόκλητου προστάτη και εκπροσώπου του μουσουλμανικού κόσμου. Κοινός τόπος πρέπει να είναι η επιδίωξη ευημερίας και οικονομικής ανάπτυξης καθώς και συνεργασίας σε ενεργειακά και εμπορικά θέματα, με τα κράτη που επιθυμούν τη διατήρηση του status quo, ώστε να αναδειχθεί και να παγιωθεί η Ελλάδα ως παράγοντας σταθερότητας αλλά και σημαντικός ενεργειακός εταίρος - πάροχος στη νοτιοανατολική Μεσόγειο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κουσκουβέλης, Η. (2010). Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Αθήνα: Ποιότητα.
- Λίτσας, Σ. (2010). Πόλεμος και Ορθολογισμός. Αθήνα: Ποιότητα.
- Κουσκουβέλης, Η. (1997). Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση Θεωρία και Πράξη. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κουσκουβέλης, Η. (2007). Θεωρία διεθνών σχέσεων: Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο. Αθήνα: Ποιότητα.
- Oren, M. (2012). Six Days Of War: June 1967 And The Making Of The Modern Middle East. 1st ed. New York: Ballantine Books.
- Platias, A. (1991). Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence. In: Conostas, D. (eds) The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Palgrave Macmillan, London (κεφ. 7).
- Booth K. (1990) The Concept of Strategic Culture Affirmed. In: Jacobsen C.G. (eds) Strategic Power: USA/USSR. Palgrave Macmillan, London (κεφ. 8).
- Ben-Horin, Y. and Posen, B. (1981). Israel's strategic doctrine. 1st ed. Santa Monica, CA: RAND.
- Kopeć, R. (2016). The Determinants of the Israeli Strategic Culture. Review of Nationalities. 6. 10.1515/pn-2016-0008.
- Petrelli, N. (2018). Israel, strategic culture and the conflict with Hamas: adaptation and military effectiveness. London: Routledge.
- Bat-Zion, (2016). Jews have come out of the Ghetto. Isn't it time to take the Ghetto out of some Jews?. The Jerusalem Post.
- Inbar, E., & Bar-Ilan University. (2013). Israel is not isolated. The Begin-Sadat Center for Strategic Studies Bar-Ilan University. Mideast Security and Policy Studies No. 99.
- Karsh, E. (1997). Cold War, post - Cold War: Does it make a difference for the Middle East?. Review of International Studies (print), 271-291.
- Smith, G. F. (2016). Big Israel: How Israel's lobby moves America. Washington, D.C.: Institute for Research: Middle Eastern Policy, Inc., [2016].
- Krebs, R. (2011). Israel's Bunker Mentality How the Occupation Is Destroying the Nation. Foreign Affairs. 90.
- Bar, S. (2020). Israeli strategic deterrence doctrine and practice. Comparative Strategy, 39, 4, 321-353.
- Allison, G. (2016). Why ISIS fears Israel. The National Interest.
- Kurtulus, E. (2007). The Notion of a "Pre-Emptive War:" the Six Day War Revisited. Middle East Journal, 61(2), pp.220-238.

Kuperman, R. (2003). The Effect of Domestic and Foreign Pressure on Israeli Decisions to Use Limited Military Force. *Journal of Peace Research*, 40(6), 677-694.

Gabrielsen, I. (2013). Military Strategy and the Conduct of the 2006 Israel-Hezbollah War. *Comparative Strategy*, 32, 5, 435-442.

Libel, T. (2016). Explaining the security paradigm shift: strategic culture, epistemic communities, and Israel's changing national security policy. *Defence Studies*, 16, 2, 137-156.

Roth, A. I. (2009). Reassurance: A Strategic Basis of U.S. Support for Israel. *International Studies Perspectives*, 10, 4, 378-393.

Inbar, E., & Shamir, E. (2013). *Mowing the grass: Israel's strategy for protracted intractable conflict*. Ramat Gan: Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University.

Glenn, J. (2009). Realism versus Strategic Culture: Competition and Collaboration?. *International Studies Review*, 11, 3, 523-551.

Lock, E. (2010). Refining Strategic Culture: Return of the Second Generation. *Review of International Studies*, 36, 3, 685-708.

Ripsman, N. M. (2019). Conclusion: The Emerging Sub-field of Comparative Grand Strategy. In Balzacq, T., In Dombrowski, P. J., & In Reich, S.. *Comparative grand strategy: A framework and cases*. Oxford University Press (κεφ. 13).

Belfer Center Special Report, (2016). *Deterring Terror: How Israel Confronts the Next Generation of Threats*. English Translation of the Official Strategy of the Israel Defence Forces.

Shamir, J., & United States Institute of Peace. (2007). *Public opinion in the Israeli-Palestinian conflict: From Geneva to disengagement to Kadima and Hamas*. Washington, DC: U.S. Institute of Peace.

Sandler, S. (2019). *The Jewish origins of Israeli foreign policy: A study in tradition and survival*. London Routledge, Taylor & Francis Group.

Cohen, S. (1999). Israel's Three Strategic Challenges. *Middle East Quarterly*. December 1999, volume 6: number 4.

Tira, R. (2015). *Israeli Strategy for a New Middle East*. Jewish Review of Books.

Aydin, M. (2003). The Determinants of Turkish Foreign Policy, and Turkey's European Vocation. *The Review of International Affairs*, 3, 2, 306-331.

Murinson, A. (2006). The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 42, 6, 945-964.

Altınörs, M. N. (2017). Turkish Foreign Policy during World War II. *Asian Journal of Social Science Studies*, 2, 4, 1.

Wasilewski, K. (χ.χ) *Turkey's Strategic Culture: Between Republican Tradition and Neo-Ottoman Ambitions*.

https://www.academia.edu/24112323/Turkeys_Strategic_Culture_Between_Republican_Tradition_and_Neo_Ottoman_Ambitions?auto=download

Timur, A. (2018). Strategic Culture of Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2, 17, 453-470.

Günay, C. (2019). Turkey's Changing Role After the Cold War: From Ideational to Civilizational Geopolitics. In Hamilton, D. S., In Spohr, K. (eds). *Exiting the Cold War, entering a new world*. Washington, D.C.: Foreign Policy Institute and Henry A. Kissinger Center for Global Affairs, Johns Hopkins University (κεφ. 20).

Danforth, N. (2020). Turkey's New Hard Power Foreign Policy. *The Navigator*. Center for Global Policy, Issue No 133.

Corlu, A. (2020). Erdogan's micro-imperialism could prove disastrous for Turkey and its neighbours - Ahval. <https://ahvalnews.com/turkey-foreign-policy/erdogans-micro-imperialism-could-prove-disastrous-turkey-and-its-neighbours>

Μαυρουδής, Ν. (χ.χ.). Τουρκικός Γκολισμός. Το κυρίαρχο ρεύμα στην Τουρκία; Ι.ΔΙ.Σ..

Τζιάρρας, Ζ. (2019). Οι «Δυόμισι Πόλεμοι» και η Άσκηση «Mavi Vatan»: Στρατηγική Κουλτούρα και το νέο Στάδιο της Τουρκικής Στρατηγικής. *ΕΛΙΑΜΕΠ, Κείμενο Εργασίας* No 103.

Αγγελόπουλος, Χ. (2010). Δόγμα Στρατηγικού Βάθους. *ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ.*, Τεύχος 58, 13.

Ananicz, S., & Ośrodek Studiów Wschodnich Im. Marka Karpia. (2015). Alone in virtue: The "new Turkish" ideology in Turkey's foreign policy. *Center for Eastern Studies. Point of View*, 49.

Yalvac, F. (2012). Strategic depth or hegemonic depth? A critical realist analysis of Turkey's position in the world system. *International Relations*, 26, 2, 165-180.

Damla, A. (2011). Similar strategies, dissimilar outcomes: An appraisal of the efficacy of Turkey's coercive diplomacy with Syria and in Northern Iraq. *Journal of Strategic Studies*, 34, 4, 587-618.

Mufti, M. (2009). *Daring and caution in turkish strategic culture*. London: Palgrave Macmillan UK.

Sandal, N. A., & SpringerLink (Online service). (2014). Middle powerhood as a legitimation strategy in the developing world: The cases of Brazil and Turkey. *Macmillan Publishers Ltd. 1384-5748 International Politics* Vol. 51, 6, 693 - 708.

Ennis, C. A., & Momani, B. (2013). Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi foreign policy strategies. *Third World Quarterly*, 34, 6, 1127-1144.

Rogenhofer, J. M., & Panievsky, A. (2020). Antidemocratic populism in power: comparing Erdoğan's Turkey with Modi's India and Netanyahu's Israel. *Democratization*, 1-19.

Lerner, H. (2013). Permissive Constitutions, Democracy, And Religious Freedom In India, Indonesia, Israel, And Turkey. *World Politics*, 65, 4, 609-655.

Lee, R. D. (2019). *Religion and politics in the Middle East: Identity, ideology, institutions, and attitudes*. Routledge, 2nd edition.

<https://www.history.com/topics/middle-east/history-of-israel>

https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Turkey.